

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
TRANSACTIONS OF THE TARTU STATE UNIVERSITY
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 233 ВПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
VI

TARTU 1969

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
TRANSACTIONS OF THE TARTU STATE UNIVERSITY
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 233 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893 г.

**TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
VI**

TARTU 1969

Redaktsioonikolleegium: J. Kalits, F. Kinkar (toimetaja), E. Kivimaa.

Редакционная коллегия:

И. Калитс, Ф. Кинкар (редактор), Э. Кивимаа.

EKP TALLINNA KOMITEE TÄIDESAAATEV BÜROO (ORGBÜROO)

V. Toom

Nii nagu iga maa spetsiifilised olud nõuavad kommunistlikelt parteidelt erinevaid organisatsioonilisi vorme, nii oli see ka kodanlikus Eestis. EKP Keskkomitee osutas tõsist tähelepanu konspiratsioonisüsteemi ühe põhielemendi — töökindla sidevõrgu ja -süsteemi loomisele ja kohandamisele konkreetsete parteitöö tingimustega.

Üheks abinõuks illegaalsete parteiorganite järjepidevuse kindlustamisel oli uute organisatsiooniliste lülide loomine. Niisuguseks organiks oli ka täidesaatev büroo (orgbüroo), mis tegutses partei Tallinna komitee juures aastail 1919—1923¹.

Täidesaatva büroo organisatsioonilisi aluseid ja funktsioone on käsitletud kokkuvõtlikult ülevaadetes Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost². Käesolevas, spetsiaalselt täidesaatvale büroole pühendatud artiklis vaadeldakse üksikasjalikumalt büroo kõiki funktsioone, isikulist koosseisu büroo kogu tegevusaja vältel.

Allikatena on kasutatud dokumente ja mälestusi. Täidesaatva büroo koosolekute protokollidest on teada ainult ühe sisu³. Arhiivi-

¹ Linnakomitee juurde moodustatud organ esineb dokumentides kahe erineva nimetuse all. KP Eesti Keskkomitee aruandes Kommunistliku Internatsionaali II kongressile (kirjutatud 1920. aasta juulis) nimetatakse teda täidesaatvaks bürooks (EKP I kongress. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk. 39). Ainsas teadaolevas büroo koosoleku protokollis 11. oktoobrist 1921 (kinnitamata ärakiri) fikseeritakse nimetusena «orgbüroo» (ENSV ORKA, f. 927, 1922. a., sü. 916, l. 45). Sellele nimetusele viitavad ka kõne all oleva organi liikmeteks aastail 1920—1921 olnud V. Haamer ja L. Tiitsen. Tuleb silmas pida, et 1920—1921 aastal eksisteeris veel teine analoogilise nimetusega organ EKP Keskkomitee juures. Sellesse kuulusid Riigikogu ja Tallinna linna volikogu kommunistlike fraksioonide liikmed, kes arendasid laialdast legaalselt organiseerimistööd linnades ja maakondades Keskkomitee juhtnööride järgi (EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 313, l. 4—6). Seepärast on vaja rangelt eristada Tallinna Komitee ja Keskkomitee Orgbüroosid. Üheks lahenduseks võiks olla linnakomitee vastava organi tähistamine täidesaatva büroona, mis artikli autori arvates väljendab küllaldaselt selle organi olemust.

² Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa. Tallinn, 1961, lk. 331; Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa. Tallinn, 1963, lk. 22.

³ ENSV ORKA, f. 927, 1922. a., sü. 916, l. 45.

materjalide läbitöötamine olulist täiendust protokollide osas ei anna. Konspiratiivtöö eeskirjadest ja praktikast on teada, et linnakomitee tasemel märgiti kirjalikult üles ainult printsiipiaalse tähtsusega otsused. Büroo kui operatiivorgani tegevus rajanes suulistele korraldustele ja informatsioonile. Siinkohal võib nimetada ainult kaht dokumenti, milles üldistavalt on käsitletud kõne all oleva organi tegevust. Need on EKP aruanne Kommunistliku Internatsionaali II kongressile ja 1922. aasta juunis-juulis Keskkomitee poolt koostatud retrospektiivne ülevaade EKP illegaalse organisatsiooni struktuurist ja konspiratsioonisüsteemist⁴. Seejärest põhilisteks allikateks on revolutsioonilisest liikumisest osavõtjate, eriti aga täidesaatva büroo endiste liikmete L. Tiitseni, V. Hammeri, J. Männa jt. nii trükitud avaldatud kui ka käsikirjalised mälestused⁵.

Täidesaatev büroo organiseeriti Tallinna Komitee juurde 1919. aasta juunis-juulis V. Kingissepa initsiatiivil. Büroo täitis organisatsioonilis-tehnilisi ülesandeid linna vastutava organisaatori juhtimisel, kelle kohuseid kuni 1919. aasta detsembri keskpaigani täitis Karl Tiitsen⁶, jaanuarist aprillini 1920 aga Georg Kreuks. Pärast G. Kreuksi aresteerimist 27. aprillil 1920 Keskkomitee määras Tallinna linna vastutavaks organisaatoriks Jaan Kreuksi, kes praktiliselt juhtis linnaorganisatsiooni tegevust ligemale kolme aasta jooksul⁷.

Linnakomitee täidesaatva büroo kitsamas mõttes moodustasid linna vastutav organisaator, linna vastutava organisaatori abi (trükikoja sidepidaja) ja rajoonide organisaatorid. Laiemas mõttes tuleb täidesaatva büroo koosseisu arvata ka parteikollektiivide organisaatorid, kes olid otseselt seotud rajooniorganisaatoritega.

G. Metuse (Abrelthali) mälestuste järgi 1919. aasta teisel poolel täitsid rajooniorganisaatorite ülesandeid Aleksander Leevald ja Mihkel Hoop⁸. Maist 1920 kuni oktoobrini 1921 kuulus Tallinna komitee täidesaatusse büroosse viis kommunisti: J. Kreuks linnaorganisaatorina, J. Linkhorst vastutava organisaatori abina ja

⁴ EKP I kongress. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk. 39; EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 101, l. 30.

⁵ J. Mänd. Meie põrandaalune juht. Kogumikus «Elukutse — riigikukutaja». Mälestusi ja dokumente V. Kingisepast. Tallinn, 1963, lk. 189—191; EKPA f. 24, nim. 2, sü. 2034, l. 3; L. Tiitsen. «Poja» läheb puhkusele. Treilide taga. Mälestusi ja dokumente eesti kommunistide võitlusest kodanlikus vanglas. Tallinn, 1962 jt.

⁶ K. Tiitsen tapeti klassivaenlase poolt 11. detsembril 1919.

⁷ 1922. aasta aprillis pandi Tallinna organisaatori ülesanded J. Linkhorstile (EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 114, l. 7). J. Kreuks jätkas Tallinna vastutava organisaatori ülesannete täitmist kuni 28. märtsini 1923, mil ta tapeti kaitsepolitsei agendi poolt.

⁸ EKPA, f. 26, nim. 2, sü. 18, l. 24, ka A. Leevaldi enda mälestustes leiab äramärkimist tema tegevus rajooniorganisaatorina Tallinnas. (A. Leevald. Mälestusi. — Elukutse — riigikukutaja. Mälestusi ja dokumente V. Kingisepast. Tallinn, 1963, lk. 156—157).

veel kolm rajooniorganisaatorit — Anton Vedru (Raud), Leonhard Tiitsen ja Voldemar Hammer⁹. 1921. aasta oktoobris (18. kp.) lahkusid Tallinnast V. Hammer ja L. Tiitsen. L. Tiitsen mäletab täpselt, et ta andis oma rajooni üle Johannes Männale. Seda fakti kinnitab ka J. Mänd oma mälestustes¹⁰. V. Hammer peab tõenäoliseks, et ta andis oma rajooni üle Jüri Liivasele. J. Liivas arreteeriti kaitsepolitsei poolt 19. oktoobril 1921¹¹, seega sai ta olla rajooniorganisaatoriks lühikest aega. V. Hammeri andmetel toimus rajooni üleandmine oktoobri algul, seega pärast EKP II kongressi (5.—6. oktoobril 1921) büroo isikulises koosseisus toimusid muudatused kahe organisaatori osas: teise rajooni organisaatoriks oli nüüd J. Mänd, kolmandas rajoonis aga J. Liivas. Pärast J. Liivase arreteerimist täitis kolmanda rajooni organisaatori ülesandeid Johannes Niinemann, kes töötas illegaalselt kuni 1922. aasta veebruarini¹². Seoses palgalise parteiapparaadi vähendamisega EKP Keskkomitee võttis vastu otsuse 21. veebruaril 1922 jätta Tallinna organisatsioonile ainult üks koosseisuline (palgaline) organisaator¹³, kelleks määrati J. Kreuks. 1922. aasta aprillis EKP Tallinna linna organisaatori ülesandeid hakkas täitma J. Linkhorst. Mai algul sai temast reetur. J. Linkhorstilt saadud andmed illegaalse organisatsiooni struktuuri, parteitöotajate ja ka konspiratiivkorterite kohta võimaldasid kaitsepolitseil teatavaks ajaks nõrgestada Tallinna parteiorganisatsiooni tegevust.

Kuigi 26. juulil 1922 EKP Keskkomitee otsustas põhimõtteliselt likvideerida alaliste illegaalsete organisaatorite institutsiooni, on siiski andmeid, mis kinnitavad illegaalsete rajooniorganisaatorite tegutsemist Tallinnas ka pärast ülalnimetatud Keskkomitee otsust. Richard Mirringu mälestuste järgi määras EKP Keskkomitee ta ühe rajooni organisaatoriks Tallinnas 1922. aasta juulis. Ta nimegab mõningaid ettevõtteid oma rajoonis ja teise rajooni organisaatorina J. Mänd¹⁴. Pärast J. Kreuksi tapmist 28. märtsil 1923 hakkas Tallinna linna organisaatori ülesandeid täitma J. Mänd¹⁵. R. Mirring aga lahkus Eestist 1923. aasta mai esimesel poolel¹⁶.

⁹ V. Hammeri ja L. Tiitseni mälestused (autori valduses). V. Hammer elab praegu Leningradis, L. Tiitsen Tallinnas.

¹⁰ EKPA, f. 24, nim. 2, sü. 2034, l. 2.

¹¹ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 1034, l. 1. J. Liivas on märgitud Välismaa Büroos koostatud Eestist väljavahetatud poliitvangide nimekirja EKP Tallinna rajooni organisaatorina (EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 165, l. 119).

¹² EKPA, f. 26, nim. 1, sü. 14, l. 25.

¹³ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 113, l. 15; EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 109, l. 47. A. Vedru määrati Eestimaa II rajooni (Lääne-, Järva-, Harju- ja Saaremaa) vastutavaks organisaatoriks 22. märtsil 1922. (EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 113, l. 18).

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 3, l. 62 ja 118.

¹⁵ Aprillist septembrini 1922 ei tegutsenud J. Mänd rajooniorganisaatorina, sest ta viibis siis väljaspool Eestit (EKPA, f. 24, nim. 2, sü. 2034, l. 3).

¹⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 254, l. 5.

Rajoneerimisest 1919. aasta teisel poolel annab teatava ülevaate EKP arhiivis säilitatav «Kommunisti» lendlehe nr. 7 eksemplar. Selle tagaküljele käsitsi kirjutatud märkusest selgub, et 14. augustil lendlehtede jaotamisel kuulusid linnarajoonidesse järgmised ettevõtted: I rajoon — «Dvigatel», Põhja Paberi- ja Puupapivabrik, Johanson Paberivabrik, Mayeri Keemiavabrik; II rajoon — Tallinna Sadamatehased, Peetri tehased (Noblessner), «Ilmarine» (Wiegand); III rajoon — Raudtee Peatehased, Raudteedepoo, «Fr. Krull», A/S Beckeri tehased ja Tallinna sadama autoremonditöökoda¹⁷. Ajavahemikul mai 1920 — oktoober 1921 olid L. Tiitseni mälestuste järgi Tallinna ettevõtted paigutatud rajoonidesse järgmiselt: I rajoon — «Dvigatel», Põhja Paberi- ja Puupapivabrik, Balti Puuvillavabrik, «Vega» kaalutöökoda, Johanson Paberivabrik, A/S Beckeri tehased; II rajooni moodustasid sellised ettevõtted, nagu «Fr. Krull», Raudtee Peatehased, Raudteedepoo, Mayeri Keemiavabrik, A. M. Lutheri Vineeri- ja Mööblivabrik, Tallinna sadama autoremonditöökoda; III rajooni kuulusid Peetri tehased, Vene-Balti laevaehitustehased, «Ilmarine», elektrijaam ning Tallinna sadama tehased.

Ülaltoodud andmete võrdlemine viib järeldusele, et Tallinna tööstusettevõtete parteikollektiivide rajoneerimisel polnud määravaks printsiibiks mitte ettevõtete geograafiline paiknemine, vaid kollektiivide esindajate (organisaatorite) elukohtade asupaik. Kollektiivide jagamisel rajoonidesse peeti silmas, et teatava ettevõtete grupi esindajad elaksid üksteise lähedal ühes Tallinna piirkonnas. See võimaldas rajooniorganisaatoril vajaduse korral kiiresti astuda ühendusse kõigi oma rajooni kollektiivide organisaatoritega. Näib, et sel põhjusel ettevõtete paigutamist ühte või teise rajooni ei saa pidada alatiseks, tõenäoliselt üksikute ettevõtete parteikollektiivid kuulusid eri aegadel eri rajoonide koosseisu, olevalt kollektiivi organisaatori elukohast.

1919. aastal iga ettevõtte parteiorganisatsiooni ja linnakomitee vaheline side käis ainult linnakomitee liikme kaudu. Iga ettevõtte parteiorganisatsioonist oli linnakomitee liikmeks üks esindaja. Sellel süsteemil puudus operatiivset juhtimist tagav töökindlus. Linnakomitee liikme väljalangemisel aktiivsest organisatsioonilisest tegevusest side parteikollektiivi ja linnakomitee vahel katkes. Kindlamate konspiratiivsidemete tagamiseks organiseeritigi siis 1919. aasta teisel poolel paralleelne (kahekordne) side. Paralleelse side organiseerimise ja korraldamise ülesanne jäi täidesaatvale büroole. Iga rajooniorganisaator oli pidevalt ühenduses talle kinnistatud kollektiivide esindajatega (organisaatoritega). Alaline side oli nüüd tagatud ka ühe sideliini katkemisel. Nii kollektiivi esimehe — linnakomitee liikme arreteerimise korral funktsioneeris järgmine ahel: kollektiivi esindaja (organisaator) — rajooniorga-

¹⁷ EKPA, f. 26, nim. 1, sü. 12, l. 14.

nisaator — linnaorganisaator — linnakomitee. Kollektiivi organisaatori arreteerimisel aga kontakt linnakomitee ja algorganisatsiooni vahel jäi alles kollektiivi esimehe (linnakomitee liikme) kaudu. Seega paralleelne side tagas järjekeslvuse kollektiivide töö organiseerimisel ja juhtimisel. Linnakomiteega organisatsiooniliselt seotud kollektiivi kahele liikmele määrati asendajad, nende aktiivsest organisatsioonilisest tööst arreteerimise, pikemaajalise haiguse jt. põhjustel väljalangemise korral.

Peale regulaarse ühenduse kindlustamise oma rajooni partei-kollektiivide ja linnakomitee vahel kuulusid täidesaatva büroo liikmete kompetentsi veel järgmised organisatsioonilised küsimused. Nad pidid välja selgitama potentsiaalseid parteiliikmeid oma rajooni ettevõtetes ning organiseerima uusi kollektiive. Täidesaatva büroo tähtsaks ülesandeks oli veel illegaalsete trükiste õigeaegne kättetoimetamine kollektiividele. Illegaalsete trükikoja sidepidaja — vastutava organisaatori abi — tõi trükikoja keskjaotuspunkti parti illegaalse häälekandja «Kommunist» numbrid ja lendlehed rajooniorganisaatorite kätte, kes jaotasid saadud eksemplarid rajooni kollektiivide vahel.

Täidesaatva büroo kaudu anti materiaalsel toetust tapetud ja vangis olevate kommunistide perekondadele.

Rajooniorganisaatorite igapäevane tihe kontakt kommunistide ja kommunistliku parti poolehoidjatega võimaldas neil Tallinnas luua ulatusliku konspiratiivkorterite võrgu, mida kasutasid nii Keskkomitee kui ka täidesaatva büroo liikmed.

Tallinna rajoonide organisaatorid ei kuulunud vahetult linnakomitee koosseisu, kuid võtsid osa linnakomitee koosolekute organiseerimisest ja ka koosolekute informatsioonilisel eesmärgil.

Täidesaatva büroo koosolekud, nagu mäletavad büroo liikmed L. Tiitsen ja V. Hammer, viidi läbi vähemalt kaks korda kuus. Operatiivülesannete kooskõlastamiseks kohtusid rajooniorganisaatorid linnaorganisaatoritega peaaegu iga päev.

Andmeid, mis kinnitaksid illegaalsete rajooniorganisaatorite tegevust Tallinnas 1923. aasta teisel poolel, pole seni õnnestunud leida. Juba 1923. aasta algul, eriti aga teisel poolel, seoses legaalse tööliikumise tõusuga Eestis kandus organiseerimistöö raskuspunkt Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei, hiljem Eestimaa Tööraha Partei ja teiste legaalse töölisorganisatsioonide organisaatoritele. Sellega kaasnes ka EKP Tallinna Komitee ja täidesaatva büroo reorganiseerimine.

Täidesaatev büroo mõjustas positiivselt parti organisatsioonilist tegevust Tallinnas aastail 1919—1923. Vaatamata partiorganisatsiooni tabanud korduvatele repressiooniaktidele, organisatsiooniline töö jätkus. Selles peamine osa oli täidesaatval bürool.

ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ БЮРО (ОРГБЮРО) ТАЛЛИНСКОГО КОМИТЕТА КПЭ

В. Тоом

Резюме

Центральный Комитет партии уделял большое внимание одному из основных элементов системы конспирации — созданию и приспособлению надежной сети и системы связи к конкретным условиям партийной работы.

Во второй половине 1919 года при Таллинском комитете было образовано Исполнительное бюро (Оргбюро). В него входили нелегальные партийные организаторы, работавшие под руководством городского ответственного организатора. В целях обеспечения наиболее оперативной и прочной связи между городским комитетом и партийными коллективами промышленные предприятия Таллина были поделены по районам. Основными функциями Исполнительного бюро были организация параллельной связи, распределение нелегальной литературы между коллективами, развитие сети конспиративных квартир и другие задачи организационно-технического характера.

В 1923 году, в связи с возложением основной части организационных задач на организаторов легальной организации КПЭ — Эстонской партии трудящихся и революционных профсоюзов, была реорганизована также и система связи между Таллинским комитетом и партийными коллективами.

THE EXECUTIVE BUREAU (ORGANIZATION BUREAU) OF THE TALLINN COMMITTEE OF THE CPE

V. Toom

Summary

The Central Committee of the Communist Party paid much attention to the establishment of the communication system which is one of the fundamentals of conspiracy.

In the second half of the year of 1919 the Executive Bureau was organized at the Tallinn Committee. Illegal party organizers who belonged to that bureau worked under the leadership of the responsible party organizer of the town.

In order to guarantee more operative and safe communication between the town committee and party nuclei, the industrial enterprises of Tallinn were distributed into districts.

The main functions of the Executive Bureau were the arrangement of communication, distribution of illegal publications, elaboration of a network of secret flats and other organizational tasks.

In 1923 the communication system of the Tallinn Committee and party nuclei was reorganized, as the organizational tasks were given to revolutionary trade-union organizers and to the Estonian Working-class Party, the legal organization of the CPE.

LEGAALSE REVOLUTSIONILISE TÖÖLISAJAKIRJANDUSE TOIMETUSE PARTEILISEST JUHTIMISEST KODANLIKUS EESTIS AASTAIL 1920—1924

K. Tammistu

Lääne imperialistide abiga õnnestus eesti kodanlusel Oktoobri-revolutsiooni saavutused likvideerida ning kehtestada oma dikta-tuur. 1920. aasta juunis võttis kodanlik Asutav Kogu vastu Põhi-seaduse, milles deklareeriti isikupuutumast, kõigi kodanike ühe-õiguslust seaduse ees ning ühingute, koosolekute, sõna-, trüki- ja teisi demokraatlikke vabadusi. Kuid töörahva suhtes ei viidud neid lubatud vabadusi ellu.

Töölisklass alustas Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel visa võitlust kodanluse võimu kukutamiseks ja proletariaadi dik-tatuuri taaskehtestamiseks. Seejuures oli parteil oma ideede levi-tamiseks ning töörahva igapäevaseks poliitilise ja majandusliku võitluse juhtimiseks tingimata vaja legaalsel revolutsioonilist aja-kirjandust. Niisuguse ajakirjanduse väljaandmiseks kasutati ära iga võimalust.

Töölisajalehtede ja -ajakirjade sisu olenes kõigepealt sellest, kes neid tegelikult toimetasid. Kommunistliku Internatsionaali II kongress (19. 07.—7. 08. 1920) seadis ülesande, et kõikides maa-des, kus võimul on veel kodanlus, peavad kommunistlikud parteid õppima plaanipäraselt ühendama legaalsel tööl illegaalsega. See-juures kohustati illegaalseid parteisid hoidma legaalsel tööl oma kontrolli all. Kongress rõhutas, et legaalne revolutsiooniline aja-kirjandus peab alluma tingimusteta ja täielikult parteile ja tema keskkomiteele. Siin ei lubatud mingisuguseid järelandmisi.¹

Niisuguse legaalse ajakirjanduse loomine oli võimalik üksnes toimetuses, mis koosnes kommunistidest ja parteile täiesti usta-vatest parteitutest. Seepärast pööras EKP Keskkomitee suurt tähe-lepanu töölisajakirjanduse toimetuse liikmete valikule ja õpetami-

¹ Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ 1919—1932. Москва, 1933, стр. 110.

sele. Vahetult pärast kodusõja lõppu oli raskusi toimetuse komplekteerimisega, sest tugevamad ja vilunud ajakirjanikud, nagu J. Anvelt, H. Pöögelmann ja teised, kes varem olid olnud eesti töölisajakirjanduse hingeks, olid nüüd Nõukogude Venemaal. Tallinna Ametiühingute ajakirja «Rõhutute Hääle» kogu toimetamise raskus jäi esialgu V. Kingissepa kanda. Kuid samal ajal hakati komplekteerima ka ajakirja legaalse toimetust.

Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja alusel 1920. aasta novembrikuu lõpul I Riigikogusse valitud 5 saadikut moodustasid seal oma fraktsiooni ja nimetasid selle avalikult kommunistlikuks tööliserühmaks,² kelle kogu tegevust juhtis ja suunas EKP Keskkomitee.³ Keskkomitee otsustas 1920. aasta lõpul, et rühma juurde tuleb asutada «Rõhutute Hääle» kolleegium koosseisus: J. Allikso, P. Raudsepp ja J. Truumann.⁴ Keskkomitee liige O. Rästas märkis Petrogradis olevatele seltsimeestele saadetud kirjas, et sellest saab tegelik toimetus.⁵ Ajakirja asjaajajaks määrati Tallinna Keemia- ja Paberitöölise Ametiühingu asjaajaja H. Augervalt.⁶

Riigikogu kommunistliku tööliserühma esimese koosoleku päevakorras oligi punkt: «Sekretariaat ja «Rõhutute Hääle» kolleegium». Koosolek tegi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogule ettepaneku, et rühm on valmis «Rõhutute Hääle» tegeliku toimetuse töö enese peale võtma. Sealsamas otsustati asutada ka kolmeliikmeline toimetuse kolleegium: üks rühma liige ja kaks sekretäri (P. Raudsepp ja J. Truumann). Rühm valis toimetuse kolleegiumi kommunistliku tööliserühma esimehe J. Allikso.⁷

Sellega kergendati ajakirja väljaandmist, toimetamist ja parteilist juhtimist ning samal ajal ka partei kogu legaalse tööd. Seejuures tuleks meenutada, et EKP I kongressil valitud Keskkomitee oli moodustanud juba kolmeliikmelise Poliitbüroo, kellel kujunes välja kindel tööjaotus. V. Kingissepp juhtis tööd legaalsest töölisorganisatsioonides, partei trükiste väljaandmist ja hiljem ka tööd Riigikogu ning onavalitsuste kommunistlike tööliste fraktsioonides.⁸ Peale selle moodustas EKP Keskkomitee 1921. aasta alguses veel Orgbüroo, kelle koosseisu kuulusid Riigikogu liikmed kommunistid ja rühma sekretär P. Raudsepp. Orgbüroo

² A. Liebman, Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebuar 1920—aprill 1922). Tallinn, 1960, lk. 180.

³ Samas, lk. 181.

⁴ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 28.

⁵ Samas, l. 27.

⁶ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 312, l. 40; «Spartakus» nr. 1, 19. mail 1922.

⁷ «Rõhutute Hääle» nr. 9, 8. jaanuaril 1921, lk. 152.

⁸ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, Tallinn, 1963, lk. 47; Vt. ka EKPA, f. 26, nim. 6, sü. 3, l. 1—2.

ülesanne oli Kommunistliku Partei legaalse töö organiseerimine.⁹ Nii lülitati ka «Rõhutute Hääle» partei legaalse töö tegemise ja juhtimise terviklikku süsteemi.

Seega oli peetud silmas V. I. Lenini õpetust, et kirjanduslik (järelilikult ka ajakirjanduslik) tegevus «peab saama üldproletaarse ürituse osaks, «rattakeseks ja kruvikeseks» ühes ühtses, suures sotsiaaldemokraatlikus mehhanismis, mille paneb liikuma kogu töölisklassi kogu teadlik avangard».¹⁰

1921. a. kevadel alanud töölissaadikute, saadikukandidaatide ning noorsoo- ja ametiühingutegelaste massilise arreteerimise käigus vangistati ka kõik suletud «Rõhutute Hääle» toimetuse töötajad. P. Raudsepp piinati Rakvere vanglas surnuks. Hiljem koostati akt nagu oleks P. Raudsepp «põgenenud». ¹¹ J. Truumann ja H. Augervalt mõisteti pikemaks ajaks vangi, kuid vahetati hiljem välja Nõukogude Venemaal vangistatud valgekaartlaste vastu. J. Alliksol õnnestus põgeneda salaja üle piiri Nõukogudemaale.¹²

Nii jäi legaalne töölisajakirjandus ilma nendestki vähestest toimetuse töötajatest, kes olid omandanud V. Kingissepa juhtimisel juba mõningaid kogemusi. Tuli alustada jälle otsast peale.

Enne ametiühingute uue ajakirja «Töö»¹³ väljaandmist määras Poliitbüroo selle illegaalseks toimetajaks V. Kingissepa.¹⁴ 1921. aasta lõpul ja 1922. aasta algul, kui ilmus üksnes «Töö», legaalset toimetust õieti polnudki. J. Suuster, kes oli 3. numbrist alates ajakirja vastutav toimetaja, kirjutab oma mälestustes, et

⁹ Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini. Tallinn, 1962, lk. 414.

¹⁰ V. I. Lenin. Teosed. 10. kd., lk. 27.

¹¹ H. Saarniit. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920–1924). Tallinn, 1958, lk. 110; vt. ka I Riigikogu 3. istungjärgu protokoll nr. 40 (1), 1921, veerud 20 ja 21.

¹² A. Mäe. Kaks aastat, mis ei unune. — Trellide taga. Tallinn, 1962, lk. 166; L. Tiitsen. «Poja» läheb puhkusele. — Trellide taga, lk. 182; H. Saarniit. Kodanlik Eesti..., lk. 110.

¹³ Tallinna Ametiühingute Nõukogu eelmine häälekandja «Rõhutute Hääle» sai ilmuda üksnes kolm kuud. Ajakiri suleti 12. veebruaril 1921 kohtu- ja politseiorganite korraldusel. Seejärel tegid valitsevad kodanlikud ringkonnad töölisorganisatsioonidele mitmesuguseid takistusi legaalse ajakirjanduse taastamiseks. Siseministeeriumi trükiasjade osakond keeldus ilmutamisest andmisest, kaitsepolitsei kogus trükikodade omanikelt allkirju, et nad ei võtaks töölisajakirjandust trükkida jne. EKP juhtimisel revolutsioonilised töölisorganisatsioonid jätkasid võitlust. Seejuures oli tingimata vaja legaalset ajakirjandust. EKP Keskkomitee Poliitbüroo soovitusel taotleti 1921. aasta sügisel luba ametiühingute ajakirja «Töö» ja hiljem, kui finantsolukord paranes, ka poliitilise ajalehe «Tallinna Tööline» väljaandmiseks. Kodanlus oli sunnitud kasvava revolutsioonilise tööliikumise survele järele andma ja töölisorganisatsioonidel õnnestus taastada oma legaalne ajakirjandus.

¹⁴ EKPA, f. 25, nim. 1, s. 110, l. 58.

«põhiliselt tegid toimetuse töö illegaalsed seltsimehed». ¹⁵ 15. novembril 1921, s. o. 4 päeva pärast «Töö» esimese numbril ilmumist, määras EKP Keskkomitee küll sm. Pooli Poliitbüroo ees vastutavaks ajakirja «korraliku ilmumise eest». ¹⁶ Kuid juba 22. detsembril otsustati Pool «Töö» toimetaja kohustest vabastada ja leida uus toimetaja. ¹⁷

Samal ajal tehti ettevalmistusi «Tallinna Töölise» väljaandmiseks. Et see oli Tööraha Ühise Väerinna häälekandja, siis moodustati ajalehe toimetuse kolleegium pariteedi alusel. Sinna kuulusid kommunistid V. Kingissepp ja J. Lauristin ¹⁸ ning Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei poolt E. Joonas ja O. Gustavson. ¹⁹ Palju arutlusi tekkis esialgu tegeliku toimetaja määramisel, sest ühisrinde pahempoolsetel jõududel ei olnud kogemustega ajakirjanikku toimetaja kohale, ²⁰ iseseisvad sotsialistid aga esitasid O. Gustavsoni kandidatuuri. ²¹ Lõpuks kujunes olukord nii, et toimetuse praktilist tööd hakkas juhtima J. Lauristin.

«Tallinna Töölise» toimetuse asus «Töölise Keldris». Sealsamas toimetati ka ajakirja «Töö» ja «Noor Tööline». Tegelikult oli kõigil neil väljaannetel üks toimetuse eesotsas J. Lauristiniga. Töökoorumus oli suur. 1922. aasta aprillikuus hakkas «Tallinna Tööline» ilmuma kolm korda nädalas ning peale selle hakati välja andma ajakirja «Poliitika ja Taktika». Seepärast võeti märtsikuu lõpul V. Kingissepa ja J. Anveldi soovitusel toimetuse masinakirjutajaks A. Leevald (Stein). O. Rästase ettepanekul toodi aprillikuu lõpul toimetusse tööle Tapa noortööline, EKP liige, «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» kirjasatja J. Saat. ²²

Toimetuse koosseisu tugevdamine parteile ustavate inimestega oli eriti vajalik, sest E. Joonas ja O. Gustavson osutusid oportunistideks ja hakkasid tegutsema Tööraha Ühise Väerinna vastu. Nad püüdsid ka ajalehes EISTP oportunistliku juhtkonna seisukohti läbi suruda, kuid pörkasid toimetuse teiste liikmete otsustavale vastupanule. Lõpuks läks O. Gustavsoni vahetamine üksnes ajalehe kaudu. ²³ Näiteks teatati 22. aprillil rubriigis «Kirjavastused»:

¹⁵ J. Suuster. Märkmeid ja mälestusi ajakirja «Töö» kohta 1921—1923. Käsitlusi käesoleva artikli autori käsutuses.

¹⁶ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 113, l. 7. Pool on varjunimi, mida ei ole korda läinud desifreerida.

¹⁷ Samas, l. 10.

¹⁸ L. Randmets. Tööraha Ühise Väerinde eest (1920—1924). — Eesliinil. 50 aastat «Pravda» jälgedes. Artikleid ja mälestusi. Tallinn, 1962, lk. 173.

¹⁹ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 113, l. 12 ja 14; «Klassivõitlus» nr. 59/60, juuli 1925, lk. 4.

²⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 102, l. 32.

²¹ Samas.

²² Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

²³ EKPA, f. 140, nim. 1, sü. 25, l. 5.

«Oskar Gustavson — «Vastus ülaltoodud kirja peale» — jääb tänasest numbrist ruumi puudusel välja.»²⁴ 2. mail, s. t. pärast EISTP III kongressi²⁵ ja «Tallinna Töölise» sulgemist, otsustas iseseisvate sotsialistide parempoolsete liidrite ainuke tugipunkt — EISTP riigikogurühma enamus — kutsuda E. Joonase ja O. Gustavsoni toimetuse kolleegiumist ära.²⁶

Riigikogu kommunistlik töölisrühm tegi EISTP uuele keskkomiteele ülesandeks moodustada pariteedi alusel uus Tööraha Ühise Väerinna häälekandja toimetuse kolleegium.²⁷ EISTP Keskkomitee võttis selle ettepaneku vastu ja määras 18. mai koosolekul omalt poolt kolleegiumi P. Keerdo, O. Gustavsoni ja S. Andrejevi.²⁸ Kuid juba 1922. aasta maikuus toimunud «115 protsessil» mõistis Sõjaringkonnakohus S. Andrejevi 8 aastaks sunnitööle. Pärast edasi-kaebamist Riigikohtusse määras Sõjaringkonnakohtu uus koosseis sama aasta oktoobris lõplikuks karistuseks 6 aastat sunnitööd kõigi õiguste kaotamisega. Vaatamata sellele, et ta oli Riigikogu kommunistliku töölisrühma liige, ähvardas teda vangimaja. S. Andrejev läks põranda alla, et jätkata seal revolutsioonilist tööd. 1922. aasta sügisel valiti ta koos H. Pöögelmanni ja J. Kreuksiga EKP delegaadiks Kommunistliku Internatsionaali IV kongressile, mis toimus sama aasta lõpus. Pärast kongressi jäi S. Andrejev tööle Moskvasse Kominterni Eesti sektiiooni juurde.²⁹ O. Gustavson heideti peagi koos teiste parempoolsete oportunistidega, kes ei allunud EISTP III kongressi ja seal valitud keskkomitee otsustele, sellest parteist välja.³⁰ Nii jäi tegelikult EISTP Keskkomitee määratud esindajatest Tööraha Ühise Väerinna häälekandja toimetuse koosseisu ainult P. Keerdo.

Ühelt poolt moodustas EKP toimetuse koos EISTP-ga ühise rinde taktikast lähtudes, teiselt poolt seepärast, et tal puudus kogunud legaalne ajakirjanduskaader. V. I. Lenin märkis 1920. aasta kevadel oma teoses ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis», et ilma ajakirjandusaparaadita ei tule toime ükski massiliikumine vähegi tsiviliseeritud maal ning rõhutas, et kapitalismi tingimustes ei päästa meid miski «vajadusest kasutada selleks tööks kodan-

²⁴ «Tallinna Tööline» nr. 24, 22. aprill 1922.

²⁵ 1922. aasta aprillis peetud EISTP III kongressil kõrvaldasid revolutsioonilised lihtliikmed oportunistliku juhtkonna ja valisid uue, suuremalt osalt revolutsionääridest koosneva keskkomitee. Sellest ajast peale asus EISTP aktiivsesse võitlusesse kodanluse vastu ning töötas koos EKP-ga.

²⁶ EKPA, f. 140, nim. 1, sü. 25, l. 5.

²⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 272, l. 22.

²⁸ EKPA, f. 140, nim. 1, sü. 27, l. 84.

²⁹ Revolutsiooni lipukandjad. Ülevaade Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest. Tallinn, 1962, lk. 10, 17.

³⁰ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa..., lk. 68, vt. ka «Uus Meie Hääle» nr. 14, 28. september 1922.

liku intelligentsi ringkonnast põlvenejaid».³¹ EKP kasutaski neid nii palju, kui antud olukorras just vaja oli.

Eestimaa Kommunistliku Partei III kongressi aruandekõnes tõsteti esile «Tallinna Töölise» suurt tähtsust Tööraha Ühise Väerinna põhimõtete elluviimisel. J. Anvelt tuletas meelde, et ajalehte hakati välja andma «isesotside» kaasabil ning küsis: mis-sugused olid selle koostöö tulemused? Ta vastas, et üldiselt tõi see töölisliikumisele suurt kasu. Peale selle arenesid ja tulid silmapiirile noored ajakirjanikud, kes siis, kui «metssotsid»³² tahtsid ühisrinde häälekandjas oma orientatsiooni läbi suruda, hakkasid iseseisvalt ajalehte toimetama.³³ Nii kasutas EKP ühisrinde taktikast tulenevat kohustust revolutsioonilisele töölisliikumisele ustava ajakirjanduskaadri kasvatamiseks. Seejuures võttis keskkomitee algusest peale kursi töölistest koosneva toimetuse loomisele. J. Anvelt selgitas hiljem, et töölisi endid on vaja õpetada ajalehte toimetama ja «seega leht tõesti proletariaadi oma asjaks teha.»³⁴ Sellest kursist peeti aastail 1922—1924 igati kinni.

1922. aasta suvel töötasid legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse toimetuses J. Lauristin, J. Saat ja P. Keerdo.³⁵

1922. aasta sügisel vabanes sundaja teenimisest kodanliku Eesti sõjaväes EKP liige H. Allik. Novembrikuus, kui «Töölist» hakati muutma päevaleheks, suunas partei ka tema toimetuse liikmeks.³⁶

1922. aasta lõpul koosnes kogu toimetus seega eranditult kommunistidest, kellel oli juba revolutsioonilise võitluse kogemusi. 1923. aasta alguses kutsuti J. Lauristini ettepanekul³⁷ sinna veel Väike-Maarja kandist töölis perekonnast pärit noor agar kirja-saatja J. Meerits. See oli kuus korda nädalas ilmuva Tööraha Ühise Väerinna häälekandja «Tööline», kaks korda nädalas ilmuva

³¹ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 90.

³² EISTP-st väljaheidetud oportunistid moodustasid 1922. aasta juulis uue partei — Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei (ISTP), mida rahvas hakkas kutsuma metssotside parteiks.

³³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 115, l. 47.

³⁴ «Klassivõitlus» nr. 107/108, mai-juuni 1929, veerg 11.

³⁵ J. Lauristin ja J. Saat olid juba enne toimetusse suunamist kommunistid. P. Keerdo astus 1917. aastal Eesti Sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) Parteisse. Pärast esseeride partei lagunemist 1920. aastal kuulus ta EISTP koosseisu, kelle esindajana ta valiti 1920. aasta lõpus I Riigikogu liikmeks. 1921. aastal hakkas P. Keerdo lähenema Eestimaa Kommunistlikule Parteile. Temast sai üks EISTP pahempoolse tiiva väljapaistvam esindaja, kes etendas tähtsat osa oportunistlike elementide väljatõrjumisel EISTP ridadest ja selle partei muutumisel EKP legaalseks organisatsiooniks. 1922. aasta novembris võeti P. Keerdo vastu EKP ridadesse.

³⁶ H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. J. Anvelt. — Mälestusi ja dokumente J. Anveldist. Tallinn, 1965, lk. 153.

³⁷ J. Saadi mälestused. Vanade revolutsionääride-ajakirjanike vestlusringi stenogramm 23. maist 1966.

maatöörahva ajalehe «Töö Täht» ning ajakirja «Noor Tööline» ja «Meie Lapsed» ühine toimetajate kollektiiv.

1923. aasta kevadel alustas kodanlus II Riigikogu valimiste eelset töölisorganisatsioonide rüüstamist EKP Keskkomitee liikme J. Kreuksi mõrvamisega. 28. märtsil laskis kaitsepolitsei agent ta selja tagant maha. J. Kreuksi taskust leiti «Noore Töölise» toimetusse J. Lauristini nimele adresseeritud kiri, mis kandis allkirja «Kullerkupp» (J. Kreuksi varjunimi).³⁸ Kaitsepolitsei kasutas seda kirja ettekäändena ja vangistas töölisliikumise tegelaste areteerimiskampaania käigus 29. märtsil ka J. Lauristini.

21.—23. veebruarini 1924 lavastati Tallinna sõjaringkonnakohtus 12 töölistegelase protsess. Kuigi kohus ei suutnud kindlaks teha kaebealuste ühendust illegaalse Kommunistliku Parteiga, karistati neid peaaegu kõiki sunnitöö ja vanglaga. J. Lauristin mõisteti 7 aastaks sunnitööle.³⁹

21. jaanuaril 1924 rüüstas kaitsepolitsei üheaegselt üle kogu maa ligi 300 töörahva organisatsiooni. Järgneva nädala jooksul vangistati paljud töölisorganisatsioonide tegelased ja aktivistid, Töörahva Ühise Väerinna saadikud Riigikogus ja kohalikes omavalitsustes. Areteeriti ka töölisajakirjanduse toimetuse liikmed H. Allik, P. Keerdo ja J. Saat. J. Meeritsal õnnestus põranda alla minna. Kodanlus ei hoolinud isegi sellest, et H. Allik ja P. Keerdo olid Töörahva Ühise Väerinna nimekirja alusel valitud II Riigikogu liikmeteks, s. t. et nad olid kehtiva seaduse järgi puutumatud isikud kuni volitusaja lõpuni. Nad areteeriti «Tööliste Keldris» peetud koosolekul ja nimetati seepärast «vandeseltslasteks», keda olevat «kuriteolt tabatud».⁴⁰

Nende asi tuli arutusele novembris 1924 toimunud «149 protsessil», kus kaebealused esinesid revolutsionäridele omase mehisusega. Sõjaringkonnakohtus mõistis suurema osa neist pikaajalisele, 46 kommunisti aga eluks ajaks sunnitööle. Viimaste hulka kuulusid ka H. Allik, P. Keerdo ja J. Saat.⁴¹ Nii jäi töölisajakirjandus 1924. aasta alguses jälle kogemustega toimetajatest ilma.

1924. aasta aprillikuus, kui töölisorganisatsioonide tegevus taastati ja hakati välja andma töölisajalehte «Teadete Leht», määrati toimetusse tööle 19-aastane andekas töölisajakirjanduse kirja-saatja R. Tikkar, kes oli juba sama aasta jaanuaris Virumaalt Vao vallast Tallinna elama asunud.⁴² Teda aitas ka ajalehe välja-andja ja vastutav toimetaja «Rauaniidi» värvija abi J. Anton, kes

³⁸ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 321, lk. 66.

³⁹ Samas, sü. 320, l. 133.

⁴⁰ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost II osa. Tallinn, 1963, lk. 98; «Meie Leht» nr. 2, 12. juuli 1924.

⁴¹ A. Liebmān. Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (veebruar 1920 — detsember 1924), lk. 151 ja 152.

⁴² ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 337, l. 207.

oli elukutselt trükitööline.⁴³ Pärast «Teadete Lehe» sulgemist, kui hakkas ilmuma ajaleht «Sõna», kutsuti toimetusse tööle veel teine Vao vallast pärit kirjasaatja 18-aastane P. Baumann.⁴⁴ Toimetajad R. Tikkar ja P. Baumann⁴⁵ töötasid tegelikult Töörahma Ühise Väerinna Riigikogu I rühma liikmete⁴⁶, tehnilistes küsimustes aga töölisajalehtede talituse juhataja V. Trommeli näpunäidete järgi.⁴⁷

Kuid needki toimetuse töötajad ei saanud legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse lõpliku sulgemiseni 1924. aastal koos olla. Siseministri määrusega 5. septembrist 1924 karistati R. Tikkarit ühekuulise arestiga osavõtu eest 3. augustil Tallinnas toimunud sõjavastasest demonstratsioonist. R. Tikkar ei kandnud talle määratud karistust, vaid asus Narvas partei antud illegaalsele tööle. Septembris oli sunnitud minema põranda alla ka P. Baumann. Temast sai Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Tallinna organisaator.⁴⁸ Mõlemad areteeriti mõni päev pärast Eesti proletariaadi 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu. 6. detsembril Narvas peetud 1. diviisi sõjakohus mõistis R. Tikhari ülestõusust osavõtu eest surma ja otsus viidi samal päeval täide.⁴⁹ P. Baumann mõisteti sõjaringkonnakohtu otsusega 22. juunil 1925 neljaks aastaks sunnitööle.⁵⁰

Kodanlus tegi kõik, et jätta revolutsioonilise töölisajakirjanduse toimetus kogenud kaadrita. Kuid EKP Keskkomitee leidis sellele tööle järjest uusi võimekaid ajakirjanikke. Nende inimeste valikule pöörditi suurt tähelepanu. EKP dokumentidest on näha, et ajalehtede ja ajakirjade toimetajad ja toimetuse kolleegium kinnitati Keskkomitee või Poliitbüroo koosolekul.⁵¹ Nendel koosolekutel arutati läbi ka kõik legaalse revolutsioonilise ajakirjanduse toimetuse juhtimise tähtsaimad probleemid.

Niisugusel väikesearvulisel kollektiivil polnud muidugi kerge toimetada ajakirja või ajalehte, seda enam, et ilmus kuni neli väljaannet korraga. Seejuures tuleb arvestada, et enamikul toimetuse liikmetest oli üheaegselt mitu vastutusrikast kohustust. J. Allikso oli Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja I Riigikogu liige.⁵² J. Lauristin kuulus pärast partei III kongressi, millest ta

⁴³ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 337, l. 264.

⁴⁴ Samas, sü. 345, l. 85 ja 87; sü. 417, l. 84.

⁴⁵ Samas, sü. 417., l. 56—57.

⁴⁶ Samas, sü. 337, l. 147.

⁴⁷ Samas, sü. 417, l. 84.

⁴⁸ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 105, l. 45—46.

⁴⁹ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 417, l. 82; ORKA vastus nr. 1 — 16/577, 28. juulist 1967 EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi kirjale nr. n/64, 30. juunist 1967.

⁵⁰ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 345, l. 45 ja 69-a; vt. ka «Noorte Hääle» nr. 35(121), 11. veebruar 1941.

⁵¹ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 58; sü. 113, l. 6, 10, 14 ja 23.

⁵² «Spartakus» nr. 1, 19. mai 1922.

delegaadina osa võttis, EKP Keskkomitee koosseisu ja oli Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Ajutise Keskkomitee liige. Legaalsetes organisatsioonides valiti ta Eestimaa Töölisühingute Üldliidu (Eestimaa Ametiühingute) abiesimeheks, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu ja Üleriikliku Maatööliste Liidu sekretäriks. Peale selle oli ta Tallinna Metallitööliste Ühingu, töölisspordiseltsi «Herkules», tööliskarskusseltsi «Valvaja» ja Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu noortekomisjoni liige.⁵³

P. Keerdo kuulus 1923. aastast EKP Keskkomitee ja EKP Keskkomitee moodustatud Tööraha Ühise Väerinna büroo koosseisu. Ta valiti Eestimaa Tööraha Partei (EISTP) sekretäriks, Tööraha Ühise Väerinna riigikogurühma esimeheks ja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse sekretäriks, Üleriikliku Maatööliste Liidu juhatuse ja Tallinna Nahatööliste Ühingu abiesimeheks, Tallinna Töölisühingute Kesknõukogu ja Tartumaa Maatööliste Liidu Nõukogu liikmeks.⁵⁴

H. Allik oli 1923. aastast EKP ja ELKNU Keskkomitee liige ning kuulus EKP Keskkomitee moodustatud Tööraha Ühise Väerinna büroo koosseisu. Ta valiti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu juhatuse ja noortekomisjoni sekretäriks. Peale selle oli ta töölisspordiseltsi «Herkules» ja Vana-Kariste töölisühingu liige.⁵⁵ Ka J. Saat oli tegev mitmetes organisatsioonides.⁵⁶ Kõikide nende ülesannete täitmine aitas neil paremini kursis olla tööraha elu ja vajaduste ning ajakirjanduse ülesannetega. Teisest küljest nõudis see aga rohkesti aega ja energiat.

Käsitletava perioodi töölisajakirjandusest, arhiivides säilinud kirjavahetustest ja teistest dokumentidest ning ajakirjanduse toimetuse liikmete mälestustest selgub, et EKP Keskkomitee liikmed juhtisid põranda alt toimetuse kogu organisatsioonilist ja sisulist tööd, mis tagas legaalsele revolutsioonilisele ajakirjandusele pandud ülesannete täitmise. Peale selle võtsid V. Kingissepp, J. Anvelt,⁵⁷ O. Rästas, J. Kreuks, H. Pöögelmann⁵⁸ sageli kõige aktuaalsematel teemadel sõna legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse veergudel. See oli üks töölisliikumise ja -ajakirjanduse parteilise juhtimise vormidest.

⁵³ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. — Eesti ametiühingute võitlusest aastatel 1918—1940. Tallinn, 1967, lk. 130; Revolutsiooni lipukandjad. Lühikesi ülevaateid Eestis tegutsenud väljapaistvate revolutsionääride elust ja tegevusest. Tallinn, 1962, lk. 94; «Tööline» nr. 70 (113), 28. märts 1923.

⁵⁴ Samas.

⁵⁵ Karastumine. Tallinn, 1958, lk. 51; O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 130; «Tööline» nr. 70 (113), 28. märts 1923.

⁵⁶ «Tööline» nr. 71 (114), 29. märts 1923.

⁵⁷ J. Anveldi Eestisse saabumise kohta vt. lk. 18.

⁵⁸ H. Pöögelmann saatis legaalsele revolutsioonilisele ajakirjandusele kaastööd Nõukogudemaalt.

V. Kingissepp oli kodanliku perioodi esimese legaalse revolutsioonilise töölisväljaande «Rõhutute Hääle» illegaalne toimetaja. Tema näpunäidete kohaselt muretsesid Riigikogu kommunistliku töölisrühma liikmed ajakirjale materjale maakondadest, kus nad käisid orgbüroo ülesandel.⁵⁹ V. Kingissepp andis kirja teel J. Alliksole üksikasjalikke juhtnööre, missuguseid artikleid «Rõhutute Hääles» avaldada ja mida sealt välja jätta⁶⁰ ning tegi enne ajakirja väljalaskmist isegi selle korrektuuri.⁶¹ Ta oli paljude «Rõhutute Hääles» avaldatud materjalide autoriks, kasutades varjunimesid M. Näär, M. N., Fotograf, Mefisto,⁶² ning tõenäoliselt ka Fgr., -ing-, Ipse, -n- ja oma initsiaale K. W.

Ajakirja esimene number ilmus 11. novembril 1920. Kuid Poliitbüroo liige O. Rästas kirjutas juba 19. oktoobril Keskkomitee nimel Petrogradi J. Anveldile ja H. Pöögelmannile, et Keskkomitee kohustab neid «...«Rõhutute Hääle» ja «K/ommunisti/» tarvis kaastööd tegema vähemalt 700 rida nelja kvadraadi peal iga nädal».⁶³ Kui ajakiri hakkas ilmuma kaks korda nädalas, siis suuredati ka vastavalt seda «normi».⁶⁴

10. detsembri kirjas avaldas O. Rästas rõõmu, et ametiühingute häälekandjat «... pole siiani veel «sotsialistlike» tööerakonna poolt ära kägistatud, loodame, et ta ka uue aasta üle elab».⁶⁵ Ühtlasi märkis ta, et «uue aasta numbris peab aga tingimata sm. H. (Pöögelmanni) ülevaatlik «1920» artikkel olema, kus kogu maailma keerdküsimused käsitatud oleks».⁶⁶ Sealjuures toonitati, et seda materjali oodatakse kõige hiljemalt 27. detsembriks. 30. detsembril avaldatigi «Rõhutute Hääles» mahukas artikkel «1920. Tagasivaade läinud aasta peale», mis kandis allkirja «P.»⁶⁷

Kuid kohapealsete proletaarsete kirjanduslike jõudude nappus andis end tugevasti tunda, mida ka V. Kingissepp korduvalt rõhutas.⁶⁸ Keskkomitee otsustas 1920. aasta lõpus Poliitbüroo ettepanekul kutsuda J. Anveldi Eestisse.⁶⁹ O. Rästas selgitas oma kirjas 25. detsembrist 1920 seltsimeestele selle otsuse vastuvõtmise motiive ning mainis ühe olulise põhjusena, et «1. jaanuarist hakkab «Rõhutute/ H/ääle/» kaks korda nädalas ilmuma, mis hulk

⁵⁹ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 312, l. 20—21; f. 957, nim. 1, sü. 92, l. 52.

⁶⁰ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 312, l. 26.

⁶¹ Samas.

⁶² L. R a n d m e t s. Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus kodanlikus Eestis. Tööraha Ühise Väerinde eest. — Eesliinil..., lk. 171.

⁶³ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 18.

⁶⁴ Samas, l. 31.

⁶⁵ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 23.

⁶⁶ Samas.

⁶⁷ «Rõhutute Hääle» nr. 7, 30. detsember 1920, lk. 114—117.

⁶⁸ EKPA, f. 26, nim. 1, sü. 3, l. 1 ja 20.

⁶⁹ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 28.

tööjõudu nõuab».⁷⁰ Nagu teada, tuligi J. Anvelt 1921. aasta augustis, kui kodusõja rinded olid likvideeritud, Eestisse illegaalsele parteitööle.

J. Anvelt, V. Kingissepp, O. Rästas ja teised klassivõitluses karastunud bolševikud juhtisid rasketes valge terrori tingimustes EKP tööd. 1922. aasta mais mõrvas kodanlus V. Kingissepa. Pärast seda jäi kogu revolutsioonilise töölisajakirjanduse juhtimine täielikult J. Anveldi ülesandeks. Ta töötas 1922. aasta suvel välja legaalse revolutsioonilise töölisajalehe toimetamise põhjaliku kava, mis kinnitati 26. juulil keskkomitee koosolekul.⁷¹ Toimetusele saadeti see kui «Tööraha ajaleht «Meie Hääle» kaastöölise ettepanek toimetuskolleegiumile laiendamiseks ja täidesaatmiseks.»⁷² Kava sissejuhatuses öeldi: «Proletaarlaste häälekandja ülesanne — olla «vaimliseks» kogusõjariistaks, et seni kurnamiskorra vastu võidelda, kuni selle lõpp käes.

Sellest järeldus: Mitte teoretiseerimise ja propaganda leht, vaid agitatsioonileht. Mitte targutada, vaid töölist... õhutada, ergutada võitlusele.»⁷³

Ajalehe sisu soovitati jaotada kaheks suureks osaks: juhtivaks ja informeerivaks.

Nii üks kui teine pidi kõrvalekaldumatult taguma vana korra tugesid ning sadades ja tuhandetes variantides rõhutama: «Proletaarlane, see kord ei vasta sinu ja kogu töörahva ning inimkonna huvidele. Sellepärast pane maksma oma diktatuur.»⁷⁴

Juhtivasse ossa arvati juhtkirjad, üleskutsed ja igasugused artiklid, milles käsitleti taktika-, organiseerimis- ja teisi olulisi küsimusi. Edasi selgitati, millest koosneb töölisajalehtede informatsiooni-osa ja öeldi, et see ei või olla mitte harilik vaaraode (s. t. kodanlike võimumeeste) ajalehtede informatsioon, vaid peab olema agitatsiooniinformatsioon.

Seejuures märgiti: «Kuid meil on viisiks saanud seda agitatsioon-informatsiooni seletada kõige kitsamalt. Sagedasti tahavad meie proletaarlised ajakirjanikud asja nii mõista, et proletariaadi olukorda ja võitlust tuleb kirjeldada, ja see on kõik!»⁷⁵ «Ettepanekus» öeldi, et maakerast ei saa õiget pilti, kui uurida ainult ta ühte naba ja juhiti tähelepanu, et just niisamuti on ühiskonnas. Seepärast soovitati ajakirjandusel analüüsida ka proletariaadi vastaspooluse, kodanluse, elu-olu, et rebida sellelt tõde varjavadi ilustused. Proletariaadi elust aga soovitati tuua esile ta raskusi,

⁷⁰ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 110, l. 26.

⁷¹ EKPA, f. 25, nim. 1, sü. 113, l. 21.

⁷² H. Allik, R. Majak, J. Saat ja A. Stein tunnistasid selle masinal kirjutatud dokumendi üksmeelselt J. Anveldi tööks nii väljendusviisi kui ka kirjaipildi poolest.

⁷³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 88, l. 14; f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 11.

⁷⁴ Samas.

⁷⁵ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 11; f. 6495, nim. 1, sü. 88, l. 14.

puudusi ning uusi algatusi ja kavatsusi. Kavas öeldi: «Siin peab olema muidugi heatahtlik oma klassi vastu, toon kogu aja julgustav ja kihutav.»⁷⁶

Eriti soovitati mõelda, mida ja kuidas kirjutada, et tööline üksnes oma häälekandjat loeks, ja anti näpunäiteid vastavalt tolleaegsele olukorrale. Neid põhijooni silmas pidades olid antud ka toimetatava materjali paigutamise alajaotused.⁷⁷ «Ettepaneku» autor mõistis, et väikesel ajalehel ja väga väikese koosseisuga toimetusel on «seda kava lähemal ajal raske korralikult täita. «Kuid see oleks,» rõhutas ta, «mille poole vaja püüda...» Selle poole püüdis «Meie Hää!» ja püüdsid ka teised temale järgnenud Eestimaa töörahva häälekandjad. J. Anveldi ettepanekute elluviimisel oli suur tähtsus. Need aitasid muuta paremaks nii töölisajakirjanduse väljaannete sisu kui ka kujundust.

Vastavalt antud juhtnõuridele hakati «Meie Hääles» ja edaspidi teisteski töölisajalehtedes peale juhtkirja avaldama ka «röögatusi» (või «röökisid»), s. t. juhtkirja saatematerjale. Kui juhtkirjas käsitleti üht või teist probleemi üldiselt, siis «röögatuses» anti selle kohta konkreetset kohapealset materjali. Näiteks avaldas «Meie Hää!» 29. juulil 1922 juhtkirja «Sõnu tehakse, aga edasi?»⁷⁸, milles analüüsiti, kuidas kusagil oli suhtunud Nõukogude Venemaa ettepanekusse sõjavägede vähendamise konverentsi kokkukutsumise kohta. Juhtkirja kõrvale oli paigutatud «röögatus». «Kas 1 615 337 000 marka (10 000 000 kuldrubla) lastakse läbi viimse pennini?!»⁷⁹ Selles materjalis teatati, et Riigikogu andis Sõjamineisteriumile 10 miljonit kuldrubla, s. t. kolmandiku riigieelarvest, hoolimata pahema tiiva protestidest ja töörahva raskest majanduslikust olukorrast.

Sealsamas paljastati, kuidas kodanlus püüdis sõjaväe vähendamise küsimusest ja Nõukogude Venemaa ettepanekust töörahva petmisega mööda hiilida ning anti oma seisukoht: «Sõjaväe ülevalpidamise kulud töörahva olukorra parandamiseks!» «Röögatuse» lõpus toodi ära Töölisühingute Kesknõukogu juhatause koosoleku resolutsioon, milles nõuti valitsuselt, et ta astuks viivitamata samme sõjaväe vähendamise konverentsi kokkukutsumiseks kõige lähemal ajal. Sedasama soovitati ka töölisorganisatsioonidel valitsuselt nõuda. Resolutsioonis deklareeriti: «Maha töörahva turjalt maksud pagunite- ja kannustemeeste ülevalpidamiseks!»⁸⁰

Mõnikord olid aga juhtkiri ja «röögatus» erinevatel teemadel. Seda oli näha juba materjali paigutusest. Kui need käsitlesid ühte teemat, siis paigutati juhtkiri kindlasti esimese lehekülje vasak-

⁷⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 11; nim. 1, sü. 88, l. 14.

⁷⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 88, l. 15; f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 12.

⁷⁸ «Meie Hää!» nr. 7, 29. juuli 1922.

⁷⁹ Samas.

⁸⁰ Samas.

poolsele veerule, vastupidisel juhul aga parempoolsele veerule. «Röögatuse» koht aga oli alati keskel, lehe «pea» all.

Huvi pakuvad ka rubriigid. «Tallinna Töölises» oli neid vähe. Peamine oli seal «Töölisühisustest ja töökohtadest», kus sõnumid olid jagatud linnade ja maakondade, s. t. territoriaalsel printsiibil. Vastavalt J. Anveldi esitatud kavale hakati sõnumeid ja teisi lühemaid materjale paigutama ühisrinde ajalehest «Meie Hää!» alates temaatilistesse rubriikidesse. Eelmainitud rubriigi asemel hakati kasutama kaht: «Töölise organisatsioonidest» ja «Töölise elu». Esimeses neist kirjutati töölisorganisatsioonide algatustest, kavatsustest ja tööst, s. t. mida nad koosolekutel arutasid, otsustasid ja kuidas vastuvõetud otsuseid ellu viidi.

Varem piirduti sõnumites peamiselt töölise raske elu, õigluse ja eksploateerimise kirjeldamisega. Võitlusele sellise olukorra vastu kutsuti enamasti pikemates propagandistlikes artiklites või spetsiaalsetes üleskutsetes. 1922. aasta teisest poolest alates hakkas sageli rubriigis «Töölise elu» ilmuma agitatsiooniinformatsioon. Näiteks avaldas «Tööline» 5. detsembril sõnumi, milles näidati, et Loksa telliskivivabriku töölise palk on nii madal, et sellega on võimatu ära elada. Töölised on sunnitud ületunde tegema. Mõned lähevad kell 3 hommikul tööle, teevad 15 tundi ja rohkemgi järjest, peavad natuke vahet ja töötavad jälle kuni kella 9-ni õhtul... Autor selgitas, et selles on süüdi ka Ehitustöölise Liidu Loksa osakond, kes on surmaunes, ning ütles, et niimoodi ei või asi edasi minna. «Liidule hing sisse! Kaheksatunnise tööpäeva kaitsmisele! Maha viin..., õige tasu töövaeva eest!»⁸¹

Niisamasuguseid tegudele kutsuvaid sõnumeid avaldati ka teistes rubriikides, nagu «Raudteelt», «Linnast ja maalt», «Asunikude elust» ning erilehekülgedel «Noor tööline» ja «Naistööline», mis ilmusid regulaarselt kumbki kaks korda kuus. Agitatsiooniks kasutati ära ka rubriik «Kohtust». Näiteks «Töölises» oli 14. detsembril 1922 selles rubriigis sõnum, milles teatati: «Neil päevil tõsteti Pornuses (Pärnumaal) demokraatlise kohtu otsuse põhjal korterist lumehange lesknaine L. Oks. Väljatõstetu elas mitu päeva lageda taeva all, kuni viimaks vaestemajasse peavarju sai.»⁸²

Kaks lauset informatsiooni, mis tekitasid õigustatud pahameelt. Ja siis järgnesid veel kaks lauset, milles pöörduti otseselt lugejate poole: «Töölised, kes on teist kindlustatud, et täna-homme kellegil niisamasugune väljarookimine ei järgne. Ainult koondatud ridadena töölisühisuses suudate sarnasele jõhkrale ümberkäimisele vastu panna!»⁸³ Nendest esimene pani inimesi mõtlema oma olu-

⁸¹ Tuulutaja. Loksa telliskivivabriku rekord. — «Tööline» nr. 22, 5. detsember 1922.

⁸² Töö Toomas. Kohtust. — «Tööline» nr. 30, 14. detsember 1922.

⁸³ Töö Toomas. Kohtust. — «Tööline» nr. 30, 14. detsember 1922.

korra üle, teine aga kutsus astuma enesekaitseks konkreetseid samme, ühinema võitluseks kodanluse jõhkru ja omavoli vastu.

Kodanluse paljastamiseks toodi töölisajakirjanduse veergudele mitmed rubriigid. «Kodanlaste elus» anti lühiinformatsiooni kodanlike seltside, kongresside, pidustuste, ettevõtete pankrottide, pankade mahhinatsioonide, riigivarguste jne. üle. Tihti olid need ainult paarirealised teated, mis algasid või lõppesid sapise märkusega. Näiteks avaldas «Uus Meie Hää!» 3. oktoobril pealkirja all «Vabariigi korrapidaja joobnud» kaks lauset: «30. septembril s. a. tööstustöölise vanemate kongressile ilmunud politseinik «korrapidaja» oli «nina täis tõmbanud» ja «uinus» norisedes toolil. Sealjuures oli ta poriga võõbatud.»⁸⁴

Kodanlust paljastati ka rubriikides «Tillukesed killukesed» ja «Kodanlise korra paised». H. Allik mäletab toimetuse koosolekut 1922. aasta detsembris, mis peeti Künnapuude korteris Tina t. 8—8. Peale toimetuse liikmete ning Jaan Tombi ja Olga Künnapuu võtsid sellest osa ka J. Anvelt ja O. Rästas. Koosolekul arutati jooksvaid poliitilisi küsimusi, nende valgustamist ajakirjanduses, ajalehe- ning üldse agitatsiooni- ja propagandatöö stiili küsimusi.⁸⁵

J. Anvelt rääkis seal: «Kodanlik vabariik on üle nelja aasta vana, rahvale, eriti pealekasvavale noorsoole hakkab paistma täiesti loomulikuna, et Toompeal istub Päts või Tõnisson, keda nimetatakse «herra riigivanem» ja et tänavanurgal seisab võmm, keda tuleb nimetada «herra politseinik». Koos sellega hakkab inimestes tekkima aukartus maksva võimu vastu. Meie tahame aga seda võimu kukutada, ja selle esimeseks eeltingimuseks on, et rahval ei oleks tema vastu lugupidamist. Sellepärast peame peale kõige muu katsuma teda näidata naeruväärseks, teda pilkama, et rahval kaoks tema vastu igasugune aukartus.»⁸⁶

J. Anveldi nendes sõnades oli sügav mõte. Töölisajakirjanduse veergudelt on näha, et sinna püüti neile näpunäidetele vastavaid materjale tuua. Kuid heade satiiripalade kirjutamine nõuab ajakirjanduslikku vilumust ja ka erilist «soont». Nähtavasti oligi see üks põhjusi, miks paljud satiirilised materjalid, eriti aga «tillukesed killukesed» olid pärit J. Anveldi sulest.⁸⁷

Kodanliku korda ja selle võimumehi naeruvääristavaid materjale avaldati üsna sageli. Peale Anveldi ja teiste kohalike kirjameste kirjutas neid ka H. Pöögelmann.

Kodanlasi vihastas väga, et neile nii tuttav rubriik «Õnnetused ja kuriteod» nimetati töölisajakirjanduses «Kodanliku korra paise-teks». Nad õhkasid: «Tule appi, mis ühendust on meie demokraa-

⁸⁴ «Uus Meie Hää!» nr. 16, 3. oktoober 1922.

⁸⁵ H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt, Tallinn, 1965, lk. 156.

⁸⁶ Samas.

⁸⁷ Käesoleva artikli autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

tial sellega, kui mõni näljane end rongi alla viskab, aidaukse ära lõhub või muidu varastab. On see kodanluse süü, kui keegi jooma hakkab või naisterahvas end müüma läheb ja haigusi laiali kannab? Kõik niisugused asjad on ju seadusega keelatud! Häda inimestele, kes seadusest kinni ei pea, need on ju kurjategijad.» Et end veelgi rohkem õigustada, näidati kodanlikes ajalehtedes näpuga Nõukogudemaa poole: Vaadake, seal sünnivad niisamasugused kuritööd, seal saadetakse korda kõike seda, mida töölisajakirjandus «kodanliku korra paisteks» nimetab. Eriti äge oli «Päevaleht», mis püüdis omapoolset rünnakut isegi põhjendada kirjuti-sega «Kommunistlike korra paisted.»⁸⁸

Kuid «Tööline» andis sellele juba järgmisel päeval vastulöögi.⁸⁹ Veidi hiljem aga avaldati J. Anveldi artikkel,⁹⁰ milles näidati, et just kodanlik ühiskond sünnitab ja õigustab kuritööd.

J. Anvelt selgitas, et tööliste ja talupoegade riik, kes rajab teed kommunistliku korra juurde, võitleb otsustavalt minevikult päritud igandite, nende põhjuste ja kandjate vastu. Autor toonitas, et «Päevaleht» ja teised kodanlikud ajalehed meelega ei too Venemaa ajalehtede põhjendusi selle kohta, millest niisugused nähtused Venemaal tulenevad.⁹¹

1922/23. aasta talvel, kui töölisajakirjanduse toimetus oli kasvanud viieliikmeliseks, kujunes välja ka omavaheline tööjaotus. Nimeliselt peatoimetaja kohta ei olnud, kuid tegelikult täitis seda ülesannet J. Lauristin, kes pidas sidet ka EKP Keskkomiteega. Pärast tema areteerimist läksid need kohustused P. Keerdole, kes tegeles toimetuses Riigikogu ja omavalitsuste küsimustega. H. Allik vastutas välismaa, J. Saat töölisorganisatsioonide ja tööliste elu kohta avaldatavate materjalide eest. J. Meeritsa hoolde jäi talurahva küsimuste leheveergudele toomine. Sageli põimused mitmete elualade probleemid ja nende valgustamiseks valmistati materjalid ette ühiselt. Peale selle tuli igal toimetuse liikmel koos aktivistidega tegelda veel mitmete teiste küsimustega. Seda on näha ka rubriikidest ja materjalide ettevalmistamise omavahelisest jaotamisest. «Töölises», «Töö Tähes», «Tööraha Hääles» ja «Töö Lipus» nägi see nii välja:

Suure osa mahukatest materjalidest, milles avaldati põhimõttelisi seisukohti, sai toimetus illegaalsetelt parteitöötajatelt. Koos nendega saatsid V. Kingissepp ja J. Anvelt ka kirjalikke näpunäi-

⁸⁸ «Päevaleht» nr. 312, 16. detsember 1922.

⁸⁹ «Tööline» nr. 33, 17. detsember 1922.

⁹⁰ Käesoleva artikli autori märkmed vestlusest J. Saadiga juunis 1967.

⁹¹ (J. Anvelt) Kus mädaneb, seal tekib paise. — «Tööline» nr. 6(49), 10. jaanuar 1923.

Välismaalt (ka väikesed teated ja viimased teated)	H. Allik
Töölise organisatsioonidest	J. Saat
Töölise elu	J. Saat
Riigikogu	P. Keerdo
Omavalitsustest	P. Keerdo
«Demokraatlikust» koolist	J. Lauristin, J. Meerits
Töölissport	H. Allik, P. Keerdo
Raudteelt	J. Saat
Linnast ja maalt	J. Saat, J. Meerits
Mitmesugused teated	J. Saat
Kurnamise ohvrid	J. Saat
«Demokraatlikust» tümist	J. Tomp
Asunikkude elust	J. Meerits
Kirjavastused	Kõik toimetuse liikmed
Teater	H. Allik, P. Keerdo
Tillukesed killukesed	Enamasti J. Anvelt
Ajakirjandusest (väljavõtted kodanlikest ja sotslikest väljaannetest koos kriitiliste ja satiiriliste kommentaaridega)	Kõik toimetuse liikmed, sageli ka J. Anvelt
Kodanlaste elu	Kõik toimetuse liikmed
Sotside elu	Kõik toimetuse liikmed
Metssotside elu	Enamasti P. Keerdo
Kodanlise korra paisid	Enamasti J. Saat
Kohtust	Enamasti P. Krusten (karikaturist)
Koosolekute kalender ja teated (koosolekud ja üritused, mida toetati ja millest soovitati töölistel osa võtta)	Toimetuse liikmed töölisorganisatsioonide esindajate osavõtul
Erileheküljed ja -nurgad	
Noor tööline	J. Lauristin, H. Allik, V. Kangur
Naistööline	O. Künnapuu, A. Vaarman,
	H. Veidenbaum
EISTP organiseerimistöö nurk «Töölises»	H. Allik
1923. aastal	

teid, milles öeldi, mida loetakse ajalehe sisu puuduseks, kuidas tuleks üht või teist probleemi valgustada ning mismoodi materjale ajalehes paigutada ja missuguses kirjas artikleid või nende üksikuid lõike laduda. Neid materjale ja juhtnööre töid tavaliselt kohale erikullerid. 1922. aasta suvest alates kirjutas J. Anvelt tavaliselt ülepäeviti juhtkirja või artikli.⁹² Peale nende ilmus töölisajakirjanduses tema sulest Eessaare Aadu varjunime all rohkesti proosaloomingut. Sealhulgas näiteks lühipala «Välgu valgel», novell «Kurjategija» ning romaan «Tiblad» («Linnupriid»), mis oli esimene teos eesti kirjanduses, kus kesksel kohal on kommunistide kujud. Seal kirjeldati asjatundlikult revolutsionääride põran-

⁹² Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966; ENSV ORKA, f. 949, nim. 2, sü. 128, l. 11.

daalust võitlust.⁹³ Romaani hakati avaldama «Tallinna Töölises» ning jätkati «Töölises» ja «Töö Tähes». Seoses kahe viimase sulgemisega jäi romaani lõpp töölisajakirjanduses ilmumata.

O. Rästis kirjutas peamiselt töölisliikumise organisatsioonilistest küsimustest ja tööst talurahva hulgas, mõnikord ka välispoliitikast. Mitmesugustel teemadel saatis materjale G. Kreuks. Viimased neist kirjutasid oma kaastööd käsitsi, J. Anvelt aga peaaegu alati masinal. Kõigi illegaalsete juhtivate parteitöötajate käekiri ning ka V. Kingisepa ja J. Anveldi kirjutusmasina kiri, millel olid iseloomulikud vead, olid osale trükikoja töölistele ja oletatavasti ka mõnedele kaitsepolitsei nuhkidele tuttavad. Seepärast ei saanud nende käsikirja otse trükikotta saata, vaid tuli enne toimetuse masinal ümber kirjutada. Originaalid põletati.⁹⁴ Masinakirjutajad pidid olema usaldusväärsed inimesed. Neid palgati tööle kas partei keskkomitee soovitusel või temaga kooskõlastatult. Nii olid toimetuse masinakirjutajaks «Rõhutute Hääle» ajal Riigikogu kommunistliku töölisrühma juures E. Preismann, «Tallinna Töölises» A. Leevald (Stein), hiljem M. Rikko, H. Kanger jt.

1922. aasta lõpul peetud nõupidamisel tegi J. Anvelt toimetuse liikmetele ülesandeks kirjutada nädalas vähemalt üks juhtkiri või pikem artikkel, mida nimetati «kaelaks» ning mis oli juhtkirja ja «röögatuse» järel tähtsam materjal ajalehes.⁹⁵ Sageli võtsid ajaleheveergudel aktuaalsete päevaprobleemide kohta sõna ka revolutsioonilise töölisliikumise aktiivsed tegelased J. Reesen ja A. Hansen.

Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee teine laiendatud pleenum (7.—11. juuni 1922) tegi ettepaneku, et juhtiv parteiline ajakirjandus avaldaks kõiki sise- ja välispoliitikat ning majanduselu käsitlevaid põhimaterjale üksnes printsiipiaalsetest seisukohtadest lähtudes. Ühtlasi rõhutati, et siisugused artiklid ei väljenda ühe või teise isiku vaateid, vaid partei seisukohti ja seepärast tuleb neid avaldada autori allkirjata.⁹⁶

Eesti revolutsiooniline töölisajakirjandus pidas 1922. aastal seda nõudmist silmas. Ajalehes «Uus Meie Hääle» selgitati, et nii sõnumid ettevõtetest kui ka juhtkirjad, artiklid ja üleskutsed avaldatakse pärast materjali ühist läbiarutamist ning täiendamist. «Sellepärast ei kanna meie ajalehe kirjutised pea mitte kunagi autori allkirja. Sest autor on — kollektiivne proletaarlane — töö-

⁹³ J. Anveldi kirjanduslikust tegevusest vt. lähemalt E. Sõgel. Suure mõjujõuga bolševistlik kirjanik J. Anvelt. — Mälestusi ja dokumente. Tallinn, 1965, lk. 233—241.

⁹⁴ Vanade revolutsionääride-ajakirjanike mälestusi. Vestlusringi stenogramm 23. maist 1966; H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. J. Anvelt. Tallinn, 1965, lk. 154.

⁹⁵ Käesoleva artikli autori märkmed vestlusest J. Saadi ja V. Kangruga 1967. a. juunikuust.

⁹⁶ Коммунистический Интернационал в документах... Москва, 1933, стр. 287.

lisklass.»⁹⁷ Pealegi ei saanud ju kodanlikus Eestis avaldada illegaalsete parteitöötajate ja H. Pöögelmanni salaja saadetud artikleid nende õige nime all.

J. Anvelt ja toimetus tulid 1923. aasta alguseks järeldusele, et töölisajalehe lugejate enamik pole veel küllalt küps kõige üle sisse järgi otsustama. Oldi arvamisel, et tuntud autori kirjutis tõmbab rohkem tähelepanu ja äratav usaldust. J. Anvelt kirjutas kõigepealt lugeja (Õigusteadlase) nimel materjali, mis avaldati 24. jaanuaril «Töölises» rubriigis «Kirjad toimetusele».⁹⁸ Seal soovitati kutsuda oma kaastööliseks eesti proletariaadile tuntumad tegelased ja kirjamehed nagu «Eesti parem marksistlik ajakirjanik Hans Pöögelmann... «Kiire» ajast tuntud Käspert ja teised». Kirjas öeldi, et väljaspool Eestit ja ka illegaalselt siin elavad tuntud töölisestegelased võivad kasutada posti kaastöö saatmiseks legaalsete töölisajalehtede toimetusse, sest siis ei saa viimast süüdistada sideme pidamises illegaalse partei esindajatega. Sealsamas vihjati veel, et kui kaitsepolitsei peaks postis olevatest kaastöödest ära kirjad tegema, siis pole ka sellest midagi halba.⁹⁹ Valitsevad ringkonnad ei reageerinud avalikult materjali ilmumisele.

Veebruari alguses anti H. Pöögelmannile eriläkituses nõu saata toimetuse aadressil lihtkiri, milles oleks «võimalikult mitte «hirmuäratav», vahest... isegi natuke «teoreetiline», nii mitte maapealsetest asjust» artikkel.¹⁰⁰ 23. veebruaril märkis «Tööline» rubriigis «Kirjavastused»:

«Sms. Hans Pöögelmann, Peterburis. Teie kirja, mis 16. veebruaril s. a. Piiteris postile pandud, saime kätte (ühes kahe artikliga: «Tõusev torm» ja «Veel üks blokaad») 21. veebruaril s. a., nii siis täitsa korralikult, kui mitte seda «loomulikku» nähtust arvata, et ümbrik lahti rebitud oli. Tervitame Teid Eestimaa töörahva ühise väerinna häälekandja kaastöölise hulgas... Palume edaspidi kirjutamisel Teile väga hästi tuntud vanu tsaariparagrahve ikka silmas pidada.»¹⁰¹

Esimene neist artiklistest, millest räägiti Entente'i tagurliku poliitika krahhist, avaldati järgmisel päeval pärast vastust¹⁰² ja teine, milles oli juttu mõnede naftakompaniide Nõukogude-vastase poliitika läbikukkumisest, pisut hiljem.¹⁰³ Mõlemad kandsid välja paistvalt kirjutatud allkirja — H. Pöögelmann. Edaspidi kirjutas Pöögelmann sageli ja tuli järjest lähemale maapealsetele, s. t. Eesti proletariaadi asjadele.

⁹⁷ «Uus Meie hääle» nr. 21, 16. (trükiviga, peab olema 14.) oktoober 1922.

⁹⁸ Käesoleva artikli autori märkmed vestlusest H. Alliku ja J. Saadiga juunis 1967.

⁹⁹ Õigusteadlane (J. Anvelt). Austatud «Töölise» toimetuse. — «Tööline» nr. 18(61), 24. jaanuar 1923.

¹⁰⁰ ЕКРА, f. 6495, nim. 1, sü. 125, l. 86.

¹⁰¹ «Tööline» nr. 43(86), 23. veebruar 1923.

¹⁰² «Tööline» nr. 44(87), 24. veebruar 1923.

¹⁰³ «Tööline» nr. 45(88), 27. veebruar 1923.

Oma nime või nime esimesi tähti hakkasid kirjutiste alla märkima ka H. Allik, P. Keerdo, J. Reesen, J. Saat ja teised eesti töölisliikumise legaalsed tegelased, keda rahva hulgas tunti.¹⁰⁴

EKP Keskkomitee, eriti aga J. Anvelt nõudis toimetusel töölisajalehtede ja -ajakirjade niisugust kujundamist, et inimesel mitme sammu pealt tekiks huvi vaadata, mis seal kirjutatud on.¹⁰⁵ Seda ülesannet täitsid juba pealkirjadki, eriti esimesel küljel, kus need anti suures rasvases kirjas üle mitme veeru ning sisaldasid hüüdeid, irooniat ja küsimusi. Neid probleeme arutati ka ajakirjanduses. 1924. aasta juunis anti ajalehes «Säde» hinnang ajakirja «Meie Noor Tööline» järjekordse numbri sisule. Kaane välimuse kohta aga kirjutati: «See lokitud juustega unine noormees ei ole võitlevatele noortööliste eeskujuks, olgugi, et tal kõik tööliklassi võitluse emblemid käes» on.¹⁰⁶ Noortel soovitati niisugustest «haledatest» algupäranditest lahti ütelda ja kasutada V. I. Lenini portreed ajakirja kaanepildina. «Meie Noore Töölise» järgmises numbris tehtigi nii.¹⁰⁷

J. Anvelt soovitas «Ettepanekus toimetuskolleegiumile» kasutada võimalikult lihtsat keelt, millest saab aru ka väiksema haridusega ja poliitiliselt vähearenenud tööline. Ta rõhutas: «Töölisleht on tükk tööliklassist. Sellepärast tarvitab ta ka keelt, teravusi, lööksõnu, «sõimu», mis vähe vastavad kodanlaste salongidele.»¹⁰⁸ Kuidas neid just tarvitada, sellest kirjutati 6. septembril 1922 ajalehes «Uus Meie Hää!» avaldatud artiklis «Proletaarlisest kirjutamisviisist «lööksõnadest», «sõimust» ja muudest niisugustest asjadest».¹⁰⁹

Töölisajakirjandus kasutas teravmeelsusi, vastaste tabavat iseloomustamist ja «sõimu» üksnes selleks, et muuta materjalide sisu proletaarlasest lugejale piltlikumaks ja huvitavamaks ning valusamaks neile, kelle pihta see oli sihitud. Kuid samal ajal pidas toimetus rangelt silmas, et stiili- ja kujunduslike võtete all ei kannataks avaldatava materjali selgus ja arusaadavus, et seal ei mindaks labasuste ja jämedusteni. Võtame näiteks «Töölises» 11. veebruaril 1923 avaldatud sõnumi, milles teatati, et 7. veebruaril esines Kundas rahvakoosolekul J. Reesen, «kes paljastas pappide püüdeid endid riiklise piruka otsa upitada. Papp sai väga pahaseks, sähvas lõpuks midagi Vene kullast, nagu ikka ja jooksis ära, oma vankrit kraavi jättes. Seekord jäi pappide noot täitsa tühjaks.»¹¹⁰

¹⁰⁴ Käesoleva artikli autori märkmed vestlustest H. Alliku ja J. Saadiga juuni 1967.

¹⁰⁵ H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt. — Mälestusi ja dokumente. Tallinn, 1965, lk. 154.

¹⁰⁶ «Säde» nr. 6, 21. juuni 1924.

¹⁰⁷ vt. «Meie Noor Tööline» nr. 5/6, juuni-juuli 1924 ja nr. 7/8 september-oktoober 1924.

¹⁰⁸ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 11.

¹⁰⁹ «Uus Meie Hää!» nr. 6, 9. september 1922.

¹¹⁰ «Tööline» nr. 35(78), 11. veebruar 1923.

Tavalises mõnerealises sõnumis oli antud mitu väga kujukat pilti, mis naeruvääristasid rahvast meelitama tulnud vaimulikku.

J. Anvelt hoiatas, et võõraid sõnu, mis polnud veel saanud üldiselt tarvitatavateks, «tuleb võimalikult vähe tarvitada ja seletustega».¹¹¹ Kuid nii mõnedki «Töölise» ja «Töö Tähe» autorid kasutasid kurjasti uusi sõnu, toimetus aga laskis need lehte ilma seletusteta. Õpetuseks nii lehe toimetajatele kui ka autoritele avaldati 1. märtsil «Töölises» pikem nõokav-analüüsiv kirjutus «Alandlik palve maamehe poolt (keda toetavad paljud töoinimesed) tööliste lehe toimetajatele, töörahva asemikkudele riigikogus, õppivale töölisnoorsoole ja muudele proletaarsetele ajakirjanikkudele, kõnemeestele ja valgustajatele», milles öeldi, et kui väljaanne end töölisajaleheks nimetab, siis peab ta igas osas olema arusaadav vähemalt 90 protsendile lugejatest.¹¹² Kirjutis kandis allkirja «Mihkel Miks, endine külakoolmeister, nüüd toanurga vabadik».¹¹³ Edaspidi loobuti nii mõnestki võõrsõnast, mis oli võib-olla küll täpsem ja tabavam, ning lepidi kaudse ütlemisega, et suurem osa lugejaid saaks kõigest aru. Harvaesinevad võõrsõnadele aga lisati sulgudes seletus.

Partei juhtivad töötajad meenutasid proletaarsetele ajakirjanikele alati, et nad kirjutavad mitte kodanlikele ja väikekodanlikele ilutsejatele, vaid tööinimestele, kel on oma arusaamine, oma huvid, oma nõuded ja oma mõttemaailm. J. Anvelt hoiatas, et suur viga on isegi see, kui meie töölisajakirjanikud suurte rahvaste ja suurte kommunistlike parteide häälekandjaid igas asjas püüavad järele aimata.¹¹⁴ See oli põhjendatud, sest «Rote Fahne», mida sel perioodil kodanlike maade kommunistlike parteide häälekandjatest meil kõige rohkem jälgiti ja eeskujuks võeti, kirjutas peamiselt partei-aktiivile, s. o. töörahva laiema silmaringiga osale.

Saksamaal oli peale «Rote Fahne» veel hulk kohalikke partei- ja töölisorganisatsioonide häälekandjaid. Seepärast võiski keskajaleht kirjutada raskemas keeles, s. t. ta ei olnud sunnitud vanu, ammutuntud küsimusi ikka kordama, sest enamik lugejaid oli nendega kursis. Eriti käis see aga Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei häälekandja «Pravda» kohta, mille lugeja oli arenenud juba töörahvariigi vabades tingimustes ja poliitiliselt väga teadlik. Eestis sai aga kodanliku valitsuse surve ja vägivalda ning materiaalse ressursside nappuse tõttu ilmuda peamiselt üks ajaleht

¹¹¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 88, l. 14.

¹¹² «Tööline» nr. 47(90), 1. märts 1923.

¹¹³ Käesoleva artikli autoril ei õnnestunud kindlaks teha, kelle varjunimi see on. Oli kaks arvamust: 1) kirjutise autor on J. Anvelt, 2) kirjutise autor on H. Pöögelmann.

¹¹⁴ J. Anvelt/. Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul. — «Klassivõitlus» nr. 107/108, mai-juuni 1929, veerg 9.

kogu töörahva jaoks, kelle enamikul oli võrdlemisi vähe nii poliitilisi kui ka üldhariduslikke teadmisi.¹¹⁵

Seepärast kasutas eesti töölisajakirjandus üksnes juhtkirjas, mille lugejaskond oli väiksem, pisut raskemaid, s. t. ilma elementaarsete seletusteta teaduslikke väljendusi. Kuid isegi juhtkirja suhtes püsis nõue, et see oleks arusaadav «igale proletaarlasele, kes teda tähelepanelikult loeb».¹¹⁶

Toimetusele tehtud reservatsioonile vaatamata oli mõnigi juhtkiri seal esinevate kujundite rikkuselt võrdne ilukirjandusliku teosega.¹¹⁷

Toimetus pidas silmas, et ajalehe väljendusviis jääks samal ajal asjalikuks ja loogiliseks. Seda nõudsid temalt eeskätt Poliitbüroo liikmed, kes ei olnud mitte ainult usinad kirjutama, vaid ka lugema. H. Allik meenutab artiklis «Meie paremaid kirjamehi», et J. Anveldilt saabuva igapäevase posti hulgas oli tihti kriitilisi märkusi töölisväljaannete sisu ja vormi kohta. Ta ei sallinud, kui Eesti kodanlikust vabariigist või demokraatiast kirjutades sõnad «vabariik» ja «demokraatia» asetati jutumärkidesse. «Eestis on kõige ehtsam kodanlik vabariik ja demokraatia ilma jutumärkideta,» seletas Anvelt. Siin on vabadus ja demokraatia kodanlusele ja sunnitöö ning diktatuur töörahvale. Selles seisabki iga kodanliku vabariigi ja demokraatia sisu ja seda peamegi töörahvale seletama. Asetades need sõnad jutumärkidesse, loome illusiooni, nagu võiks olla mingi parem ja õilsam kodanlik vabariik ja demokraatia, kus on vabadus kõigile. See on aga kodanlikus korras võimatu.»¹¹⁸

Paljudel töölisajakirjanikel ja -kirjasaatjatel oli kombeks pilgata kodanlikku Eestit tema väiksuse pärast. Eriti sageli võib leida väljendeid «pihupesa-suurune», «vasikanahasuurune» ja «põialvabariik». Ka seda ei pidanud J. Anvelt kohaseks. Ta selgitas, et asi ei seisa ühe või teise riigi suurusel. «Inglise impeeriumi on pool maailma täis, ega ta sellepärast kodanlikust Eestist parem ei ole. Tähtis on, kelle riik ta on. Meie ei võitle kodanliku vabariigi vastu mitte sellepärast, et ta väike on, vaid et ta härrade riik on. Ega Nõukogude Eesti kodanlikust Eestist suurem ei tule, kuid me võitleme tema eest sellepärast, et ta töörahva riik on.»¹¹⁹

Niisugune sõna, väljendusviisi ja mõtte kompleksne analüüs pani töölisajakirjanikke endid juurdlema sõnavalliku üle, lahka sisu ja vormi ühtsuse probleeme ning täiendama oma ajakirjanikumeisterlikkust.¹²⁰

¹¹⁵ J. Anvelt/. Töölisteajakirjanduse aastapäeva puhul. — «Klassivõitlus» nr. 107/108, mai-juuni 1929, veerg 9.

¹¹⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 218, l. 11.

¹¹⁷ Vt. näiteks «Tallinna Tööline» nr. 9, 4. märts 1922.

¹¹⁸ H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt. — Mälestusi ja dokumente. Tallinn, 1965, lk. 156.

¹¹⁹ Samas, lk. 157.

¹²⁰ Käesoleva artikli autori märkmed vestlusest H. Allikuga juunis 1967.

Kodanlikule, eriti aga väikekodanlikule ajakirjandusele oli iseloomulik pöörduda lugejate poole umbmääraselt: «Kõik loevad «Vaba Maad» (või «Sotsiaaldemokraati», «Tulevikku»)). Igaüks «tellib..., tuleb koosolekule» jne. Revolutsioonilist ajakirjandust aga iseloomustas selgus, kindlus ja tegudele kutsuv kõneviis. Seal kirjutati: «Tellige!..., lugege!... võtke osa!...» Niisugune stiil tulenes juba kommunistide, tõeliste revolutsionääride deviisist «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

Üleskutsed ja igasugused pöördumised lugeja poole tegid läbi evolutsiooni. Esimestes väljaannetes olid üsna tavalised pealkirjad «Kogu Eesti töörahvale!» Kuid juba Tööraha Ühise Väerinna esimese häälekandja «Tallinna Töölise» proovinumbris avaldatud üleskutset täpsustati: «Töölised vabrikutes, töökodades, metsades, mõisates, taludes! Saunikud ja väikemaapidajad! Kogu Eesti töörahvas!»¹²¹ Mõistet «töörahas» konkretiseeriti edaspidi veelgi, nimetati võimalikult rohkem töörahva kategooriaid, nii sai iga lugeja paremini aru, et see üleskutse on just temale määratud.

Ajapikku kadusid töölisajakirjanduse veergudelt niisugused passiivsust tekitavad laused nagu «tööraha võit on paratamatu», «kodanlik kord on mäda, selle lagunemine on kindel». J. Anveldi soovitusel hakati kirjutama mobiliseerivamalt, et kodanluse surm ja töörahva võit on kindel vaid siis, kui kogu töörahvas ja iga ta liige üksikult aktiivselt võitleb selle eest.¹²² Artiklis «Tööraha häälekandja kaastöölised», mis avaldati 10. augustil 1922 ajalehes «Meie Hää!», öeldigi, et töölisajakirjanduse peamine ülesanne on klassisuhete selgitamine.¹²³

Publitsistlik väljendusviis, materjalide asjalik ja loogiline ülesehitus, lugeja poole pöördumise konkreetsus — kõik see aitas väikese koosseisuga toimetusel paremini täita parteilt saadud ülesannet: olla «vaimliseks kogusõjariistaks» võitluses kurnamiskorra vastu.¹²⁴

Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse toimetusel ja talitusel ei olnud omaette ruume. Ajakirja «Rõhutute Hää!» anti välja Töölise Maja ühes toas Suur-Karja tänavas nr. 18, kus asus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja kus olid peavarju leidnud ka teised töölisorganisatsioonid. 18. märtsil 1921 tõstsid kodanlikud võimud ametiühingud Töölise Majast välja ja andsid maja tema omanikule a/s Eesti Laenu pangale.¹²⁵ Pärast ägedat võitlust õnnestus ametiühingutel saada linnavalitsuselt «ajutised» ruumid linnaraamatukogu¹²⁶ keldrikorruusel.

¹²¹ «Tallinna Tööline», proovinumbr jaanuaris 1922.

¹²² H. Allik. Meie paremaid kirjamehi. Jaan Anvelt. Tallinn, 1965, lk. 157.

¹²³ «Meie Hää!» nr. 12, 10. august 1922.

¹²⁴ EKPA, f. 6495, nim. I, sü. 88, l. 14.

¹²⁵ Vt. lähemalt A. Sunila. Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Eesti proletariaadi võitlusest töölistmaja eest. Tallinn, 1961, lk. 20—31.

¹²⁶ Praegune M. Gorki nimeline Tallinna Keskraamatukogu.

Uut asupaika hakati nimetama «Töölise Kelder» ning sellest sai Tallinna kõigi töölisorganisatsioonide «residents» ja Eesti revolutsioonilise töölisliikumise legaalne staap aastatel 1921—1924. Sinna said oma nurga ka «Töö», «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» toimetused ja talitus. Hiljem, kui töölised said sama hoone kolmandal korrusel enda kättesse veel kaks tuba, mahtus ühte neist koos Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja mõnede teiste töölisorganisatsioonide juhatusega ka toimetused.

Niisugustes tingimustes tuli luua töörahva vaimuvara, anda välja kõiki 1923. aasta sügiseni ilmunud töölisajalehti ja -ajakirju. J. Anvelt kirjutas hiljem lugupidamisega: «Kui sellest töörahva ajakirjandusest kõnelda, siis ei saa seda teha, ilma et meeletuletak talitust töölise keldri nurgas ja toimetajate kongi «keldri kolmandal korral», kus paremad Tallinna proletaarlased — «tööraha neegrid» (orjad) nagu neid keldris kutsuti — ohverdasid igast ööpäevast kakskolmandikku.»¹²⁷

Kuid isegi seal ei lasknud kodanlikud võimud «tööraha neegrid» rahulikult ajalehti ja ajakirju välja anda.

Esimene rüüstamine pandi toime 28. aprillil 1922, kui kaitsepolitseinikud tungisid koos kriminaalpolitseinikega «Töölise Keldrisse» ja alustasid oma «tööd». Järelepärimisele, mida nad otsivad, näidati kaitsepolitsei antud paber ette ja alustati puistamist. Tuhniti läbi kõik nurgad. Töolistelt, kes tulid keldrisse, võeti ära organisatsioonide liikmekaardid. Erariides politseinikud mängisid ajakirjanduse tellimise ja kaastöö vastuvõtjate osa ning püüdsid mitte midagi aimavatelt inimestelt teada saada, kas nad on pörandaaluste käskjalad.¹²⁸ Lahkudes viidi ära «Tallinna Töölise» ja «Noore Töölise» materjalid, tellimiste ja annetuste kvii-tungiraamatud ning igasugused muud toimetusele kuulunud aruanded ja paberid.¹²⁹

Pärast seda tuli töolistel, kes tahtsid registreerida uut väljaannet, hakata manööverdama ka toimetuse asukoha märkimisega trükiasjade osakonda esitatavas teadaandes. Ajalehe toimetamiseks «Töölise Keldris» oleks takistusi tehtud. Siseministerium tahtis igati oma võimu ja jonnini näidata.

Ühes 18. juulil 1922 kirjutatud parteilises ülevaates eesti legaalse töölisajakirjanduse saatuse kohta märgiti, et töolistel õnnestus sundida Siseministeriumi taganema ja saada luba «Meie Hääle» väljaandmiseks, kuid seejuures tuli teha teatud järeleandmine: uue häälekandja toimetused tuli viia «Töölise Keldrist» uude, «neutraalsesse» kohta.¹³⁰ Trükiasjade osakonnale teatati, et aja-

¹²⁷ J. Anvelt/. Tööraha ajakirjandus «iseseisvas» Eestis. — «Klassi-võitlus» nr. 59—60, juuli 1925, lk. 6.

¹²⁸ «Punane Täht» nr. 1, 5. mai 1922.

¹²⁹ «Noor Tööline» nr. 6, juuni 1922, lk. 160.

¹³⁰ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 204, l. 46.

lehe toimetuse ja talitus asuvad Tallinnas, Vene t. 23,¹³¹ «Meie Hääles» aga trükiti kogu aeg kaks aadressi, mille järgi toimetuse ja talitus asusid Vene t. 23 ja abitalitus «Tööliste Keldris».

«Uut Meie Häält» lubati toimetada Suur-Tartu mnt. 69.¹³² Lehes märgiti jälle abitalituse asukohaks «Tööliste Kelder». Kui politseinikud läksid pärast «Uue Meie Hääle» sulgemist ajalehe viimaseid numbreid toimetusest ära võtma, tegid nad kindlaks, et märgitud aadressil, Tallinna Ametiühingute Tarvitajate Ühisuse kaupluses¹³³ ei ole ühtegi toimetuse liiget ning et viimased käivad seal üksnes sissetulnud kirju saamas.¹³⁴

Uue väljaande luba taotlemisel teatati ettevaatuse mõttes trükiasjade osakonnale, et «Töölise» toimetuse ja talituse asuvad Tallinnas Uus Maailma t. 7.¹³⁵ «Töölises» märgitigi ainult see aadress. 11. detsembril 1922 teatas ajalehe väljaandja ja vastutav toimetaja A. Hermaküla, et toimetuse ja talituse viiakse sellest samast kuupäevast üle Suur-Tartu mnt. 69.¹³⁶ Trükiasjade osakond andis nõusoleku¹³⁷ ja edaspidi märgiti «Töölises», et toimetuse ja talituse asuvad Suur-Tartu mnt. 69, abitalitused aga Uus Maailma t. 7 ja «Tööliste Keldris». «Töö Tähe» toimetuse ja talituse asukohana märgiti esialgu dokumentides ja ajalehes «Laia ja Hobusepea tänava nurk 20/14».¹³⁸ 1923. aasta jaanuari keskel viidi need ametlikult üle «Tööliste Keldrisse».¹³⁹

Trükiasjade osakonnale saadetud teadaande järgi olid «Tööraha Hääle» toimetuse ja talituse Suur-Pärnu mnt. 44^a¹⁴⁰, hiljem Suur-Tartu mnt. 69¹⁴¹, «Töö Lipul» kohe viimati märgitud aadressil¹⁴². Tegelikult olid need kõik ikkagi «Tööliste Keldris», mis ajalehtedes figureeris abitalitusena ja iga ajalehe või selle üksiku numbri aresti alla paneku või konfiskeerimise puhul läbi otsiti.

1923. aasta lõpus, kui Tallinnas ei leidunud enam töölisajakirjanduse trükkijat ja ajalehte oldi sunnitud välja andma Haapsalus, saadeti partei ülesandel toimetuse liikmetest sinna J. Saat. H. Allik ja P. Keerdo olid seotud Riigikogu asjadega ja muude parteiliste kohustustega. Seal tehti ajalehte endise poe pimedas

¹³¹ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, sü. 236, l. 85.

¹³² Samas, l. 87, ja 89.

¹³³ Tegelikult olid need kõik (Vene t. 23, Uus Maailma t. 7, Suur-Tartu mnt. 69, Laia ja Hobusepea t. nurk 20/14 ja Suur-Pärnu mnt. 44-a) Tallinna Tarvitajate Ühisuse kaupluste asukohad.

¹³⁴ ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, sü. 210, l. 543.

¹³⁵ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, sü. 236, l. 100.

¹³⁶ Samas, lk. 113.

¹³⁷ EKPA, f. 27, nim. 7, sü. 6, l. 7.

¹³⁸ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, sü. 236, l. 126 ja 127.

¹³⁹ Samas, l. 132.

¹⁴⁰ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, sü. 241, l. 108 ja 11.

¹⁴¹ Samas, l. 113.

¹⁴² Samas, l. 115.

ja külmas ruumis Kalda t. 5. «Töölise Keldrisse» jäi ametlikult siiski abitalitus. Sealt varustati «Töölise Lippu» vajaliku materjaliga kuni selle sulgemiseni jaanuaris 1924.

1924. aastal ilmunud töölisajalehtede toimetuse ja talituse asukohaks sai alguses niisamuti «Töölise Kelder», hiljem aga uus Töölise Maja Tallinnas Vaksali pst. 8^a ¹⁴³, mille muretsemise põhi- kapitali panid kokku töölised ise. Ka nüüd ei antud trükiasjade osakonnale kohe toimetuse ja talituse tõelist aadressi. Trükiasjade osakond ja kaitsepolitsei, kes kogusid iga uue ajalehe väljaandja ja vastutava toimetaja kohta andmeid, võisid muidugi oletada ja teadagi, et uue nimega ajaleht või ajakiri hakkab sammuma suletud kommunistliku eelkäija jälgedes ja seda hakatakse toimetama endises toimetuses ning levitama endise talituse kaudu. Kuid see ei andnud siiski mingit põhjust öelda ära ajalehe ilmumise kohta esitatud teadaande registreerimisest (kviitungi väljakirjutamisest), s. t. ilmunisloa vormistamisest, sest väljaandjaks ja vastutavaks toimetajaks valiti alati tööline, kellele kodanlikel võimumeestel ei olnud isegi nende oma seaduse seisukohalt midagi ette heita.

Niisamasugusest põhimõttest lähtuti ka toimetuse ja talituse teadaandesse märgitava asukoha valikuga. Seepärast oli ka «Teade Lehe» ametlik väljaandmise asukoht Kooli t. 2—2 ja «Sõnal» Venetehas 126—10, s. t. väljaandja ja vastutava toimetaja A. Särje korter.¹⁴⁴ Näiteks 24. aprillil läks kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülema abi Kooli t. 2—2, kus pidi olema «Teade Lehe» toimetuse, et vastavalt siseministri määrusele ajaleht sulgeda ja selle viimane number aresti alla panna. Kohapeal selgus, et ruumis, kus pidi olema toimetuse, oli üksnes Nõelatöölise Ametiühingu juhatus. Toimetusest aga polnud seal jälgegi.¹⁴⁵

Alles «Sädet» hakati ametlikult kohe välja andma uues Töölise Majas ning ajalehe viimases numbris kuulutati, et «Säde» talituse kantselei ja ekspeditsioon on «Töölise Keldrist» üle viidud Töölise Majja.¹⁴⁶ Edaspidi tuli jälle manööverdada, et pärast töölisväljaande järjekordset sulgemist kuidagi luba saada uue ajalehe ilmuniseks, mida toimetati tegelikult ikka Vaksali pst. 8^a. Niisugune on seletus legaalse töölisajakirjanduse väljaannete toimetuse ja talituse aadresside suure arvu kohta. Tegelikult asusid need ainult neljas kohas: Tallinnas Suur-Karja 18, Gogoli (hiljem Vabaduse) pst. 4 ja Vaksali pst. 8^a ning Haapsalus Kalda 5.

Toimetuse koosseisu õige valik ja tema töö parteiline juhtimine tagas, et legaalsel revolutsioonilisel ajakirjandust iseloomustab vaadeldaval perioodil konkreetsus, kõrge ideelisus ja printsiipiaalsus. Tänu sellele veendusid paljud tuhanded töölised ja maaprole-

¹⁴³ Praegune Kosmonaut Gagarini pst. 24.

¹⁴⁴ ENSV ORKA, f. 1, nim. 7, sü. 1128, l. 1 ja 2.

¹⁴⁵ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 334, l. 161.

¹⁴⁶ «Säde» nr. 8, 28. juuni 1924.

taarlased, et ainuke tõeline töörahva huvide kaitsja oli Eestimaa Kommunistlik Partei.

Kodanlus kiusas töölisajakirjandust ja tema toimetust igati taga. Sagedased olid selle ajakirjanduse väljaannete sulgemised. Korduvalt areteeriti toimetuse üksikuid liikmeid või kogu koosseis. EKP leidis sellele vaatamata sinna uusi inimesi, kes oskasid toetuda linna ja maa töörahvale ning suutsid anda nelja aasta jooksul välja 34 ajakirja ja ajalehte, mis aitasid parteid marksismileninismi ideede propageerimisel, võitluses tööliklassi tegevusühitsuse eest, töörahva ühisrinde loomisel ja kindlustamisel, proletarse internatsionalismi ja rahvaste sõpruse kasvatamisel ning samuti ka 1. detsembri relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel

О ПАРТИЙНОМ РУКОВОДСТВЕ РЕДАКЦИЕЙ ЛЕГАЛЬНОЙ РЕВОЛЮЦИОННОЙ РАБОЧЕЙ ПЕЧАТИ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ В 1920—1924 ГГ.

К. Таммисту

Резюме

С победой контрреволюции и установлением буржуазной диктатуры Эстония в качестве «независимого» государства была включена в лагерь империализма. Эстонские рабочие были лишены предусмотренных конституцией 1920 года свобод, в том числе и свободы печати. Рабочий класс под руководством Коммунистической партии Эстонии начал упорную борьбу за свою легальную печать. Разрешения на легальное издание добывались прежде всего через Таллинский Центральный Совет Профсоюзов, а в дальнейшем уже от лица Единого фронта трудящихся Эстонии и преданных партии рабочих.

Из документов высших органов КПЭ, из писем ее ответственных работников и других архивных материалов выясняется, что все наиболее существенные проблемы легальной революционной рабочей печати обсуждались на заседаниях Центрального Комитета КПЭ или его Политбюро. Непосредственное же руководство легальной рабочей печатью входило в обязанность одного из членов Политбюро (В. Кингисеппа, Я. Анвельта). С ним поддерживали связь редакции изданий рабочей печати.

Руководящие работники КПЭ часто выступали на страницах легальной рабочей печати по самым актуальным темам. Это было одной из форм партийного руководства рабочей печатью.

Партия уделяла много внимания росту влияния рабочей печати. О том, какой должна быть легальная рабочая газета, основательно разъяснил Я. Анвельт в письме, адресованном ре-

дакционной коллегии газеты «Мейе Хяяль», в котором он требовал, чтобы материал в газете был представлен живо, увлекательно и по-боевому. Для корреспондентов были составлены «примечания», в которых давался совет, какое сотрудничество необходимо газете.

Трудящиеся оказывали как моральную, так и материальную поддержку своей печати.

Несмотря на то, что редакторам и издателям рабочих газет постоянно угрожал арест и тюрьма, находились все новые рабочие, которые брали эти обязанности на себя в качестве партийного поручения.

Фактически в состав редакции входило до 5 человек, в зависимости от объема работы и материальных возможностей. Эти кандидатуры рекомендовал или выдвигал член Политбюро Центрального Комитета КПЭ, занимавшийся печатью. Назначение на работу редактором или членами редколлегий в особо исключительных случаях утверждалось на заседании Центрального Комитета.

Правдивое и умелое освещение жизни рабочих и их организаций, а также разоблачение лжедемократии буржуазии и социал-демократов способствовало расширению революционного движения среди трудящихся. Большую роль сыграла легальная революционная рабочая печать по созданию и укреплению Единого фронта трудящихся. В 1924 году, когда возникла революционная ситуация и КПЭ взяла курс на подготовку вооруженного восстания, был изменен и тон легальной рабочей печати и, как писал Я. Анвельт: «Она готовила массы к вооруженному восстанию».

Легальная революционная печать под руководством партии с честью выполнила все возложенные на нее задачи.

DIE PARTEILICHE LEITUNG DER REDAKTION DER LEGALEN REVOLUTIONÄREN ARBEITERPRESSE IM BÜRGERLICHEN ESTLAND IN DEN JAHREN 1920—1924

K. Tammistu

Zusammenfassung

Durch den Sieg der Konterrevolution und durch die Errichtung der bürgerlichen Diktatur gelangte Estland als «selbständiger» Staat ins imperialistische Lager. Die estnischen Arbeiter wurden der in der Konstitution von 1920 vorgesehenen Freiheiten beraubt, darunter auch des Rechts der freien Presse. Die Arbeiterklasse

begann, von der Kommunistischen Partei Estlands geleitet, einen hartnäckigen Kampf um eine eigene legale Presse. Fürs erste wurde die Erlaubnis, eine legale Schrift drucken zu lassen, durch die Vermittlung des Zentralrats der Tallinner Gewerkschaften beansprucht, darauf aber durch die Vermittlung der Einheitsfront estnischer Arbeiter und im Namen einiger der Partei ergebener Arbeiter.

Aus den Dokumenten der höheren Organe der KPE, aus Briefen ihrer verantwortlichen Mitarbeiter und aus anderen Archivmaterialien erhellt, daß alle wichtigeren Probleme der legalen revolutionären Arbeiterpresse auf Sitzungen des Zentralkomitees der KPE oder dessen Politbüro besprochen wurden. Einem der Mitglieder des Politbüros (V. Kingissepp, J. Anvelt) oblag die direkte Leitung dieser Presse. Die Redaktionen dieser letzteren unterhielten mit diesem Mitglied ständigen Kontakt.

Leitende Mitarbeiter der KPE nahmen in den Spalten der legalen Presse wiederholt das Wort, indem sie aktuelle Probleme beleuchteten. Es war das eine der Formen der parteilichen Leitung der Arbeiterpresse.

Die Partei legte starken Nachdruck auf eine Vergrößerung der Wirksamkeit der Arbeiterpresse. In einem ans Kollegium der Zeitschrift «Meie Hääl» («Unsere Stimme») gerichteten Brief gab J. Anvelt genaue Anweisungen darüber, welchen Charakter ein legales revolutionäres Arbeiterblatt haben muß. Er forderte eine lebhafteste, kämpferisch-mobilisierende Darbietung des Materials. Seine «Randbemerkungen» an die Korrespondenten enthielten Ratschläge über die Art der einzusendenden Korrespondenz.

Die Werktätigen unterstützten Presse sowohl in moralischer als auch in materieller Hinsicht.

Ungeachtet dessen, daß die Redakteure der Arbeiterblätter fortwährend Gefahr liefen, verhaftet zu werden, nicht selten aber auch wirklich ins Gefängnis gelangten, gab es immer wieder neue Arbeiter, die bereit waren, diese Aufgaben zu erfüllen.

Die Redaktion zählte praktisch bis 5 Mitglieder, — je nach dem Umfang der Arbeit und den gegebenen materiellen Möglichkeiten. Die Kandidatur dieser Redaktionsmitglieder wurde von dem Mitglied des Politbüros des Zentralkomitees der KPE aufgestellt, dem die Presseangelegenheiten oblagen. Die Ernennung des Redakteurs und der Kollegiumsmitglieder wurde in besonders wichtigen Fällen vom Zentralkomitee auf dessen Sitzungen bestätigt.

Die wahrheitsgetreue, packende Schilderung des Lebens der Arbeiter und der Tätigkeit der Arbeiterorganisationen, ebenso auch die Entlarvung der Pseudodemokratie der Sozialdemokraten und der Bourgeoisie haben zur Verbreitung der revolutionären Bewegung unter der Arbeiterschaft viel mitgeholfen. Besonders groß war die Rolle der legalen Arbeiterpresse bei der Gründung

der Einheitsfront der Arbeiter. 1924, als eine revolutionäre Situation entstand und die KPE an die Vorbereitung eines bewaffneten Aufstands ging, änderte sich auch der Ton der legalen Arbeiterpresse, die jetzt, wie J. Anvelt schreib, «die Volksmassen zum bewaffneten Aufstand vorbereitete».

Von der Partei geleitet, erfüllte die legale revolutionäre Presse erfolgreich die ihr anvertrauten Aufgaben.

EKP TEGEVUS LEGAALSE REVOLUTSIOONILISE TÖÖLISAJAKIRJANDUSE VÄLJAANDMISEL AASTAIL 1928—1930

J. Ant

Kodanliku diktatuuri tingimustes, kui EKP oli sunnitud tegutsema illegaalses olukorras, jäi üheks partei põhiülesandeks kontakti loomine laiade töörahvahulkadega. Eriti oluliseks muutus see küsimus 1924. a. 1. dets. ebaõnnestunud ülestõusule järgnenud aastail. Purustatud töölisorganisatsioonid, sotsiaalsed muutused ja meeoleolu langus tööliklassi ridades, avalik kodanlik terror kõige revolutsioonilise suhtes, alanud majanduslik stabilisatsioon — kõik see nõudis laiaulatuslikku agitatsiooni- ja propagandatöö organiseerimist töötavate masside keskel. Üheks vahendiks, mis aitas parteil marksismi-leninismi ideid propageerida, agiteerida töörahvast võitlusele kodanluse vastu ja organiseerida tööliklassi EKP ümber, oli legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus. Revolutsioonilise töölisajakirjanduse kaudu oli võimalik vastu astuda parempoolsete sotsiaaldemokraatide poliitilisele demagoogiale ja organiseerida tööliklassi viima valimistel oma esindajaid riigikogusse.

Käesoleva artikli ülesandeks on näidata EKP tegevust lühikese ajavahemiku kestel revolutsioonilise legaalse töölisajakirjanduse väljaandmisel. See peaks aitama paremini mõista EKP tegevuse mitmekülgsust partei jaoks väga rasketes tingimustes, tema paindlikku taktikat illegaalse ja legaalse töö ühendamisel. Kommunistliku partei tegevuse selle külje analüüs on oluline rahvusvahelise kommunistliku liikumise kogemuste seisukohalt, sest paljudel kommunistlikel ja töölisparteidel on ka tänapäeval aktuaalseks probleemiks legaalse agitatsiooni- ja propagandavahendite leidmine.

Senises EKP ajaloo alases kirjanduses on põhjalikumalt valgustamist leidnud käsitletavail aastail ilmunud Eesti Tööliste Partei (ETP) häälekandja «Edasi»¹ ja EKP illegaalse organisatsiooni

¹ A. Liebman. Võitlus legaalse ajalehe eest 1926—1929. — Eesliinil. Artikleid ja mälestusi. Tallinn, 1962, lk. 208—215.

tegevus selle ajalehe juhtimisel.² Mõnevõrra on käsitletud ka EKNÜ osa legaalse töölisnoorsoo ajakirja «Võitlev Noorus» ettevalmistamisel.³ Süstemaatiline ülevaade EKP organisatoorsest osast võitluses legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse eest aastail 1928—1930 puudub, kuigi neil aastail pööras EKP sellele küsimusele olulist tähelepanu.⁴ Käesolev artikkel on katse seda lünka mõningal määral täita.

1928. a. alguses paranes vähesel määral EKP illegaalse organisatsiooni tegevus, kuigi üldine olukord jäi raskeks. 1927. a. 3. augustil mõrvati poliitilise politsei ametniku poolt EKP illegaalne vastutav organisaator A. Leiner. Konspiratsioonireeglite rikkumise tõttu oli kodanluse agentidel õnnestunud illegaalsele parteiorganisatsioonile õige lähedale tungida. Katkes side kohalike organisatsioonidega, mitmed partei aktivistid areteeriti, teised olid sunnitud minema Nõukogude Liitu. Ainukeseks pörandaaluseks vastutavaks organisaatoriks jäi 1927. a. sügisel EKNÜ KK liige H. Ross, kelle õlgadele langes illegaalse partei-, komsomoli- ja MOPR-i töö juhtimine, samuti legaalseste kommunistide suunamine.⁵

1928. a. veebruaris suunati EKP KK poolt illegaalseks vastutavaks organisaatoriks A. Orlov-Saar, kes vastutas ühtlasi partei agitatsiooni- ja propagandatöö eest, pidi hoolt kandma EKP sidemete eest legalsetes töölisorganisatsioonides ja ette valmistama legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmist.⁶ Sama aasta kevadel hakkas teda abistama illegaalse naistetöö ja MOPR-i organisaatorina I. Ots-Adamson.⁷

A. Leineri mõrvamine oli tunduvalt nõrgendanud EKP legalset tegevust. Sündmus sai ajendiks 1928. a. veebruari algul toimunud protsessile sõjaringkonnakohtus, kus iga hinna eest püüti tõestada ilmuva töölisajalehe «Kiir» pörandaaluseid sidemeid.⁸

² Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940). Tallinn, 1963, lk. 184—188; O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla. Tallinn, 1961, lk. 85—100; O. Kuuli, A. Liebman. Ühest eesti töölisparteist. — «Eesti Kommunist» nr. 6, 1961, lk. 22—33; A. Liebman. Uusi andmeid revolutsioonilise tiiva võidu kohta Eesti Tööliste Parteis. — Töid EKP ajaloo alalt I. Tallinn, 1965, lk. 92—105.

³ K. Martinson. Kommunistlik noorsooliikumine Eestis aastail 1925—1940. Dissertatsioon ajalookandidaadi teadusliku kraadi saamiseks. Käsikiri. Tallinn, 1965, lk. 299. Richard Ehrlich. Võitlev noorus. — Karastumine. Artikleid ja mälestusi. Tallinn, 1962, lk. 332—335. Richard Ehrlich. Kohtus. Mälestuskild. — «Looming» nr. 8. 1967, lk. 1196—1202.

⁴ 1928—1930. a. kevadeni kasutas EKP töölisajakirjanduse väljaandmiseks 2 tegutsevat töölisorganisatsiooni, ETP-d ja Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu. Sellest lähtudes on valitud ka artikli ajalised raamid.

⁵ Ülevaade EKP ajaloost II, lk. 177.

⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 198, l. 1.

⁷ Ülevaade EKP ajaloost II, lk. 177.

⁸ «Tööraha Kiir» nr. 4, 4. veebr. 1928.

«Kiire» asjaajaja O. D. Vörk mõisteti 6 aastaks sunnitööle.⁹ 1928. a. 17. märtsil suleti kodanluse poolt ainuke revolutsiooniline töölisajaleht «Tööraha Kiir».¹⁰ Sama aasta aprillis suleti Ülemaaline Töölisnoorsoo Ühing (ÜTÜ), mille kaudu EKNÜ-l oli õnnestunud välja anda 2 numbrit töölisnoorsoo legaalselt ajakirja «Võitlus».

Legaalse töölisajakirjanduse senised aktivistid areteeriti või nad olid sunnitud illegaalselt lahkuma Nõukogude Liitu. 1927. a. suvel lahkusid Nõukogude Liitu «Kiire» organisaator, kommunist A. Luik, «Kiire» üks vastutavaid toimetajaid J. Grimpel jt.¹¹ 1928. a. oli sunnitud lahkuma legaalse töölisliikumise aktivist, üks «Kiire» tegevtoimetajaid A. Grimpel.¹² Sama aasta aprillis areteeriti ÜTÜ rajaja ja organisaator, «Kiire» toimetuse liige H. Rätsep, kes 1928. a. sügisel mõisteti 4 aastaks sunnitööle.¹³ Uue terrorilaine tulemusena tõmbusid töölisliikumisest tagasi paljud inimesed, kes olid aktiivsesse tegevusse lülitunud peale 1924. a. 1. dets. relvastatud ülestõusu.

1928. a. kevad-talvel tekkis aga ka uusi EKP legaalse töö tugipunkte. 1928. a. jaanuaris konstitueerus ametiühinguliikumise lõhenemise tulemusena revolutsiooniliste ametiühingute keskus — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, mis ühendas enda ümber 10 ametiühingut umbes 2000 liikmega.¹⁴ See organisatsioon kujunes üheks EKP legaalse tegevuse keskuseks.

EKP oskusliku taktika tulemusena tekkisid 1928. a. kevadel olulised muutused ETP koosseisus.¹⁵ 1926. a. parempoolsete oportunistide juhtimise alla läinud tööliste parteis tugevnes kord-korralt revolutsiooniline tiib, mis eriti selgelt kajastus ETP II kongressil 1928. a. maikuus. Partei keskorganite valimisel valiti keskkomiteesse ja revisjonikomisjoni partei revolutsioonilise tiiva esindajatena V. Kaaver, L. Käär, E. Habenichts, A. Kirikal, H. Leht mets, J. Unt, F. Hist.¹⁶ Kuigi keskkomitee etteotsa jäi parempoolne oportunism H. Martinson oma mõttekaaslaste E. Pesuri ja R. Viikber-

⁹ EKPA, f. 27, nim. 10, sü. 92, l. 2.

¹⁰ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 119, l. 1. «Kiir» ilmus alates 1927. a. 12. jaanuarist. Kodanluse terrori tõttu oli ta kuni 1928. a. kevadeni 8-l korral sunnitud nimetust muutma. Kandis järgmisi nimetusi: «Kiir», «Uus Kiir», «Meie Kiir», «Töölise Kiir», «Tallinna Kiir», «Punane Kiir», «Oktoobri Kiir», «Tööraha Kiir». Vt. üksikasjalisemalt A. Liebman. Kommunismi lipukandja kodanlikus Eestis. — «Eesti Kommunist» nr. 4, 1962, lk. 31—38.

¹¹ EKPA, f. 24, nim. 2, sü. 1037, l. 1, f. 25, nim. 2, sü. 482, l. 4.

¹² ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 123, l. 416.

¹³ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 436, l. 81; «Rahva Sõna» nr. 93, 26. aprill 1928.

¹⁴ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 206.

¹⁵ EKP taktikast ETP suhtes vt. O. Kuuli, A. Liebman. Ühest eesti töölispartei. — «Eesti Kommunist» nr. 6, 1961, lk. 22—23.

¹⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 36; 38.

giga, avanesid EKP-l reaalsed võimalused kasutada ETP-d legaalseks revolutsiooniliseks tegevuseks.

Nimetatud organisatsioonide baasil hakkaski kulgema EKP edasine tegevus revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmisel.

1928. a. 21. märtsil, s. o. 3 päeva peale «Töörahma Kiire» sulgemist, päris EKP Keskkomitee illegaalselt parteiorganisatsioonilt aru, millised väljavaated on töölisajalehe väljaandmise uuendamiseks. Rõhutati, et ilma legaalse töölisajaleheta on organiseerimistööd raske edasi arendada.¹⁷ Oma vastuses Keskkomiteele 12. aprillil, märkis A. Orlov-Saar, et uue töölislehe asutamine on tõesti hädavajalik. «Korjab ju seda sõnnikut ja igasugust prahti praegusis tingimuses väga ohtralt, mis õhu tihti võimatuseni haisvaks teeb. Kõige paremaks abinõuks sellevastu on loomulikult vastava ventilatsiooniga õhupuhastamise toru (s. o. legaalne töölisajaleht — J. A.). Selle muretsimine on kiiremaist ülesannetest...».¹⁸ Siiski oli Orlov-Saar sunnitud nentima, et kuigi ettevalmistustööd ajalehe väljaandmiseks käivad, puuduvad selleks lähemal ajal konkreetset võimalused.¹⁹

Esimesed katsed töölishäälekandja väljaandmiseks tehti Tallinna Ametiühisuste Kesknõukogu kaudu. Veebruarikuus oli kesknõukogus moodustatud 4 komisjoni ja toimkonda. Märtsikuu algul toimunud A. Orlov-Saare ja kesknõukogu juhatuse liikmete (H. Rätsep, M. Ligi, V. Väli, L. Klaaser jt.) vahelise nõupidamise otsusel tehti kesknõukogu häälekandja organiseerimine ülesandeks ühele moodustatud toimkondadest — haridus- ja sotsiaaltoimkonnale. Toimkonna vastutavaks organisaatoriks valiti H. Rätsep, kes pidi Kesknõukogu juhatuse ees töö käigust pidevalt aru andma.²⁰ «Töörahma Kiire» sulgemise järel sai toimkond enda käsutusse «Kiire» säilinud toimetusematerjalid.²¹ H. Rätsepa areteerimise ja vajaliku kaadri vähesuse tõttu ei õnnestunud võetud ülesannet kiiresti lahendada.

11. mail informeeris A. Orlov-Saar EKP Keskkomiteed toimunud muudatustest ETP-s ja illegaalse parteiorganisatsiooni edasisest plaanidest ETP suhtes. Tööliste partei kaudu kavatseti «kavakindlalt ja asjaliku ettevaatusega ettevalmistada riigikogu valimistele», ning vastu astuda sotsiaaldemokraatide «mitmesugustele sahkerdamistele ja... operatsioonidele». Erilisi lootusi pandi ETP-le töölisajakirjanduse väljaandmise osas.²² 31. mail teatas EKP Keskkomitee oma nõusolekust pörandaaluse parteiorganisatsiooni plaanidega ETP suhtes.²³

¹⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 29.

¹⁸ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 33.

¹⁹ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 33.

²⁰ ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 6—7.

²¹ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 25, l. 1.

²² EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 36.

²³ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 21.

Mitmed töölisaktivistid, kes ETP II kongressil valiti partei keskkorranitesse, tegutsesid samal ajal ka Tallinna Ametiühingute Kesknõukogus. Nii näiteks hakkasid V. Kaaver ja E. Habenichts asendama areteeritud H. Rätsepat kesknõukogu sotsiaal- ja haridustoimkonna juhtimisel.²⁴ Kujunes reaalne võimalus kahe ulatusliku töölisorganisatsiooni ühise häälekandja väljaandmiseks, ning rakendada see, mööda minnes ETP parempoolsest tiivast, täielikult revolutsioonilise töölisliikumise teenistusse. Ühise häälekandja praktiliseks organiseerijaks kujunes kesknõukogu sotsiaal- ja haridustoimkonna poolt moodustatud ajalehekomisjon eesotsas V. Kaaveri ja E. Habenichtsiga.²⁵ Maikuu jooksul töötas see komisjon välja häälekandja üksikasjalise plaani. Häälekandja väljaandmisest osavõtmine tagati kõigile revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide esindajatele. Plaanis nähti ette ka vahendid loodava häälekandja materiaalse külje kindlustamiseks.²⁶ Tööliste partei ja ametiühingute häälekandja pidi «pidama selget marksistlikku klassivõitluse joont, olema vastuvõetav töölismassidele.»²⁷ Alates 15. juunist alustas regulaarset tööd ajalehe kolleegium, kuhu kuulus kõikidest revolutsioonilistest töölisorganisatsioonidest üks esindaja.²⁸ ETP volitas ajalehe organisatsioonilisest tööst kolleegiumis osa võtma kommunist M. Pekkeri.²⁹

Seoses ETP-ga ühise häälekandja ettevalmistamisega otsustas kesknõukogu juhatus 2. juunil katkestada oma ajalehe ettevalmistustööd, ning suunata kogu edaspidine tegevus revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ühise ajalehe väljaandmisele.³⁰

Kahjuks pole seniajani õnnestunud leida kolleegiumi nõupidamiste materjale. EKP illegaalse vastutava organisaaatori A. Orlov-Saare kirjavahetusest EKP keskkorranitega võib aga järeldada³¹, et ajalehe väljaandmine lükkus edasi kahel olulisel põhjusel: peamine takistus oli 1928. a. märtsikuus puhkenud eesti trükitööliste üldstreik, mis ei võimaldanud trükikodade kasutamist ajalehe väljaandmiseks. Teiseks valmistas raskusi EKP materiaalse abi organiseerimine ajalehele. Võis eeldada, et laial baasil seisva häälekandja väljaandmine tõmbab endale politsei teravnenud tähelepanu, mis omakorda oleks ähvardanud uute repressioonide puhkemisega legaalseste töölisorganisatsioonide vastu. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogul ajalehe finantseerimiseks vajalikke summasid ei olnud.³² ETP rahalisi vahendeid käsutas suuremalt osalt partei

²⁴ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 15, l. 14.

²⁵ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 15, l. 14.

²⁶ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 14, l. 35.

²⁷ Samas.

²⁸ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 15, l. 14.

²⁹ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 51.

³⁰ ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 43.

³¹ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 40.

³² 1929. a. 3. märtsil moodustas näiteks kesknõukogu kassas olev summa 21 senti. ENSV ORKA f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 49.

parempoolne tiib. Partei kassasse laekusid summad põhiliselt riigikogurühma liikmete palkadest. Kuueliikmelisest riigikogurühmast kuulusid 1928. a. 4 liiget partei parempoolsesse tiiba,³³ kes muidugi ei oleks nõustunud revolutsioonilise töölisajalehe jaoks summasid andma. Kahe revolutsioonilise riigikoguliikme palk ei võimaldanud katta ajalehe väljaandmise kulusid.

Neist raskustest hoolimata otsustas EKP illegaalne organisatsioon teha kõik mis võimalik ajalehe kiiremaks väljaandmiseks, sest selle järele valitses «kisendav puudus»³⁴.

Vahepeal aktiveerus uuesti ETP parempoolne tiib. Nähes, et töolisliikumise revolutsioonilisel tiival ei õnnestunud töölisajalehte välja anda, püüdsid parempoolsed oportunistid ka siin initsiatiivi haarata. 24. juulil esitati siseministeeriumile registreerimiseks T. Maureri toimetusel ETP häälekandja «Säde»³⁵. Et ulatuslikum ettevalmistus puudus, siis lehte välja anda ei õnnestunud, küll aga sundis revolutsioonilist tiiba terasemale tähelepanule parempoolsete manöövrite suhtes.

EKP initsiatiivil hakkas ETP revolutsiooniline tiib rakendama uut taktikat. Otsustati ära kasutada partei parempoolsed liidrid ja riigikogurühm ajalehe vormiliste väljaandjatena. Sisuliselt aga, toetudes ETP Keskkomitee pahempoolsele enamusele, muuta häälekandja revolutsiooniliseks töölisajaleheks. Selline taktika garanteeris vajaliku ohutuse ajalehe ilmumisel ja vajalikud materiaalsed vahendid riigikogurühma liikmete palkadest laekuvate summade näol. Kõrvuti sellega ei loobunud revolutsioonilised töölisorganisatsioonid ühise häälekandja väljaandmise mõttest.

ETP uue häälekandja organisaatoriks ja tegevtoimetajaks sai V. Kaaver. Marksismi-leninismi õpetusega oli V. Kaaver tutvustanud juba 1923. a.³⁶ Mõnda aega oli ta olnud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna vabakuulaja.³⁷ Revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmise ja toimetamise kogemusi oli ta omandanud «Kiire», «Noorte Hääle» ja «Võitluse» toimetuste töös. Nende kogemuste varal alustas V. Kaaver suhteliselt põhjalikke ettevalmistustöid partei häälekandja väljaandmiseks. Loodav ajaleht pidi hakama seisma «vankumatu klassivõitluse alusel», ning tema põhiülesandeks pidi olema «töötavate masside kasvatamine marksistliku klassivõitluse vaimus».³⁸ Ettevalmistustööde käigus pööras V. Kaaver peamist tähelepanu kolmele asjaolule. Esiteks oli vaja kindlustada ajalehe materiaalne külg. Sel otstarbel hakati nõudma rangemat rahalist distsipliini riigikogurühma liikmetelt.³⁹ Rahalist

³³ ENSV ORKA, f. 80, nim. 3, sü. 219, l. 63, 66.

³⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 40.

³⁵ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 71.

³⁶ O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla, lk. 86.

³⁷ A. Vaarandi. Mõnda Valter Kaaverist. — «Kultuur ja elu» nr. 12, 1965, lk. 16–20.

³⁸ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 14, l. 35.

³⁹ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 9, 73; f. 6495, nim. 1, sü. 205, l. 45.

abi andsid revolutsioonilised ametiühingud.⁴⁰ EKP illegaalne organisatsioon toetas häälekandjat oma eelarvelistest summadest ainuüksi esimesel ilmumiskuul 150 kr. ulatuses.⁴¹

Teiseks oli vaja vabaneda kodanlikest informatsiooniallikatest, mis eriti moonutasid oma klassiseisukohtadelt sotsialistlikku ülesehitustööd Nõukogude Liidus ja samuti rahvusvahelise revolutsioonilise töölisleikumise päevaprobleeme. V. Kaaver lõi sidemed Lääne-Euroopa kommunistlike ja töölisparteide häälekandjatega. Oma väljaandeid nõustusi regulaarselt ETP Keskkomiteele saatma Inglismaa, Saksamaa ja Prantsusmaa Kommunistlikud parteid.⁴² Sidemed loodi Kominterni poolt väljaantava «Inprekorri», Soome ja Läti töölislehtede toimetustega.⁴³ EKP püüdis toimetust regulaarselt varustada Nõukogude Liidus ilmuvate ajalehtede ja ajakirjadega.⁴⁴

Kolmandaks oli hädavajalik vabaneda kodanlike trükikodade omanike sõltuvusest, sest viimased ise ja politsei mõjutusel keeldusid sageli töölisajalehte trükkimast. 1928. a. hilissügisel õnnestus revolutsioonilisel töölisaktivistil H. Lehtmetstal sugulaste abiga asutada Nõmmel väikene (3 trükimasinat, käsitsiladumine) ANTOV ja Co trükikoda.⁴⁵ Revolutsioonilist töölisajakirjandust trükiti siin soodustatud tingimustel kuni 1933. aastani.⁴⁶

Tänu V. Kaaveri ja ETP revolutsioonilise tiiva sihikindlale ja läbimõeldud organiseerimistööle vabanes ETP häälekandja kodanlike informatsiooniallikate ja trükikodade sõltuvusest. Need faktorid takistasid tol perioodil oluliselt enamuse Lääne-Euroopa töölisajalehtede ilmumist ja sisulist tööd.⁴⁷

ETP häälekandja esitati siseministeeriumile registreerimiseks 10. augustil 1928. a. «Edasi» nime all.⁴⁸ Ajalehe esimene number ilmus 1. sept. 1928. a. umbes 4000-lises tiraažis.⁴⁹

⁴⁰ 14. sept. 1928. a. andis näiteks kiutööliste ametiühing ETP-le ajalehe toetuseks 30 krooni. ORKA, f. 3617, nim. 1, sü. 8, l. 2.

⁴¹ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 535, l. 1.

⁴² ENSV ORKA, f. 3617, nim. 1, sü. 1, l. 3, 7, 11.

⁴³ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 803, l. 19.

⁴⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 48.

⁴⁵ ENSV ORKA, f. 27, nim. 1, sü. 355, l. 10; f. 27, nim. 3, sü. 184, l. 1.

⁴⁶ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 184, l. 1, 93.

⁴⁷ Vt. näit. Гижевиц. Коммунистическая печать в Чехословакии. — «Красная Печать» nr. 2, 1928, стр. 38—41.

⁴⁸ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 74. Ajalehe nimetust kritiseeris EKP. Samanimeline EKP häälekandja ilmus Leningradis, mille igast numbrist levitati illegaalselt Eestis umbes 300—400 eks. Pealkirjade kokkulangemine juhtis otsekohe politsei tähelepanu ka ajalehtede sisuliselt sarnasele suunitlusele. Vt. EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 48, f. 27, nim. 5, sü. 37, l. 16—27.

⁴⁹ Ajalehe eesmärkide ja sisu kohta vt. üksikasjalikumalt A. Liebman. Võitlus legaalse ajalehe eest 1926—1929. — Eesliinil, lk. 209—215. J. Ant. Tööliste partei häälekandja «Edasi». — «Edasi» nr. 105, 5 mai 1967. Kodanluse repressioonide tõttu oli «Edasi» 15 ilmumiskuu jooksul 5-l korral sunnitud nime-tust muutma. Ilmus järgmiste nimetuste all «Edasi», «Uus Edasi», «Punane Edasi», «Meie Edasi», «Töölised, Edasil».

Alates esimesest numbrist hakkasid «Edasile» enam-vähem regulaarselt kaastööd tegema EKP põrandaaluse organisatsiooni liikmed⁵⁰ ja samuti partei juhtivad töötajad (O. Rästas, E. Saks, J. Reesen jt.) Nõukogude Liidust. EKP Keskkomitee Illbüroo⁵¹ otsese juhtimise all jätkas ETP revolutsiooniline tiib visa võitlust parempoolsete oportunistidega häälekandja revolutsioonilise sisu eest.⁵² 1929. a. jaanuaris ETP III kongressil lõppes see võitlus parempoolsete liidrite väljaheitmisega parteist ning selle täieliku üleminekuga revolutsioonilise tiiva juhtimise alla. Siitpeale ilmus ETP häälekandja EKP täieliku ideelise juhtimise all.

Ühe probleemina kerkis EKP ja revolutsioonilise töölisliikumise ette 1928. a. legaalse venekeelse töölisajalehe väljaandmise vajadus. Suvel organiseeriti Narvas D. Kuzmini initsiatiivil ETP vene osakond.⁵³ Osakond nõudis tungivalt ETP Keskkomiteelt venekeelse ajalehe väljaandmist.⁵⁴ Samuti kuulus Narva kiutööliste ametiühingusse palju vene rahvusest töölisi. Ametiühingujuhid M. Netze ja M. Koljul püüdsid luua otsesidet Nõukogude Liidu ametiühingutega venekeelse kirjanduse saamiseks.⁵⁵ Venekeelset revolutsioonilist häälekandjat vajasisid Peipsi-äärsed vene elanikkonnaga kalurikülad. Olles ära lõigatud Nõukogude Liidu territooriumil ajalooliselt kujunenud kalaturust, olid need külad sattunud väga rasketesse majanduslikesse tingimustesse. Revolutsioonilise häälekandja puudumist kasutasid ära sotsiaaldemokraadid, kes andsid välja oma partei venekeelset häälekandjat «Голос Народа».

ETP Keskkomitee, olles teadlik kujunenud olukorrast, plaanitses 1928.—1929. a. talvel välja andma hakata venekeelset äratrükki «Edasist».⁵⁶ Selle plaani realiseerimiseni aga ei jõutud.

Tehti katseid revolutsioonilise töölisnoorsoo ajakirjanduse väljaandmiseks. ETP ja revolutsiooniliste ametiühingute ümber koondus 1928. a. ka EKNÜ legaalne tegevus. ETP ja revolutsiooniliste ametiühingute juures tekkisid noortekomisjonid ja sektsioonid. 1928. a. tegutsesid Tallinnas, Tartus ja Narvas 12 noortekomisjoni 800 liikmega.⁵⁷ Märtsikuus loodi noortekomisjon Tallinna

⁵⁰ Ajalehe 1. numbris ilmunud pikem joonealune «Rahvusvaheline 1. mai» on kirjutatud A. Orlov-Saare poolt. EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 51.

⁵¹ EKP KK Illegaalne Büroo (Illbüroo) moodustati EKP KK Poliitbüroo otsusega 16. novembrist 1928. a. Illbüroo sekretäriks määrati A. Orlov-Saar, liikmeteks N. Karotamm, K. Säre, I. Ots-Adamson. N. Karotamm tuli põrandaalusele parteitööle 1928. a. augustis. Tema ülesandeks oli EKP Tallinna parteiorganisatsiooni juhtimise kõrval ka regulaarse kaastöö tegemine töölisajalehele. K. Säre tuli põrandaalusele tööle 1928. a. oktoobris illegaalse noorteorganisatsioonina. Vt. Ülevaade EKP ajaloo II kd., lk. 177, EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 12; f. 25, nim. 2, sü. 838, l. 2—4, f. 25, nim. 2, sü. 1465, l. 1.

⁵² Vt. A. Liebman. Uusi andmeid revolutsioonilise tiiva võidu kohta Eesti Töölise Partei. — Töid EKP ajaloo alalt I, lk. 98—101.

⁵³ ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, sü. 335, l. 79.

⁵⁴ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 76.

⁵⁵ EKPA, f. 6495, nim. 4, sü. 31, l. 1.

⁵⁶ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 76.

⁵⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 523, l. 13.

Ametiühingute Kesknõukogu juures.⁵⁸ ETP Tallinna osakonna noorteseleksioonis tegutses 1928. a. oktoobrikuus 30 noort, Narvas aga üle 70.⁵⁹ Ajaloolase K. Martinsoni andmeil tegutses ETP Tallinna osakonna noorteseleksioonis ka illegaalne 6-liikmeline komso-molirakuke.⁶⁰ Suur mõju oli EKNÜ-l karskusseltsi «Valvaja» liik-mete hulgas. Aktiivselt tegutseti sotsiaaldemokraatide poolt juhi-tavas Eesti Töölisspordi Liidus.⁶¹ On selge, et sellise organisat-siooniliselt killustatud noortekollektiivi ideeliseks kasvatamiseks ja organiseerimiseks ei piisanud ebaregulaarselt ilmuvast ja väi-kesemahulisest EKNÜ illegaalsest häälekandjast «Noor Proletaar-lane».

Peale ajakirja «Võitlus» sulgemist 1928. a. veebruaris kavat-sesid noored EKNÜ Saaremaa organisaatori V. Riisi initsiatiivil välja anda «Tööraha Kiire» spetsiaalset noorterubriiki.⁶² Ajaleht suleti enne kui plaan jõuti realiseerida. «Edasi» ilmuma hakkami-sega elustus see mõte uuesti. «Edasi» toimetuse ja noorteseleksiooni vahelise nõupidamise tulemusena 1928. a. oktoobrikuus⁶³ kavandati «Edasi» iga neljas number kuueleheküljelisena, milledest kaks pidid jääma noorte päralt.⁶⁴ Nähtavasti osutus see materiaalselt raskeks ja seepärast piirduti enam-vähem regulaarselt ilmuva «Noorte nurgaga», mis moodustas umbes 1/16 lehe mahust.

Novembri lõpus organiseeriti ETP noorteseleksiooni ajakirjan-dusring, kuhu kuulus üle 20 noore (R. Ehrlich, F. Kaaver, V. Strauss jt.).⁶⁵ 1928. a. detsembris ühinesid ETP noorteseleksiooni ajakirjandusring ja poliitikaring üheks poliitkirjanduse ringiks, mida juhtisid V. Kaaver ja A. Miilits.⁶⁶ Noored võtsid aktiivselt osa iga «Edasi» numbriga ettevalmistamisest ja levitamisest. Asjata ei märgitud EKNÜ informatsioonis 1928. a. märtsis, et kaastöö tegemises ja töölisklassi olukorra valgustamises ilmuvas töölisaja-kirjanduses on noored kõige aktiivsemad.⁶⁷

Paralleelselt tegevusega uute töölishäälekandjate väljaandmise alal, taotles EKP oma mõju laiendamist juba ilmuvale töölisaja-kirjandusele. Käsitletaval perioodil kindlustas EKP oma mõju Eesti Raudteelaste Ühingu häälekandja «Raudteelane» üle. Juba EKP 1926. a. novembrikonverentsil kavatseti raudteelaste organi-

⁵⁸ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 15, l. 2.

⁵⁹ «Edasi» nr. 9, 27. okt. 1928.

⁶⁰ K. Martinson. Kommunistlik noorsooliikumine Eestis aastail 1925—1940, lk. 285.

⁶¹ EKNÜ Keskkomitee andmeil kuulus tollal liitu 1300 töölisspordlast. Üksi-kutes rühmades olid kuni 50% liikmetest revolutsioonilise maailmavaatega töö-lisnoored. Vt. EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 523, l. 13.

⁶² «Tööraha Kiir» nr. 9, 10. märts 1928.

⁶³ EKPA, f. 4804, nim. 1, sü. 6, l. 1.

⁶⁴ «Edasi» nr. 9, 27. okt. 1928.

⁶⁵ EKPA, f. 4804, nim. 1, sü. 4, l. 1—4.

⁶⁶ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 355.

⁶⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 187, l. 88.

satsioone ära kasutada EKP legaalse tegevuse arendamisel.⁶⁸ Perioodil 1920—1924 oli see ka õnnestunud, kuid 1925. a. alates läksid raudteelaste ühingud sotsiaaldemokraatide või kodanluse otsese juhtimise alla. Sellele vastukaaluks asutasid revolutsiooniliselt meelestatud raudteelased 1927. a. kevadel Eesti Raudteelaste Ühingu (ERÜ), mis kuulus ka Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosseisu.⁶⁹ Ühingu read kasvasid kiiresti. 1928. a. mais oli ERÜ-s 7 osakonda 530 liikmega.⁷⁰

1928. a. jaanuaris otsustas ERÜ juhatus (K. Kammer, A. Landmann jt.) hakata välja andma ühingu häälekandjat «Raudteelane». Ajakirja kaks esimest numbrit ilmusidki sama aasta veebruaris ja märtsis umbes tuhandelises tiraažis. Mõlemad numbrid jäid sisult nõrgaks ja kitsapiiriliseks. Piirdudes ainult raudteelaste päevamurede valgustamisega, propageeriti ajakirja «sõltumatust» poliitilistest parteidest ja «erapooletut» kriitikat kodanluse vastu.⁷¹

Neid vigu kritiseeris EKP Keskkomitee Välisbüroo⁷² 29. märtsil arutati EKP Keskkomitee koosolekul «Raudteelase» ärakasutamise võimalusi. Keskkomitee hinnangute järgi oli «Raudteelane» vigadest hoolimata kommunistlikule parteile kaasatundev väljaanne, mis ei ütle ära koostööst parteiga. Usaldust pälvis ka ajakirja organisaator ja tegevtoimetaja A. Landmann.⁷³ Vastavalt keskkomitee otsustele nõudis Välisbüroo pörandaaluse organisatsiooni mõju kindlustamist «Raudteelase» üle.⁷⁴

«Raudteelase» kolmas number pidi ilmuma 20. aprillil 1928. a. 1. mai eriväljaandena⁷⁵. Seda takistas nähtavasti trükitööliste üldstreik. Materiaalsete raskuste tõttu katkes nüüd ajakirja väljaandmine pikemaks ajaks.

1929. a. taotles ERÜ ajakirja väljaandmise uuendamist, nüüd juba koos 1927. a. suvel asutatud pahempoolse Tallinna Transporditööliste Ametiühinguga.⁷⁶ Mõlemas ametiühingus tegutses tollal rida töölisliikumise aktiviste: K. Rimmelgas, V. Külm, A. Almer, K. Kammer, R. Pikka, P. Kroos, A. Liira, A. Miilits, A. Tammik jt. Samal ajal vähenes EKP usaldus A. Landmanni vastu,⁷⁷ kes jättis täitmata Illbüroo poolt antud ülesanded. Selle tõttu pidurdusid tunduvalt ajakirja ettevalmistustööd. ERÜ ja transporditööliste ametiühingu juhid pöördusid Ametiühingute

⁶⁸ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 391, l. 43.

⁶⁹ ERÜ tekkimise põhjustest ja olukorrast raudteelaste kutseühingutes vt. üksikasjalikumalt O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest, lk. 196—197.

⁷⁰ «Tööliste Hääl» 1928, nr. 5/6, lk. 30.

⁷¹ «Raudteelane» 1928, nr. 1, lk. 16.

⁷² EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 505, l. 26.

⁷³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 193, l. 14.

⁷⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 505, l. 31.

⁷⁵ «Raudteelane» 1928, nr. 2, lk. 15.

⁷⁶ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 4289, l. 10.

⁷⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 56.

Kesknõukogu juhatuse poole ettepanekuga osa võtta «Raudteelase» väljaandmisest. Kesknõukogu otsustaski ajakirja toetada, arvestusega, et hiljem õnnestub «Raudteelast» muuta kesknõukogu häälekandjaks. Seda mõtet väljendas kesknõukogu ka oma kirjas ERÜ juhatusele 18. juulist 1929. a.⁷⁸ 5. aug. 1929. a. registreeriti «Raudteelane» uuesti siseministeeriumis kahe ametiühingu häälekandjana.⁷⁹ Ajakirja sisulisest ettevalmistamisest võtsid aktiivselt osa legaalselt tegutsev kommunist K. Rummelgas ja Ametiühingute Kesknõukogu poolt ajakirja väljaandmisest osa võtma volitatud K. Veiss.⁸⁰

«Raudteelase» kolmas number ilmus 1929. a. septembrikuus. See number väljendas oma juhtkirjas ja üleskutses lugejatele tunduvalt selgemini ajakirja klassipositsioone ja võitluse eesmärke. Need materjalid olid nähtavasti ette valmistatud EKP Keskkomitee Illbüroo poolt, kelle poole ajakirja toimetuse vastava palvega oli pöördunud.⁸¹ Rohkem «Raudteelase» numbreid ei ilmunud. Tolleaegse Illbüroo sekretäri K. Männiksoni kirjavahetusest selgub, et otsustavaks kujunesid materiaalsed raskused ja Illbüroo sidemete katkemine ajakirja väljaandjatega peale seda, kui EKP ei kasutanud enam A. Landmanni oma legaalses tegevuses.⁸²

Puudustest hoolimata oli «Raudteelane» kahtlemata sisuliselt revolutsioonilise suunitlusega ajakiri. EKP luges seda õigustatult tol perioodil ainukeseks legaalseks EKP mõju all seisvaks ametiühinguliseks ajakirjaks.⁸³

1929. a. komplitseerus olukord legaalse töölisajakirjanduse väljaandmise ja juhtimise osas EKP poolt. EKP 1929. a. jaanuarikonverentsil, kus esmakordselt EKP kongresside ja konverentside ajaloos arutati agitatsiooni- ja propagandatöö küsimusi,⁸⁴ rõhutasid delegaadid üksmeelselt vajadust legaalsete revolutsiooniliste väljaannete järele. Terava kriitika osaliseks sai konverentsil selles osas Illbüroo tööstiil.

1928. a. lõpul olid Illbüroos tekkinud lahkkelid suhtumises legaalsesse töölisorganisatsioonidesse ja teistes parteitöö küsimustes.⁸⁵ Need lahkkelid süvenesid 1929. a. veelgi, muutes sama aasta suveks Illbüroo praktiliselt teovõimetuks.⁸⁶ Teravnesid lahkkelid Illbüroo ja legaalsete töölisorganisatsioonide, eelkõige ETP vahel. ETP ja Ametiühingute Kesknõukogu kaader oli suurelt osalt

⁷⁸ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 9, l. 1—2.

⁷⁹ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 183, l. 109.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1, sü. 9, l. 1—2.

⁸¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 137—138.

⁸² EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 219, l. 88.

⁸³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 189, l. 50. Коммунистический Интернационал перед шестым Всемирным Конгрессом. Москва—Ленинград, 1928, стр. 258—262.

⁸⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 520, l. 190.

⁸⁵ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 12.

⁸⁶ Ülevaade EKP ajaloost II, lk. 194.

poliitiliselt karastamata ja väheste kogemustega, kusjuures esines isegi reetlikkust (F. Hist). Illbüroo omalt poolt andis neile organisatsioonidele sageli vastuolulisi ja üle jõu käivaid ülesandeid, arvestamata, millised reaalsed võimalused olid nende ülesannete täitmiseks. Täitmata jäänud korralduste puhul süüdistati tööliikumise aktiviste tööliikumise huvide reetmises.⁸⁷ Seoses poliitilise politsei provokatsioonidega legaalsetes töölisorganisatsioonides süvenes vastastikuse kahtlustamise ja umbusalduse õhkkond.

EKP Keskkomitee pleenum 1929. a. juunis arutas spetsiaalselt neid küsimusi. Teravalt kritiseeriti Illbüroo, ETP ja Ametiühingute Kesknõukogu tegevust.⁸⁸ Samal ajal aga pleenum ei suutnud teed näidata tehtud vigade radikaalseks parandamiseks. Pleenum raskendas tööle uue Illbüroo koosseisu. Siiski jäi 1929. a. juunist kuni septembrini EKP illegaalsetest organisaatoritest tööle ainult J. Paulmann.⁸⁹

Sel ajal lülitati Illbüroo koosseisu ka legaalselt töötavaid kommuniste (Ametiühingute Kesknõukogust K. Rimmelgas, kiutööliste ametiühingust A. Didvi jt.).⁹⁰ Septembris tulid põranda alla uus Illbüroo sekretär K. Männikson ja J. Elterman-Martõnov.⁹¹ Oktoobris saabus illegaalne naisteorganisaator A. Puusepp. 1929.—1930. a. vahetusel tulid veel V. Kuusik ja E. Kull, kelledest viimane suunati illegaalseks noorteorganisaatoriks.^{91a}

3. novembril jaotati ja kooskõlastati Illbüroo liikmete ülesanded ja tööloigud. J. Paulmanni asemel asus legaalse ajakirjanduse küsimustega tegelema K. Männikson.⁹² Nüüdsest peale taotles uus Illbüroo kõigepealt ETP häälekandja muutmist kõigi revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ajaleheks. Selle kõrval plaanitseti Ametiühingute Kesknõukogu kaudu hakata välja andma teoreetilise iseloomuga ametiühingute ajakirja. Kavas oli ka noorte ja naiste ajakirjade väljaandmine, ning «Raudteelase» ilmumise uuendamine. Nagu juba märgitud, õnnestus kõige kiiremini jätkata «Raudteelase» väljaandmist, kuigi väga lühiajaliselt.

ETP juhtkond ei nõustunud oma häälekandjat ühendama ametiühingute häälekandja funktsioonidega. Nad olid aga valmis reguleerima ja laiendama ajalehe toimetust ning lülitama selle töösse Illbüroo poolt soovitatud isikuid.⁹³ Lahkhelide süvenemise tõttu lõpetas EKP Keskkomitee Illbüroo 1929. a. novembris ETP häälekandja materiaalse toetamise.⁹⁴ Peale «Töölised, Edasi!» sulgemist

⁸⁷ O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla, lk. 49.

⁸⁸ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 540, l. 1—4.

⁸⁹ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 1232, l. 26.

⁹⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 137—138; 144.

⁹¹ J. Elterman-Martõnov lahkus 1929. a. novembrikuus omavoliliselt põrandaaluselt töölt.

^{91a} ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 15, 230.

⁹² EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 219, l. 72.

⁹³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 219, l. 122.

⁹⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 219, l. 133.

kodanluse poolt lõpetas häälekandja novembrikuus edasise ilmutamise.

29. novembril registreeriti siseministeeriumis ETP väljaandel ilmuv ajaleht «Töölise Elu».⁹⁵ Ilmuvat ajalehte püüti praktiliselt muuta revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ühiseks häälekandjaks. Sel otstarbel ei registreeritud «Töölise Elu» mitte enam ETP häälekandjana, vaid selle partei väljaandel ilmuvana. 1930. a. algul Ametiühingute Kesknõukogu asjaajaja kohale asunud A. Muru üheks ülesandeks oli ajalehe otsene kontrollimine Kesknõukogu nimel.⁹⁶ Need muudatused kujunesid suures osas formaalseteks, sest «Töölise Elu» ilmumisperiood jäi lühikeseks.⁹⁷ Kuigi sisuliselt ahenes ajalehes käsitletavate kitsalt ETP-d puudutavate probleemide ring, jäi «Töölise Elu» eelkõige ikkagi ETP ajaleheks. Peale «Töölise Elu» sulgemist registreeriti siseministeeriumis V. Kaaveri vastutaval toimetamisel ajaleht «Meie Töölise Elu»,⁹⁸ millest aga ühtegi numbrit enam ei ilmunud.

Aktiivselt tegi Illbüroo eeltööd ametiühingute ajakirja väljaandmiseks.⁹⁹ Ametiühingute Kesknõukogu juhatus (K. Veiss, A. Tammik, A. Moosel jt.) kavatses ajakirja esimese numbri välja lasta veel 1929. a. detsembrikuus.¹⁰⁰ Illbüroo ettepanekul sai ajakirja organisaatoriks kesknõukogu üks juhatuse liikmeid, sadamatöölaine A. Tarum.¹⁰¹ Kõigi revolutsiooniliste ametiühingute lülitamine ajakirja ettevalmistamisse nõudis aega, ning sellega jõuti lõpule põhiliselt alles 1930. a. märtsi keskpaigas.¹⁰² Lõplikuks ajakirja väljaandmise ajaks jäi 1. mai 1930.¹⁰³ 25. aprillil aga Ametiühingute Kesknõukogu suleti kui kodanlikule riigikorrale ohtlik organisatsioon.¹⁰⁴

Ametiühingute Kesknõukogu kujunes ka legaalse revolutsioonilise naistööliste ajakirja ettevalmistamise keskuseks.

Esimene katse legaalse naisteajakirja väljaandmiseks ETP Keskkomitee kaudu tehti Illbüroo poolt 1929. a. alguses. Ajakirja pidi ilmuma 8. märtsiks, rahvusvaheliseks naistepäevaks. Põrandaluseid kanaleid pidi saadeti ETP-le ettevalmistatud materjalid ajakirja esimeseks numbriks.¹⁰⁵ Illbüroo ja ETP juhtkonna vaheliste vastuolude tõttu see üritus ei õnnestunud. 1929. a. ilmus naistööliste jaoks vaid ebaregulaarselt ETP häälekandja «Naistööliste nurk».

⁹⁵ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 183, l. 214.

⁹⁶ A. Muru mälestused. PAI käsikirjafond.

⁹⁷ «Töölise Elu» ilmus L. Kääri vastutaval toimetusel 1929. a. 7. detsembrist — 19. jaanuarini 1930, kokku 5 numbrit.

⁹⁸ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 28, l. 60.

⁹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 219, l. 133.

¹⁰⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 209, l. 14.

¹⁰¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 92; 189—190.

¹⁰² ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 32.

¹⁰³ ENSV ORKA, f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 80.

¹⁰⁴ ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, sü. 1378, l. 1005.

¹⁰⁵ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 33.

EKP Keskkomitee 1929. a. juunipleenum arutas põhjalikult naistööliste organiseerimise probleeme. Legaalse töö raskuspunkt otsustati ETP-lt üle kanda ametiühingutele.¹⁰⁶ Ametiühingute juures pidi loodama vastavad naisteosakonnad ja komisjonid. Pleenumi otsuste kohaselt tuli hakata välja andma naiste kuukirja ja kui see ei õnnestu, siis organiseerida regulaarselt ilmuv naistenurk ETP häälekandjas.¹⁰⁷ Nõukogude Liidus ilmuvale eestikeelsele ajakirjale «Naistööline ja talunaisterahvas» tuli edaspidi «anda rohkem Eesti kallak selleks, et teda ka Eestis ära kasutada».¹⁰⁸ Põrandaalusele tööle siirduvale A. Puusepale jagati O. Rästase poolt üksikasjalikke näpunäiteid naisteajakirja väljaandmise organiseerimiseks.¹⁰⁹

1930. a. jaanuarikuus tegutsesid elujõulised naistööliste organisatsioonid ETP, Ametiühingute Kesknõukogu, 1929. a. tegevust alustanud Tööliste Klubi, transporditööliste ametiühingu ja kiu-
tööliste ametiühingu juures.¹¹⁰ Illegaalse naisorganisaatorina tegutses A. Puusepp ja legaalse organisaatorina A. Didvi.¹¹¹

1929. a. sügisel korraldas A. Puusepp nõupidamise naisaktivistidega (A. Moosel, A. Didvi jt.), kus töötati välja üksikasjaline ajakirja plaan.¹¹² Ajakirja vastutavaks toimetajaks asus A. Puusepa ettepanekul kommunist A. Didvi,¹¹³ väljaandjaks A. Rumask. 7. jaan. 1930 registreeriti siseministeeriumis uus naisteajakiri «Naistööline». Ajakirja materjalid valmistati põhiliselt ette põranda all. Väljaandmise kulud kaeti osaliselt EKP eelarvelistest summadest, samuti aga ka annetustest ja laenudest.¹¹⁴ «Naistöö-
lise» I. number ilmus 18. jaanuaril 1930. a. umbes 2000 eks. Samal päeval suleti ajakiri võimude poolt ja suurem osa tiraažist konfiskeeriti.¹¹⁵ Illbüroo viis kiiresti vastutava toimetaja A. Didvi üle illegaalsesse olukorda ja veebruari algul lahkus ta Nõukogude Liitu.¹¹⁶

Illbüroo koosolekul 3. veebruaril otsustati iga hinna eest välja anda uus ajakirja number 1930. a. 8. märtsiks.¹¹⁷ Ajakiri registreeritigi siseministeeriumis L. Kääri vastutaval toimetusel «Naisproletaarlase» nimetuse all.¹¹⁸ Sisuliselt kujunes ta «Naistöölise» teiseks numbriks. Märtsi algul ajakiri ilmus, ning kohe tabas teda «Naistöölise» saatuse. Ajakiri suleti ja tiraaž konfiskeeriti.

¹⁰⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 44

¹⁰⁷ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 45.

¹⁰⁸ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 708, l. 45.

¹⁰⁹ A. Puusepa kiri autorile 25. okt. 1967.

¹¹⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 233, l. 3; ORKA, f. 1754, nim. 1, sü. 1, l. 74.

¹¹¹ A. Sipria (Didvi) mälestused. PAI käsikirjafond.

¹¹² Samas.

¹¹³ Samas.

¹¹⁴ A. Puusepa kiri autorile 25. okt. 1967.

¹¹⁵ ENSV ORKA, f. 1357, nim. 3, sü. 326, l. 129.

¹¹⁶ A. Sipria (Didvi) mälestused. PAI käsikirjafond.

¹¹⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 231, l. 172–173.

¹¹⁸ ENSV ORKA, f. 27, nim. 3, sü. 183, l. 485.

Illbüroo otsusel kavatseti uus naisteajakirja number välja anda 1930. a. 1. maiks.¹¹⁹ Uueks ajakirja nimetuseks sai «Naised, Edasi!» vastutavaks toimetajaks hakkas ETP naisteosakonna ja Tööliste Klubi naiskomisjoni aktivist H. Ingo.¹²⁰ Ajakiri enam ilmuda ei saanud, kuna aprillikuu jooksul suleti kõik revolutsioonilise tööliikumise legaalsed keskorganid. Vastutav toimetaja H. Ingo mõisteti sõjaringkonnakohtu poolt revolutsioonilise tegevuse eest 6 aastaks sunnitööle.¹²¹

1930. a. algul valmistus EKNÜ ETP Tallinna osakonna noortesektsiooni kaudu välja andma revolutsioonilist noorsooajakirja. Asja initsiaatoriks oli Illbüroo noorteorganisatsioon E. Kull.¹²² Viimasel olid tihedad sidemed loodud noortesektsiooni komitee esimehe R. Ehrlichiga. 1930. a. veebruarikuus toimus noortesektsiooni initsiatiivil ülemaaline töölisnoorsoo konverents, kus olid esindatud 40 delegaati kogu maalt.¹²³ Konverents kiitis üksmeelselt ajakirja väljaandmise mõtte heaks, volitades seda tegema ETP Tallinna osakonna noortesektsiooni.¹²⁴ Ajakirja, mille nimeks pidi saama «Võitlev Noorus», tegevtoimetaja ülesanded usaldati R. Ehrlichile.¹²⁵ Vastutavaks toimetajaks hakkas üks ETP Paide osakonna rajajaid ja aktiviste M. Kitsing. Toimetuse tööst võtsid agaralt osa töölisnoored E. Värav, R. Pikka, V. Järvepera jt.¹²⁶ Märtsikuu jooksul esitati ajakiri siseministeeriumile registreerimiseks.¹²⁷ Valmis rida materjale E. Kulli, R. Ehrlichi jt. sulest.¹²⁸ Trükivalgust aga «Võitlev Noorus» ei näinud.

1930. a. märtsikuus algas järjekordne terrorilaine revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide vastu. 6. märtsil keelati Tallinnas töötute demonstratsioon, millega kaasnesid areteerimised ja ulatuslikud läbiotsimised töölisorganisatsioonide ruumides ja aktivistide korterites.¹²⁹

13. märtsil mõrvati politsei poolt EKP Keskkomitee liige J. Jürna. Sellega kaasnes 14 EKP ja töölisliikumise aktivisti areteerimine (E. Kull, R. Ehrlich, M. Kitsing jt.).¹³⁰

Aprillikuu algul tapeti Tallinnas tundmatu isiku poolt kodanliku armee kindral J. Unt. Seda fakti kasutas kodanlus arveteõendamiseks revolutsiooniliste töölisorganisatsioonidega. 5. aprillil

¹¹⁹ EKPA, f. 27, nim. 5, sü. 19, l. 384, 387.

¹²⁰ EKPA, f. 27, nim. 5, sü. 19, l. 384, 387.

¹²¹ EKPA, f. 27, nim. 5, sü. 19, l. 381—391.

¹²² ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 231.

¹²³ K. Martinson. Kommunistlik noorsooliikumine Eestis aastail 1925—1940, lk. 298.

¹²⁴ Richard Ehrlich. Võitlev Noorus. — «Karastumine», lk. 333.

¹²⁵ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 332.

¹²⁶ Richard Ehrlich. Võitlev Noorus. — «Karastumine», lk. 333.

¹²⁷ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 332.

¹²⁸ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 440, l. 356.

¹²⁹ «Päevaleht» nr. 66, 8. märts 1930.

¹³⁰ Ülevaade EKP ajaloost II, lk. 206.

suleti ETP koos 16 osakonnaga,¹³¹ 26. aprillil tabas sama saatus Ametiühingute Kesknõukogu ja Töölise Klubi.¹³² Järgnesid uued areteerimised. Illegaalselt olid Nõukogude Liitu sunnitud lahkuma V. Kaaver, L. Käär jt.

1930. a. sügisel toimunud 3 poliitilisel kohtuprotsessil mõisteti kehvadel areteeritustel 25 aktivisti sunnitööle.¹³³ Töölisajakirjanduse aktivistidest mõisteti 28. augustil 1930. a. E. Kull 12 aastaks, M. Kitsing ja R. Ehrlich 8 aastaks sunnitööle.¹³⁴ Septembris mõisteti A. Tarumile 8 aastat sunnitööd.¹³⁵ Lühikese ajavahemiku kestel purustati kodanluse poolt töölisajakirjanduse organisatsioon, mida töölisliikumise revolutsiooniline tiib EKP juhtimisel oli suure visadusega ehitanud aastate kestel.

1928.—1930. a. aprillikuuni suutis EKP organiseerida 67 revolutsioonilise töölisajalehe ja 2 ajakirjanumbri väljaandmise. EKP kindlustas oma mõju ametiühingu ajakirja «Raudteelane» üle. Lisaks sellele tehti katset välja anda Ametiühingute Kesknõukogu häälekandjat, noorteajakirja ja uut naisteajakirja. Arvestades EKP ja revolutsioonilise töölisliikumise rasket organisatsioonilist olukorda, olid need küllalt suured saavutused.

Hoolimata olulistest puudustest EKP tegevuses ja pörandaluse parteiorganisatsiooni nõrkusest, ei katkestatud hetkekski võimaluste otsimist ja loomist legaalse parteitöö laiendamiseks. Arvestades kodanliku riigi propagandaaparaadi mõju ja tugevust ning parempoolsete sotsiaaldemokraatide oportunistlike ideede levikut, mis neil aastail leidis vastuvõtlikku pinda tööliklassi vähearenenud osas, pööras EKP õigustatult nii suurt tähelepanu revolutsioonilise töölisajakirjanduse väljaandmisele.

Revolutsiooniline legaalne töölisajakirjandus aitas tõhustada EKP agitatsiooni- ja propagandatööd, levitada tööliklassi ridades marksismi-leninismi ideid ja organiseerida tööliklassi EKP ümber võitluseks kodanluse vastu.

¹³¹ ENSV ORKA, f. 14, nim. 11, sü. 335, l. 99.

¹³² ENSV ORKA, f. 14, nim. 1, sü. 1378, l. 1005.

¹³³ Ülevaade EKP ajaloost II, lk. 206.

¹³⁴ ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, sü. 439, l. 129. Sellel kohtuprotsessil mõisteti 14 kohtualusele kokku 117,25 aastat sunnitööd. Vt. R. Ehrlich. Kohtus. Mälestuskild. — «Looming» nr. 8, 1967, lk. 1202.

¹³⁵ EKPA, f. 27, nim. 7, sü. 60, l. 12 jj.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КП ЭСТОНИИ ПО ИЗДАНИЮ РЕВОЛЮЦИОННОЙ ЛЕГАЛЬНОЙ РАБОЧЕЙ ПЕЧАТИ 1928—1930 гг.

Ю. Ант

Резюме

В годы буржуазной диктатуры одним из способов привлечения масс на сторону КП Эстонии была революционная легальная рабочая печать. Она давала возможность КПЭ углублять агитационную и пропагандистскую деятельность и распространять идеи марксизма-ленинизма в рядах рабочего класса. В условиях репрессий и из-за трудного организационного положения КПЭ, организация легальной печати была для партии довольно сложной и трудной задачей. С 1928 по 1930 гг. КПЭ удалось при помощи разных революционных организаций выпустить 67 номеров газет, 2 номера журнала для женщин и подчинить своему влиянию орган Общества Эстонских Железнодорожников «Железнодорожник». Была сделана попытка издать общий орган всех революционных рабочих организаций и журнал рабочей молодежи, но это не удалось. Изданием рабочей печати руководили ЦК КПЭ и ответственные иллегальные организаторы на местах (с ноября 1928 г. Иллегальное Бюро ЦК КПЭ).

Весной 1930 г. революционное рабочее движение постигла новая волна репрессий. Были арестованы и сосланы на каторгу активисты рабочей печати. Лишь некоторым из них удалось перейти границу СССР. Эстонской буржуазии удалось на некоторое время прервать издание революционной рабочей печати.

THE ACTIVITY OF LEGAL REVOLUTIONARY WORKING- CLASS JOURNALISM OF THE ESTONIAN COMMUNIST PARTY DURING THE YEARS 1928—1930

J. Ant

Summary

During the period of the Estonian bourgeois dictatorship, one of the main means of the Estonian Communist Party winning the masses to their side was legal revolutionary newspapers. Their agitation and propaganda were of great importance, and they propagated the ideas of Marxism-Leninism among the ranks of the working class. However due to the reprisals made by the bourgeoisie and the organizational difficulties of the Estonian Communist Party, issuing legal newspapers of the working class

was a complicated assignment for the party. In 1928—1930 the Estonian Communist Party succeeded in issuing 67 numbers of proletarian newspapers and 2 women's magazines with the help of the revolutionary workers' organization, and also secured their influence on the Estonian «Railway Association's» newspaper «The Railwaymen». An attempt was made to give out a cooperative newspaper concerning all the revolutionary working classes, and also the working youth's own magazine, but all these efforts failed. All this activity was conducted by the Central Committee of the ECP and the local illegal responsible organizers (The Illegal Bureau of the ECP Central Committee from November 1928).

In the spring of 1930, the revolutionary working class movement was hit by a new wave of repression. Activists of revolutionary working class journalism were arrested, and sentenced to long terms of hard labour, or they left illegally for the Soviet Union. Once again, the Estonian bourgeoisie succeeded in forcing proletarian journalism into silence for a certain period.

EKP TEGEVUS ARVESTUSE JA KONTROLLI SISSE- SEADMISEL KAUBANDUSSE (1940—1941)

V. Ruus

V. I. Lenin õpetas, et sotsialistliku sektori rajamise järel kerkib kommunistide ette selle valitsemise, juhtimise ja majandamise ülesanne. Et juhtida Nõukogude riiki ja majandust tegelikult, s. o. viia valitsemise ja majandamise ülesanne praktikasse, pidas V. I. Lenin väga tähtsaks igakülgse arvestuse ja kontrolli sisseadmist nii tootmise kui ka jaotuse üle. Arvestus ja kontroll «... töö hulga üle ja saaduste jaotamise üle — selles on sotsialistliku ümberkujundamise *tuum*, kui proletariaadi poliitiline võim on juba loodud ja kindlustatud,» märkis V. I. Lenin artiklis «Kuidas organisierida võistlust?»¹ «Siia maani olid *esiplaanil* ekspropriaatorite otsese eksproprieerimise abinõud. Nüüd kerkib *esiplaanile* arvestuse ja kontrolli organiseerimine neis majapidamistes, kus kapitalistid on juba ksproprieeritud, ja kõigis teistes majapidamistes»,² kirjutas ta 1918. a. kevadel oma tuntud töös «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded».

Tuginedes V. I. Lenini juhenditele ja partei praktilisele kogemusele asus ka EKP organiseerima esimesel nõukogude aastal arvestust ja kontrolli ning juurutama plaanimajandust kodanluse sabotaaži ärahoidmiseks ja rahvamajanduse sihipäraseks arendamiseks. Et trükisõnas on eelnimetatud probleem kaubanduse alal peaaegu käsitlemata (mõnevõrra rohkem on uuritud teisi rahvamajandusharusid), siis peatutakse artiklis peamiselt arvestuse ja kontrolli ning sellega seoses plaanimajanduse elementide juurutamisel riiklikku ja kooperatiivsesse kaubandusse.

Esimesteks arvestuse ja kontrolli sisseviijateks kaubandusettevõtetesse olid neisse suunatud usaldusmehed.³ Et kodanlikus Eestis

¹ V. I. Lenin. Teosed. 26. kd., lk. 377. Artikkel kirjutatud 26.—28. detsembril 1917. a.

² V. I. Lenin. Teosed. 27. kd., lk. 219.

³ Usaldusmehed — kaubandusettevõtete EKP ja nõukogude võimu organite kontrolli alla võtmiseks ja natsionaliseerimiseks suunatud kommunistid ja nõukogude võimu aktivistid. Vt. üksikasjalikumalt samalt autorilt «Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus riikliku kaubanduse organiseerimisel aastail 1940—1941». TRÜ Toimetised. Vihik 137. Tõid NLKP ajaloo alalt II. Tartu, 1963, lk. 55, 58—59.

puudus ca 75% kaubandusettevõtetele arvepidamine, siis tuli usaldusmeestel natsionaliseerimisülesannete kõrval tegelda otseselt ka arvepidamise sisseseadmisega. Sellel eesmärgil valisid usaldusmehed kaubandusosakondade ja kohalike parteikomiteede abiga välja arvestuskaadrit ning nõudsid temalt Kaubanduse Rahvakomissariaadi poolt antud arvepidamise eeskirjade täitmist. Et NSV Liidu arvestussüsteemi küllaldaselt ei tuntud, siis toetuti tarbijate koöperatsioonis olemasoleva arvepidamise eeskujudele,⁴ asudes samaaegselt välja töötama riiklikule kaubandusele sobivaid raamatu- ja arvepidamise aluseid. Kuid kogemuste ja vilunud raamatupidajate vähesuse tõttu jäi arvepidamine 1940. a. kvaliteedilt veel puudulikuks ega jõudnud kiiresti kasvava kaubandusliku tegevusega sammu pidada. Arve- ja raamatupidamine paranes 1941. a. esimeses kvartalis, mil NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi abiga viidi see üleliidulisele süsteemile.⁵

Arvepidamise sisseseadmine kaubandusettevõtetes ja -organisatsioonidesse oli aluseks EKP ja valitsuse kontrollile kaubandusliku tegevuse üle. Arvepidamise andmete põhjal informeerisid usaldusmehed neile alluvate ettevõtete tööst täitevkomitee kaubandusosakonda. Viimane kontrollis esitatud materjale ja saatis need koos omapoolsete täiendustega edasi Kaubanduse Rahvakomissariaadile. Arvestusandmed ja kommunistide teated kohtadelt olid omakorda aluseks kohalike parteikomiteede poolt tehtavale kontrollile ja informatsioonile, mis saadeti EKP Keskkomiteele.

Kaubandusettevõtete -ja organisatsioonide kõrval kontrollis EKP süstemaatiliselt ka Eesti NSV Kaubanduse Rahvakomissariaadi tegevust. Vastavalt Kaubanduse rahvakomissari käskkirjale 3. oktoobrist 1940. a. pidid rahvakomissariaadi osakondade juhatjad iga 10 päeva tagant rahvakomissar H. Allikule andma aru neile alluvate osakondade tegevuse kohta. Kontrolliosakond pidi informeerima ettevõtetes arvepidamise sisseseadmisest, hindade inspektor hindade liikumisest ja kontrollimisest, varustusosakond kaubaturu olukorrast, Põllumajandussaaduste Kokkuostu Komitee — põllumajanduslikust toodangust ja kokkuostust⁶. Lisaks dekaadiaruandlusele koostas rahvakomissariaadi informatsiooni-büroo iga päev päevaaruande kaubandusliku tegevuse kohta⁷. Nii esitatavaid aruandeid kui ka kogu rahvakomissariaadi tööd kontrollis parteialgorganisatsioon, kes korraldas sellel eesmärgil regulaarselt nõupidamisi. Osakondade aruannete ja nõupidamistel tehtud märkuste alusel koostati kokkuvõtteid kogu rahvakomissariaadi tegevuse kohta ning esitati neid EKP Keskkomiteele ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule.

⁴ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 210, l. 5.

⁵ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 210, l. 5 ja EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 19, l. 82 ja 97.

⁶ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 14, l. 3—5.

⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 166, l. 174.

Arvestuse ja kontrolli eelnimetatud vormide kõrval korraldas Kaubanduse Rahvakomissariaat täitevkomiteede kaubandusosakondade ja kaubandusorganisatsioonide töö kontrollimiseks perioodilisi inspeksioone. Nende läbiviimist juhtisid tavaliselt rahvakomissari poolt määratud komisjonid, kelle etteotsa suunati kommunistid ja nõukogude aktivistid. Näiteks inspekteeris EKP Keskomitee ülesandel 1940. a. septembris Kaubanduse Rahvakomissariaadi, tarbijate kooperatsiooni ja ametiühingu esindajatest moodustatud komisjon sõjaväebaaside ehitustel töötavate tööliste varustamis- ja toitlustamistingimusi ning detsembris kommunist J. Milliste poolt juhitud erikomisjon tekstiilikaubanduse hulgibaasi «Kreenbalt» varustustegevust. Kui 1940. a. olid inspekteerimised juhuslikku laadi, siis 1941. a. toimusid need juba märksa sagedamini ja regulaarsemalt⁸. Kontrolli tulemused arutati läbi ülelinnalistel kaubandusorganisatsioonide-vahelistel nõupidamistel, Kaubanduse Rahvakomissariaadi kolleegiumil⁹ ja kohalikes parteikomiteedes¹⁰.

Kaubanduse Rahvakomissariaadi kõrval teostas arvestust ja kontrolli kaubandusliku tegevuse üle ka Eesti NSV Riigikontrolli Rahvakomissariaat. Kui 1940. a. olid riigikontrolli objektideks üksikud kaubandusettevõtted¹¹, siis 1941. a. kontrolliti neid ulatuslikumalt. 1941. a. veebruaris revideeriti Tallinna Tööstuskaubastu finantsmajanduslikku tegevust¹². Nagu märkis riigikontrolli rahvakomissar A. Uiho 1941. a. märtsis toimunud EK(b)P Tallinna aktiivil, ilmnesis puudused peamiselt raamatupidamise ja finantsdistsipliini alal¹³. 1941. a. mais kontrolliti Pärnu Segakaubastu finantsmajanduslikku tegevust. Selgitati välja, et kaubastu oli kinkelepingu alusel üle võtnud eratöökoja, millel lasus rohkem võlgu, kui oli töökoja väärtus. Riigikontrolli rahvakomissari käskkirjas iseloomustati sellist teguviisi kui poliitilist pimedust ja avaldati kaubastu direktorile vali noomitus.¹⁴

Kaubanduslikku tegevust vabariigis kontrollis veel NSVL Riigipanga Eesti Vabariiklik Kontor. 23. mail 1941. a. teatas viimane EK(b)P Keskkomitee sekretärile N. Karotammele mitmetest kaubanduse- ja tööstusorganeid hõlmavatest puudustest kaupade sortimendi ja varustustegevuse alal.¹⁵ Vastuabinõude väljatöötami-

⁸ 1941. a. kontrolliti näiteks Tartu, Narva, Pärnu ja Viljandi segakaubastuid, Tallinna Toitlustrusti ja Toidukaubastut, Tallinna ja Pärnu TSN täitevkomiteede kaubandusosakondi.

⁹ Kaubanduse rahvakomissariaadi töötajalt O. Pärnalt saadud andmeil.

¹⁰ Vt. näiteks EKP Pärnumaa Komitee büroo koosolek 3. märtsil 1941. a. EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 19, l. 92.

¹¹ 1940. a. Riigikontrolli Rahvakomissariaadi poolt kontrollitud 119-st objektist kuulus kaubanduse alale ainult 3.

¹² EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 223, l. 84.

¹³ EKPA, f. 1, nim. 1—1, sü. 26, l. 35.

¹⁴ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 571, l. 42—45.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 662, l. 102.

seks palus EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär¹⁶ selle küsimuse ette valmistada EK(b)P Keskkomitee bürooks.¹⁷

Arvestuse ja kontrolli sisseviimiseks kaubandusse kasutas EK(b)P ka ametiühinguid. EK(b)P Keskkomitee büroo soovitas 24. jaanuaril 1941. a. Ametiühingute Kesknõukogule organiseerida riiklike kaupluste juurde ühiskondlik kontroll.¹⁸ Selle otsuse elluviimiseks andsid Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu ja Eesti NSV kaubanduse rahvakomissar 29. jaanuaril 1941. a. välja juhendi ühiskondliku kontrolli kohta Eesti NSV riiklikus kaubanduses. Juhendis nähti ette 3—5 liikmeliste ametiühingu aktivistidest koosnevate kontrollbrigaadide organiseerimine järelevalveks peamiselt varustustegevuse, hindadest ja kauplemiseeskirjadest kinnipidamise ning teeninduskultuuri üle. Märgiti, et ühiskondlik kontroll «... on vabatahtlik ühiskondlik töö»¹⁹ ja selle ülesandeks on «... laiade töötavate kihtide ja tarvitajate masside kaasatõmbamine kaubandust suunavale ja kontrollivale tööle»²⁰.

Esimesed Ametiühingute Kesknõukogu kohalike ametiühinguorganisatsioonide juhtimisel töötavad kontrollbrigaadid astusid 1941. a. märtsis tegevusse Tallinnas. Seejärel loodi need ka Tartus, Narvas, Pärnus, Viljandis jm²¹. 1941. a. märtsis oli Tallinnas organiseeritud 155 brigaadi ligikaudu 550 liikmega ca 375 kaubandusettevõtte kontrollimiseks.²²

Arvestuse ja kontrolli uusi vorme juurutati esimesel nõukogude aastal ka *tarbijate kooperatsiooni* ettevõtetes. Oma töös «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» hindab V. I. Lenin tarbijate kooperatsiooni osa üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimisel järgmiselt: «Kapitalism parandas meile massiorganisatsioonid, mis võivad hõlbustada massilisele saaduste jaotamise arvestusele ja kontrollile üleminekut, — tarbijate ühistud»²³.

Esimesed arvestuse ja kontrolli organiseerijad nii nagu riiklikus kaubanduseski olid suurematesse kooperatiivettevõtetesse suunatud komissarid (usaldusmehed). Järgmisteks sammudeks sellel teel said kooperatiivide maakondlike liitude ajutiste orgbüroode moodustamine ja kooperatiivide juhatuste ümbervallimine²⁴. Kõrvuti nõukogude võimule ustavate inimeste suunami-

¹⁶ 27. mail 1941. a.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 662, l. 102.

¹⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 178, l. 128.

¹⁹ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 578, l. 5.

²⁰ Sealsamas.

²¹ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 610, l. 154 ja f. R — 1424, nim. 1, sü. 8, l. 319.

²² «Nõukogude Kaubandus» nr. 3, märts 1941, lk. 106.

²³ V. I. Lenin. Teosed. 27. kd., lk. 227.

²⁴ Selle kohta üksikasjalikumalt samalt autorilt — Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus tarbijate kooperatsiooni sotsialistlikul ümberkorraldamisel Eesti NSV-s aastail 1940—1941, TRÜ Toimetised. Vihik 109. Töid NLKP ajaloo alalt I, Tartu 1961, lk. 60—65.

sega kooperatsiooniaparaati tuli välja töötada uue arvestuse süsteemi tehnilised vormid, mis võimaldaksid kontrolli praktilist teostamist. Selles suunas astuti esimesi samme juba 1940. a. Nii otsustas Eesti Tarvitajate Ühisuste Keskühisuse (ETK) juhatus 27. juulil 1940. a. määrata komisjon seniste kodukordade ja teenistuseeskirjade läbivaatamiseks ning nende kohandamiseks vastavalt «... uuel avaldatud riiklikkudele seadustele ja korraldustele»²⁵.

Kuid 1940. a. rakendati ainult kõige üldisemaid arvestuse ja kontrolli kohta käivaid nõukogude võimu seadusi. Põhiliselt jäi alles vana kooperatiivkaubanduse arvestuse ja kontrolli süsteem, mida EKP ja nõukogude võim rakendasid oskuslikult tarbijate kooperatsiooni majandusliku aparaadi säilitamise ja edasiarendamise huvides. Seepärast piirduti 1940. a. kooperatiivkaubanduses varem kehtinud arvestuseeskirjade sisulise täitmise kontrollimisega, sest tegelik, mitte formaalne kinnipidamine nendest tagas vajaliku järelevalve tarbijate kooperatsiooni majandusliku tegevuse üle. Näiteks tuli ühtsetele hindadele ülemineku²⁶ praktiliseks teostamiseks läbi viia kooperatiivkaubandusettevõtetes inventuurid. Seoses sellega hoiatas ETK juhatus 24. novembril 1940. a. antud ringkirjas, et inventuure ei tehtaks ilma kooperatiivi juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmete osavõtuta²⁷. Näiliselt kindlustas see kodanliku kooperatsiooni inventeerimiseeskirja täitmist. Sisuliselt aga abistas ringkiri partei ja valitsuse otsuste elluviimist ning tagas kooperatiivse omandi kaitset, sest suuremate kooperatiivide juhatuste ja revisjonikomisjonide koosseisu oli EKP suunanud nõukogude võimule ustavaid inimesi. Kasutati ka teistsuguseid kontrolli «tehnilisi» vorme. Maavalitsuste kaubandusosakonnad, keda juhtisid kommunistid, kommunistlikud noored või nõukogude võimu aktivistid, nõudsid kooperatiividelt ära kirju nende kohustuslikest korraldustest. Näiteks teatas Valga Maavalitsus 18. jaanuaril 1941. a. ETK Valga harukontorile ja ETK nõuandeosakonnale, et neil tuleb «... saata Valga Maavalitsuse Kaubandusosakonnale ära kirjad ringkirjadest, käskkirjadest ja muudest Valgamaa kooperatiividele kohustuslikest ringkirjalikest korraldustest alates 2. jaanuarist s. a. ja edaspidi». «Vastastiku sõbraliku koostööga on võimalik arendada sotsialistlikku kaubandust...». Samuti kohustati maavalitsusele teatama igast nõupidamisest, mis on kokku kutsutud Valgamaa kaubandusküsimuste arutamiseks²⁸.

Tegelikult oli eeltoodud nõudmiste sisuks mitte niivõrd koostöö, see oli võimalik ka ilma «ära kirjata», vaid üksikasjalikum

²⁵ ENSV ORKA, f. R — 115, nim. 1, sü. 7, l. 263.

²⁶ Vt. selle kohta lähemalt samalt autorilt — Eestimaa Kommunistliku Partei tegevusest rahvamajanduse organiseerimisel ja juhtimisel (1940—1941). TRÜ toimetised. Vihik 202. Tõid NLKP ajaloo alalt IV. Tartu 1968, lk. 49—55.

²⁷ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 21, l. 40.

²⁸ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 610, l. 171.

kontroll kooperatiivide tegevuse üle. Viimane oli vajalik eelkõige sellepärast, et lähenes kodanliku kaadri massilise väljatõrjumise periood, mistõttu oli karta majandusliku sabotaaži tugevnemist.

Koos tarbijate kooperatsiooni sotsialistliku ümberkorraldamisega võeti vanemate liiduvabariikide kogemuste alusel järk-järgult tarvitusele ka uued arvestuse ja kontrolli vormid. Nii võeti ETK juhatause koosoleku otsusega 5. märtsist 1941. a. tarbijate kooperatiivides tarvitusele NSV Liidu Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu (Центрсоюз) operatiiv-statistilised arvestuse vormid²⁹. 19. märtsil 1941. a. andis Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu (ETKVL) juhatus välja Eesti NSV Tarbijate Kooperatiivide Revisjonikomisjoni põhimääruse, mis oli kooskõlas vastava määrusega 2. aprillist 1939. a.³⁰ Revisjonikomisjoni peamiseks ülesandeks oli nüüdsest peale võitlus sotsialistliku omandi hoidmise ja kaitsmise eest. 24. märtsil 1941. a. anti ETKVL-i juhatuse määrus inventuuride tegemise kohta ja muudeti ära varem antud määrused³¹. Inventeerimistööde juhtimiseks moodustati ETKVL-i juhatuse juures inventuuride keskkomisjon, kuhu kuulus rida ETKVL-i juhatuse liikmeid. Arvestuse ja kontrolli organiseerimist juhtis nõukogude võimu aktivist V. Udam, sellest võtsid osa ka spetsialistid Tsentrosojuzist³².

Uusi, nõukogude kooperatiivkaubandusele omaseid arvestuse ja kontrolli põhimõtteid viidi 1941. a. algul ka tarbijate kooperatsiooni finantstegevusse. Näiteks teatas ETKVL 19. märtsil 1941. a., et tuleb välja selgitada võlgnevused kooperatiividele ja asuda nende sissenõudmisele. Siinjuures märgiti: «Enne summade sissenõudmisele asumist tuleb selgitada, et summa korraga sissenõudmine ei laostaks kolmandat isikut».³³ 15. mail 1941. a. teatati, et paljud kooperatiivid ei ole avanud pangas võlaarveid, mille tõttu nad on sattunud korratute maksjate nimekirja. See mõjub kooperatiivide edaspidisele krediteerimisele halvasti ja toob üleliigseid kulusid³⁴. Hoolitsus selle eest, et «kolmas isik» ei laostuks võlgade sissenõudmise tagajärjel, samuti kooperatiivide kõigi rahanduslike operatsioonide kontrollimine ja krediteerimine panga poolt ei olnud enam kodanliku kooperatsiooni arvestuse printsiipideks, vaid vastas nõukogude kooperatiivkaubanduses kehtivaile põhimõtetele. Sotsialistliku ümberkorraldamise käigus süvendati neid printsiipe veelgi. 1941. a. 1. juunist Eesti NSV tarbijate kooperatiivides pandi kehtima Tsentrosojuzi poolt kinnitatud³⁵ põhimäärus tarbijate kooperatiivi raama-

²⁹ ENSV ORKA, f. R — 115, nim. 1, sü. 7, l. 561.

³⁰ ENSV ORKA, f. R — 1, nim. 1, sü. 495, l. 32.

³¹ ENSV ORKA, f. R — 1, nim. 1, sü. 495, l. 45.

³² V. Udamilt saadud andmeil.

³³ ENSV ORKA, f. R — 1, nim. 1, sü. 495, l. 22.

³⁴ ENSV ORKA, f. R — 1, nim. 1, sü. 497, l. 9.

³⁵ Kinnitatud NSVL ja VNFSV Tsentrosojuzi arvestus- ja aruandeosakonna poolt 9. novembril 1937. a.

tupidaja (arvepidaja) kohta.³⁶ Raamatupidaja ülesandeks ei olnud enam formaalne majanduslike operatsioonide registreerimine, vaid «... aktiivne võitlus kooperatiivse vara kaitse eest, raiskamiste ja kõrvalekaldumiste vastu, kooperatiivis isemajandamis- ja tasuvusprintsiibi rakendamine, kooperatiivi töös finants- ja eelarvedistsipliini süvendamine...»³⁷.

1941. a. mais nähti ette sisse seada kaebuste ja esitiste raamatud³⁸ ja 1941. a. juunis valida kaupluste komisjonid vastavalt põhimäärusele «Kaupluskomisjonid Tarbijate Kooperaatsioonis».³⁹

Arvestuse ja kontrolli uute määruste ja tehniliste vormide kehtestamine ei tähendanud aga, et neist alati ja nõuetekohaselt kinni peeti. Näiteks selgus Läänemaa Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu inspekteerimisel, et abikäitiste arvepidamine ei anna ülevaadet nende tegevuse tasuvusest. Samuti ei olnud Läänemaa tarbijate kooperatiivide kõigis kauplustes rakendatud uusi hindu⁴⁰. Kaubanduse rahvakomissari käskkirjas 6. juunist 1941. a. teatati, et Võrumaa kaubanduse kooperatiivses sektoris olid 21. mail 1941. a. järgmised puudused: ei olnud koostatud kava kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise käibe kujundamiseks, ega selgitatud tarviduste mahtu ja tarbijate nõudmist, puudusid hinnasedelid, kooperatiivide vahel oli jaotamata kalapüügiplaan⁴¹. Niisuguseid inspekteerimisi partei ja valitsuse otsuste täitmise kontrollimiseks, mille tulemustest informeeriti ka kohalikke parteikomiteesid, võeti ette 1941. a. mais-juunis veel Valga, Antsla, Põlva, Otepää, Elva jt. kooperatiivides.

Seega oli EKP, kasutades partei-, nõukogude-, majandus- ja ametiühinguorganisatsioone, loonud vanemate liiduvabariikide eeskujul järgides kaubanduses aastaga laialdase kontrollisüsteemi. Kuigi selles esines veel olulisi puudusi (ei mõistatud küllaldatast ühtse riikliku arvestuse ja aruandluse süsteemi vajalikkust⁴², ühiskondlik kontroll oli töötajatele veel harjumatu, enamikus kohtades suudeti seda organiseerida alles nõukogude aasta lõpul, kontroll oli nii mõnigi kord formaalne⁴³), pandi nõukogude võimu

³⁶ ENSV ORKA, f. R—1, nim. 1, sü. 496, l. 51—54.

³⁷ Sealsamas, l. 51.

³⁸ ENSV ORKA, f. R—1, nim. 1, sü. 496, ja f. R—1424, nim. 1, sü. 264.

³⁹ ENSV ORKA, f. R—1, nim. 1, sü. 497, l. 16.

⁴⁰ Eesti NSV Kaubanduse rahvakomissari käskkiri 20. maist 1941. a. ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 567, l. 147.

⁴¹ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 564, l. 14.

⁴² Vt. Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrus riikliku arvestuse ja aruandluse süsteemi rikkumise kohta rahvakomissariaatide ja teiste organisatsioonide poolt (30. aprillil 1941. a.) ENSV ORKA, f. R—1, nim. 2, sü. 16, l. 47.

⁴³ Näiteks ei arvestanud riigikontroll Tallinna Tööstuskaubastu kontrolli tulemuste hindamisel vajalikul määral asjaolu, et kaubastu juhtkond oli noor ning väheste kogemustega ja et vanemates liiduvabariikides kehtiv arvestussüs-

taaskehtestamise aastal alus üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimisele kaubandusliku tegevuse üle. Erakaupmeeste ja kodanlike kooperaatorite tulude varjamise ja konkurentsi huvides tehtud arvestus- ja kontroll muutus nõukogude kaubanduse kogemuste rakendamise alusel sotsialistliku omandi kaitse vahendiks.

Marksism-leninism õpetab, et tootmisvahendite üleminekuga ühiskonna omandusse «... saab võimalikuks ühiskondlik tootmine ette kindlaks määratud plaani järgi»⁴⁴. «Meie partei programm», ütles Lenin VIII ülevenemaalisel nõukogude kongressil 22. detsembril 1920. a., «ei või jääda üksnes partei programmiks». «Teda peab täiendama partei teine programm, kogu rahvamajanduse taastamiseks ja tänapäeva tehnika tasemele tõstmiseks vajalike tööde plaan»⁴⁵.

Sotsialistliku sektori moodustamise esimestest päevadest taotles EKP seoses arvestuse ja kontrolli organiseerimisega majanduse juhtimise üleviimist **p l a a n i** alustele.

Esimese vabariikliku plaaniorganina loodi 8. augustist 1940. a. Majandusministeeriumi juurde Riiklik Plaanimajanduse Komisjon⁴⁶, mille baasil moodustati 25. augustist 1940. a. ENSV Plaanikomisjon⁴⁷. Vabariigi plaanialase töö juhtijaks kutsuti J. Lauris-tini ettepanekul O. Sepre⁴⁸.

NSVL Riikliku Plaanikomisjoni abiga töötas vabariiklik plaanikomisjon välja üldised instruksioonid plaaniandmete kogumiseks vabariigi rahvamajandusplaani koostamiseks. Nende alusel hakkas 1940. a. septembri lõpul tööle Kaubanduse Rahvakomissariaadi plaaniosakond.⁴⁹ Esimeseks rahvakomissariaadi plaaniosakonna ülesandeks oli kapitaal-mahutuste väljaselgitamine 1940. a. neljandaks kvartaliks. Järgmise suurema ülesandena nägi vabariiklik plaanikomisjon ette 1941. a. rahvamajandusplaani kaubandusosa koostamise.

Plaani koostamiseks hädavajalike kogemuste omandamise eesmärgil suunati Kaubanduse Rahvakomissariaadi plaaniosakonna juhataja A. Sarand 1940. a. septembris Moskvasse. Saanud NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi töötajailt näpunäiteid ja erialast kirjandust, asuti 1941. a. kaubandusplaani koostamisele. Vajalike plaaniandmete saamiseks korraldati 1940. a. oktoobris

teem oli vabariigis alles juurutamisel. Karistused määrati samad mis juba aastaid tegutsenud kaubandusorganisatsioonides, EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 223, l. 84 ning H. Allikult ja L. Vsevio'ilt saadud andmeil.

⁴⁴ F. Engels. Anti-Dühring. Tallinn, 1954, lk. 252.

⁴⁵ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 476.

⁴⁶ «Riigi Teataja Lisa» 1940, nr. 71, lk. 2253.

⁴⁷ «ENSV Teataja» 1940, nr. 1, art. 3.

⁴⁸ Sealsamas.

⁴⁹ ENSV ORKA, f. R — 13, nim. 1, sü. 737, l. 4—7.

ankeet 750 natsionaliseeritud ja riikliku kontrolli alla võetud ettevõttes ning nõuti sellekohaseid andmeid ka kooperasiividelt ja erakaupmeestelt.

Plaaniandmete kogumine valmistas suuri raskusi, sest kodanlikus Eestis ei kontrollitud süstemaatiliselt kaubandusettevõtete majanduslikku tegevust ning olemasolev statistika baseerus 1936. a. majandusloenduse materjalidel. Pealegi ei olnud erakaupmeestelt saadud andmed küllaldaselt usaldatavad, sest viimased püüdsid oma tegelikke tulusid varjata. Raskusi tekitas ka asjaolu, et kaubandusorganisatsioonide plaaniosakondi alles moodustati. Samuti ei saanud paljud töötajad veel aru plaanimise eesmärkidest ja ülesannetest. Tallinna Toitlustrustile alluvatelt kaubandusettevõtetelt nõuti, et need esitaksid plaaniosakonnale tähtajaliselt (märgitud ka kellaaeg) mitmesugust statistilist materjali ja ähvardati, et hilinenud langevad «musta nimekirja»⁵⁰ Usaldusväärsete andmete puudulikkuse ja kogemuste vähesuse tõttu olid kaubandusorganisatsioonide poolt koostatud esialgsed plaanid tegelikest vajadustest sageli üsna kaugel. Tartu ja Narva segakaubastu 1941. a. plaanis nähti ette mõnede kaupade osas isegi mitu korda suurem kaubakäive, kui oli nende kaupade tegelik aastane korvidus kogu vabariigis⁵¹.

Kogutud andmete baasil koostati 1940. a. detsembris vabariigi kaubakäibe arendamise 1941. aasta plaan. Selle alusel nagu märkis kaubanduse rahvakomissar H. Allik aruandes⁵² EK(b)P Keskkomiteele, pidi 1941. a. jaekaubakäive olema 1370 miljonit rubla, sellest riiklik kaubandus 460, kooperatiivne 650 ja erakaubandus 260 miljonit rubla.⁵³

Kuid lähteandmete lünklikkuse tõttu oli esimestes kaubandusplaanides olulisi puudusi, mistõttu neid tuli alatasa korrigeerida. 1941. a. esimeste kuude praktilised tulemused näitasid, et riikliku kaubanduse osas oli kaubakäive plaanitud liialt väike: juba 1941. a. esimese kvartali lõpuks täideti ligi pool ettenähtud aastaplaanist. Seetõttu toetati EK(b)P Keskkomitee pleenumi 24. märtsil 1941. a. riikliku kaubanduse kaubakäibe plaani suurendamise ettepanekut. EK(b)P Keskkomitee pleenumil kritiseeriti ka Rahanduse Rahvakomissariaadi poolt ettenähtud kaubakäibe kiiruse normatiive, mis olid planeeritud mehaaniliselt üleliiduliste keskmiste alusel ega olnud vabariigi tingimustes reaalsed. Samas kritiseeriti mitmete tähtsate põllumajandussaaduste tootmise plaani, mis ei loonud kaubakäibele vajalikku katet.⁵⁴

⁵⁰ Tallinna Toitlustrusti ringkiri 17. detsembrist 1940. a. ENSV ORKA, i. R—13, nim. 1, sü. 25, l. 4.

⁵¹ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 590, l. 24—25.

⁵² 12. jaanuarist 1941. a.

⁵³ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 662, l. 81 ja ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 737, l. 4—7.

⁵⁴ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 189, l. 21—89.

Tarbijate Kooperatiivide täielikul üleviimisel plaani alustele oli tähtis ETKVL-i juhatuse otsus 24. märtsist 1941. a., millega kinnitati «Tarbijate kooperatiivi plaanitöö kodukord». Kodukorras märgiti, et tarbijate kooperatiivi ülesandeks on organiseerida nõukogude kaubandust, s. o. kaubandust ilma kapitalistide ja spekulantideta. Sellel alusel korraldab tarbijate kooperatiiv oma majanduslikku tegevust. «Kogu tarbijate kooperatiivi töö tugineb plaanile, mis kooskõlastatakse Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu ülesannetega ning kinnitatakse liikmete üldkoosoleku (volinike koosoleku) poolt».⁵⁵ Käitiste ja ettevõtete plaanid koostatakse ettevõtete juhatajate poolt ja esitatakse tarbijate kooperatiivi juhatuse koosolekule «...kooperatiivi töötajate aktiivi laialdasel osavõtul» «Tarbijate kooperatiivi aasta- ja kvartaliplaanid arutatakse läbi ja kinnitatakse... kooperatiivi üld- või volinikkude koosolekul». Plaani täitmist tuleb pidevalt kontrollida.⁵⁶

1941. a. rahvamajandusplaan võeti vastu Eesti NSV Ülemnõukogu teisel istungjärgul 7. aprillil 1941. a. Iseloomustades vabariigi esimese rahvamajandusplaani kaubandusosa, ütles J. Lauristin oma aruandekõnes ülemnõukogule: «Tööstuse märgatav arendamine ja ühenduses sellega tööliste arvu kasvamine, samuti ka põllumajanduse kaubatoodangu suurenemine lubavad eeldada edaspidist kaupade läbikäigu suurenemist vabariigis. 1941. a. plaani kohaselt on kaupade läbikäik (riiklikus ja kooperatiivses sektoris. — V. R.) kinnitatud 1110 miljoni rubla suuruses summas, mis ületab 1940. a. läbikäigu umbes 10% võrra».⁵⁷

Vaatamata raskustele ja vigadele esimese kaubandusplaani koostamisel pani see aluse nõukogude kaubanduse plaanipärasele organiseerimisele. Plaanimajanduse printsiipide sisseviimisega loodi reaalsed võimalused linna ja maa ning rahvamajandusharude regulaarseks varustamiseks hädavajalike toor- ja tarbekaupadega.

Üleminek nõukogude kaubanduses kehtivale arvestuse ja plaanimajanduse süsteemile, laialdase kontrolli organiseerimine EKP ja nõukogude võimu organite poolt aitas riiklikku ja kooperatiivset kaubandust kasutada sotsialistliku ülesehitustöö huvides.

⁵⁵ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 496, l. 48, 49. Märkus: Samas märgitakse ka, et «Arvepidamine ja aruandmine toimub tarbijate kooperatiivides Tsentrosojuzi poolt määratud korras ja vormide järgi».

⁵⁶ ENSV ORKA, f. R—13, nim. 1, sü. 496, l. 48—49.

⁵⁷ J. Lauristin. Esimene nõukogude aasta Eestis. Tallinn, 1946, lk. 138.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КПЭ ПО ВНЕДРЕНИЮ КОНТРОЛЯ И УЧЕТА В ТОРГОВЛЮ (1940—1941)

В. Руус

Резюме

С установлением власти рабочего класса принимаются меры по предотвращению саботажа частных торговцев и обеспечения нормального снабжения трудящихся. Для этого принимаются первые законы, регулирующие внутреннюю торговлю, на более крупных торговых учреждениях устанавливается рабочий контроль и создаются государственные органы по руководству торговлей. После создания государственного сектора торговли был организован общенародный учет и контроль за деятельностью внутренней торговли. Для этого используются и создаются новые формы учета и контроля. На основе имеющихся необходимых данных вырабатываются первые торговые планы.

Переход на существующие в советской торговле систему учета и планирования, организация широкого контроля со стороны партийных и советских органов способствовали использованию государственной и кооперативной торговли в деле социалистического строительства.

ACTIVITIES OF THE CP OF ESTONIA IN THE INTRODUCTION OF ACCOUNTING AND CONTROL IN TRADE (1940—1941)

V. Ruus

Summary

With the establishment of the power of working-class measures were taken to prevent sabotage by private tradesmen and to guarantee normal supplies for the working people. In this connection the first laws were issued to regulate home trade, workers' control was introduced in major commercial enterprises and governmental organs were formed to regulate trade. After the establishment of a national trade sector home trade was submitted to general accounting and control. Besides using the existing forms of accounting and control new ones began to be employed for this purpose. The first commercial plans were worked out on the basis of the accounts obtained.

The transition of trade to a system of accounting and planned economy, the establishment of general control by the CP of Estonia and by the organs of the Soviet government made it possible to employ national and cooperative trade in the building of socialism.

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI ATEISTLIKU KASVATUSTÖÖ KOGEMUSTEST AASTAIL 1940—1941

L. Raid

Teadusliku maailmavaate väljakujunemine toimub marksismi-leninismi kui filosoofiliste, majanduslike ja sotsiaalspoliitiliste vaa-
dete tervikliku süsteemi omandamise alusel. See on keerukas prot-
sess, mis haarab nii inimese vaimset kui füüsilist tegevust. Oluline
koht selles kuulub võitlusele religioonipsühholoogia vastu ühe osa
inimeste teadvuses, nende teaduslik-ateistlikule kasvatamisele.
«Marksism on materialism. Sellisena on ta halastamatult vaenu-
lik religioonile . . .», kirjutas Lenin.

Ateistliku kasvatustöö teaduslik korraldamine eeldab teiste lähte-
aluste hulgas ka kommunistliku praktika sellealase ajaloolise
kogemuse põhjalikku tundmist. Kuid Eestimaa Kommunistliku Par-
tei ateistliku kasvatustöö kogemusi on seni veel suhteliselt vähe
uuritud,¹ 1940—1941 aastate kohta pole teaduslikus kirjanduses
seni veel midagi avaldatud. Mainitud lünka püüab käesolev kirjutis
ajaloolise ülevaate korras osaliselt täita. Et ühe kirjutise raamid ei
suuda mahutada kogu nende aastate mitmekesise ja ulatusliku
ateistliku tegevuse analüüsi, jäetakse järgnevas käsitlemata rida
selle töö probleeme, mis on seotud raadio kaudu tehtud propaganda
ja kunsti- ning kultuuriasutuste poolt korraldatud selgitustööga.
Samadel põhjustel ei vaadelda üksikasjalikumalt ka ametiühingute
ja kommunistliku noorsooühingu usuvastast selgitustööd.

*

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel ettevalmistatud ja
läbiviidud sotsialistlik revolutsioon 1940. a. suvel muutis olukorra
põhjalikult. Nõukogude võimu taaskehtestamisega lahendati põhi-

¹ H. Saarniit. Kirik kodanlike natsionalistide klassihuvide teenistuses
aastail 1920—1940. — Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis /RAAE/. I. Tallinn,
1956, lk. 248—286; H. Saarniit. Usust, kirikust, vaimulikkonnast ja ateist-
likust propagandast kodanlikus Eestis. — Mõtisklusi usust. Tallinn, 1962, lk. 66—
112. Mõnevõrra tehakse seda veel K. Vimmisaare, K. Oja, E. Ranniku ja autori
kirjutistes religiooni ning ateismi erinevate probleemide kohta.

line strateegiline ülesanne, mis juba 20 aastat EKP ees oli seisnud. Nüüd püstitas partei uue sihi — sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ja järkjärgulise ülemineku kommunismile koos kõigi Nõukogude Liidu rahvastega. Seda ülesannet asus täitma NSV Liidu valitsus Nõukogude rahvaste toetusel ning Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtimisel, kelle koosseisu arvati ka Eestimaa Kommunistlik Partei alates 8. X 1940. a.

Lühikese ajaga töötas EK(b)P välja ulatusliku massiürituste programmi ning asus juhtima nende läbiviimist. Olulisteks tuleb pidada muudatusi majanduselusel, mis said aluseks religiooni sotsiaalsete juurte purustamisele. Ekspluateerimise kaotamine, suurtööstuse ja kaubanduse natsionaliseerimine jt. tegurid löid vajalikud eeldused südametunnistuse vabaduse tegelikuks elluviimiseks sotsialismi rajavas riigis.

Sotsialistlik revolutsioon lõi avarad võimalused kogu sotsialistliku ideoloogia levitamiseks, sealhulgas ka ateistliku kasvatus- ja korraldamiseks. Viimast soodustas ilmselt kogu ateistliku liikumise massiline areng, mis kulmineerus Nõukogudemaal neljakümnendate aastate alguses.

Uued tingimused erinesid senistest kardinaalselt. Kui kodanluse võimuaastate vältel võib kõnelda usuvastase tegevuse äärmiselt piiratud võimalustest, mistõttu vääriskinnangut ning tähelepanu iga vähimigi saavutus, siis sotsialistliku pöörde järel loodi sedavõrd soodsad tegevustingimused, et muutub kogu probleemi-asetus. Uutes tingimustes paelub tähelepanu see, kuidas EK(b)P juhtimisel neid võimalusi tegelikkuseks muudeti. Samas seoses vajab rõhutamist teinegi probleem, mis võrdlusest välja kasvab. Kui EKP kasutas oma põranda-aluse tegevuse vältel tihti ateistlikku tööd ka teiste revolutsioonilise suunaga ürituste korraldamise kattena, siis see kahtlemata tõstis usuvastase tegevuse erikaalu märgatavalt kogu partei ideoloogilises töös. Kuid sotsialistliku ülesehitustöö algperioodil oli see protsent märksa väiksem. Viimast asjaolu tingis rida tegureid, millest vääriskinnangut rõhutamist kiriku osatähtsuse ilmne madalseis.

Hoolikalt vigu vältides² ja kogemustest järeldusi tehes, asus Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei religiooni ja ateistliku kasvatus- ja korraldamise küsimustes leninlikele positsioonidele. Üheks tema esimestest ning tähtsamatest sammudest sel teel tuleb pidada südametunnistuse vabaduse printsiibi realiseerimist Lenini juhendite kohaselt nõukogude riigi organite kaudu. Juriidiliselt väljendus see printsiip Eesti NSV konstitutsiooni³ 96. paragrah-

² «Abiks Agitaatorile». Tallinn, 1940, lk. 116 andis avaliku hinnangu Eesti Tööraha Kommuuni mõnele poliitilisele pahempoolitsevatele vigadele. Seal- samas, lk. 136 rõhutati süstemaatilise kasvatus- ja korraldamise progresseeruvat ja määravat osa.

³ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon (põhiseadus). Tallinn, 1940, lk. 7. (Võeti vastu Riigivolikogu istungil 25. VIII 1940. — «Kommunist» nr. 53, 25. VIII 1940).

vis: «Kodanike südametunnistuse vabaduse kindlustamiseks on Eesti NSV-s kirik riigist ja kool kirikust lahutatud. Kõigil kodanikel on usukultuste toimetamise vabadus ja usuvastase propaganda vabadus».⁴ Organisatsiooniliselt tähendas selle demokraatliku vabaduse teostamine tervet rida üritusi, mis viidi EKP juhendite kohaselt läbi lühikese ajavahemiku jooksul 1940. a. suvel. Nende ürituste seas olid: õiguslike kitsenduste kaotamine seoses usutunnistusega; usutalituste ja tseremooniade ärakeelamine riiklike ja ühiskondlike asutuste üritustel; usuvande keelustamine. Kõik usuühingud allutati eraühingute üldistele määrustele ilma privileegideta. Neile ei antud enam toetust ei riigilt ega kohalikelt asutustelt. Keelati ära sunduslikud korjandused ja maksud nende heaks. Kogudused jäeti ilma eraomandi valdamise õigusest. Vaimulikelt võeti perekonnaseisuaktide väljaandmise õigus.⁵ Kirikute ja koguduste varad kuulutati rahva omaks. Usuõpetuse õpetamine koolides lõpetati.⁶ Likvideeriti usuteaduskond Tartu Ülikoolis ning teised vaimuliku kaadri ettevalmistamise asutused.⁷ Usulise kirjanduse trükkimine asendati usuvastase kirjanduse väljaandmisega.⁸ Praktiliselt kaasnes täieliku sekulariseerimisega avaliku ja laiaulatusliku ateistliku kasvatus töö suunamise algus vabariigi parteiorganisatsiooni poolt.

Kõigile nimetatud ümberkorraldustele eelnes ja kaasus hoolikas selgitustöö. Suuremalt jaolt toimus see ajakirjanduse kaudu. Nii avaldati EKP häälekandjas «Kommunist» 1. VIII 1940. a. kirjutis «Kirikumaksusid ei saa enam sisse nõuda sundtäite korras»,⁹ samas¹⁰ avaldati haridusminister J. Semperi kõne õpetajate üleriigilisel täienduskursusel 5. VIII 1940, kus viimane märkis: «Ka kooli õppekavad tulevad vabastada kahjulikust või mõttetust ballastist. Kool, mõistagi emakeelne, muutub siitpeale jälle ilmlikuks. Usuõpetusel ei ole enam kohta meie koolides. Meil pole vaja oma noori uinutada kunagi meie orjastamise sihiga sisse toodud õpetusega, dogmadega ja käsulaudadega, kui elu nõuab valvel olekut, aktiivsust ja julgelt ehitavaid käsi». Valitsuse dekreedil puhul (13. VIII 1940. a.), millega usuõpetus koolidest kaotati, selgitati seda sammu pikema kirjutisega, milles meenutati marksistliku ateismi põhiteese, tehti lühiülevaade religiooni arengust ning tõsteti esile parteiorganisatsioonide ning partei liikmete kohustusi usu vastu võitlemisel. Kirjutises rõhutati,

⁴ Samas, lk. 17.

⁵ «ENSV Teataja» 1941, nr. 5, lk. 281.

⁶ «ENSV Teataja» 1940, nr. 26, lk. 281.

⁷ «Kommunist» nr. 57, 29. VIII 1940.

⁸ Südametunnistuse vabaduse deklaratsiooni viidi Eesti NSV-s ellu seda võrd tähelepanelikult, et isegi fašistliku okupatsiooni aastatel olid mõned eesti reaktsioonilised vaimulikud seda sunnitud tunnistama: «Jah, usukombeid ja talitusi tohtis täita, otsest takistust ei olnud...». «Eesti Sõna» nr. 9, 12. XII 1941. Töötajate soovidele vastu tulles muudeti 25. ja 26. XII 1940. a. puhkepäevadeks.

⁹ «Kommunist» nr. 29, 1. VIII 1940.

¹⁰ «Kommunist» nr. 34, 6. VIII 1940.

et just parteiorganisatsioonid ja kommunistid peavad selle töö etteotsa asumata. Ateistlikus kasvatustöös nõuti diferentseeritud lähenemist usklikele: «Kuid klassiteadlikud töölised ei solva vähem teadlikke, kes ei ole veel vabanenud usutunde kammitsaist. On suur vahe lihtrahva liikme — uskliku ja usumehe — vaimuliku vahel. Kui esimene võib olla tõesti truu Nõukogude kodanik, siis teine on ta leppimatu vaenlane...»¹¹ Teemakohases osas märgiti: «Ülikooli usuteaduskonna sulgemine oli tervitatud rahva poolt, samuti kui usuõpetuse kaotamine muudestki koolidest.»¹² Tartu Ülikooli usuteaduskonna likvideerimise puhul kirjutas «Kommunist»: «Kuna Tartu ülikooli usuteaduskonna olemasolu ja tegevus ei ole kooskõlas Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi rahvarahiduse ja kultuuritöö põhialustega, siis ei või see teaduskond enam edasi töötada, vaid peab kuuluma sulgumisele ja lõpetama oma tegevuse».¹³

Usuõpetuse kaotamise järel esines «Kommunisti» veergudel Tartu 4. algkooli õpetaja E. Mesiäinen.¹⁴ Tema kirjutises «Usuõpetusest vabanemise puhul» märgitakse: «Muidugi usuõpetuse keelu alla käib ka usuline tegevus laste ja noorte keskel väljaspool kooli. Leeriopeus peaks ära jääma, samuti laste jumalateenistused, laste kirikukoorid ja igasugused mõeldavad jumalasulaste võtted laste hinge pimestamiseks palvelais ja kodustel piiblitundidel. Kui laste ja noorte vaimu uuristamisele ka salajase usupropaganda abil tehakse võimalikult kiire lõpp, siis on meil juba paarikümne aasta pärast vaba maailmavaatega noorsugu.

Eesti Kommunistlikul Parteil ja eelarvamustest vabanenud õpetajail seisab ees suur ja tähtis töö: takistada noorte hinge saastumist väärioepetusega ja juhtida nende kasvatust vaba maailmavaate suunas. Erilist rõhku tuleb panna usuvastasele tööle noorte hulgas». Autor on arvamisel, et «...senised usuõpetamise aastad ei ole jõudnud mõjutada nende hinge nii suurel määral, et nad ei suudaks raputada enesest eemale usuõpetusest ja mõnedest usulistest traditsioonidest külge hakanud eelarvamusi». Peatutakse ka õppetöö ümberkorraldamisel ateismi printsiipidel: «Vastavalt uuele nõukogude korrale on vaja seada koolitöö, vaadelda ajalugu uutelt seisukohtadelt, uurida looduse arenemiskäiku protoplasmast inimeseni, selgitada noortele dialektilise materialismi põhialuseid jne. Küll siis laieneb silmaring ja areneb uus inimpõlv, kes ei usu imesid ega unesid, vaid kes vaatab ümbritsevat loodust ja kaasaegset

¹¹ «Kommunist» nr. 45, 17. VIII 1940 (Võitlusse usupimeduse vastu).

¹² Samas.

¹³ «Kommunist» nr. 36, 8. VIII 1940.

¹⁴ «Kommunist» nr. 63. 4. IX 1940; E. Mesiäinen esines sel perioodil sageli parteilises ajakirjanduses ateistliku kasvatustöö alaste kirjutistega, milles mõnigi kord kippus tooni andma dekreteeriv noot (vt. tsiteeritus leeriopeuse küsimust!). Koolitöö ülesannetest lähtudes olid aga tema kirjutised hinnatavad, aidates õpetajaid ja lapsevanemaid kasvatustöö metoodilistes küsimustes.

inimühiskonda kui üht lüli või astet üldises universumi arenemisprotsessis».¹⁵

«Kommunist» võitles sektantide mõju paralüseerimise eest õppiva noorsoo hulgas: «Samuti tuleb vabastada õppiv noorsugu usutegelaste ja palvevendade pimestava mõju alt. Meie õpetajakonnale ei tohiks sellise kasvatustöö teostamine olla üle jõu, kuna avara silmaringiga õpetajaskond on alati olnud arengu ja tuleviku, s. o. sotsialismi kandjaks» (Nii kõneles Läänemaa õpetajate päeval koolide inspektor R. Ruus).¹⁶ Aastatel 1940/1941 pöördus ainuüksi «Kommunist» sellesuunaliste üleskutsetega õpetajate aadressil kaheksal korral. Neis manitsetakse õpetajaid loobuma passiivsest pealtvaatamisest,¹⁷ asuma esimestele kohtadele intelligentsi ridades,¹⁸ asuma energiliselt sotsialistlikule kasvatustööle.¹⁹ Samas nõutakse neilt ka pedagoogilist käitumist²⁰ oma tegevuses.

Kuivõrd vabariigi parteiorganisatsiooni tähelepanu köitsid Nõukogude võimu esimestel kuudel peamiselt organisatsioonilist laadi probleemid, piirdus ateismialane propaganda samal ajal suuremas osas selgitava informatsiooniga. Ateistliku kasvatus- töö alased üritused ning massilisem selgitus seisis parteiorganisatsioonide päevakorras 1940. aasta sügiskuudest peale. Eriti hoogustus ateistlik kasvatustöö aastavahetusel, mil EK(b)P juhtimisel loodi Võitlevate Usuvastaste Liidu (VUL) Eesti organisatsioonid. Nimetatud organisatsioon tegeles vahetult ateistliku kasvatus- ja propagandatöö korraldamisega. Tema ridadesse oli koondunud NSV Liidus 1941. aastal 3 000 000 inimest. Organisatsiooni poolt anti välja massiajakirja «Антирелигиозник»²¹ ning ajalehte «Безбожник»²² ning rida teisi väljaandeid.²³ Neist kahte esimest toimetas J. Jaroslavski.²⁴

1940. a. oktoobris alustas Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei VUL-i organisatsioonide loomisega Eesti NSV-s. Maakondade parteiorganisatsioonide juhtimisel kutsuti ellu kohalikke VUL-i organiseerimistoimkondi. Uute organisatsioonide kaadriks suunasid partei maakonnakomiteed võimalikult suurte usuvastase töö kogemustega kommuniste.²⁵

¹⁵ «Kommunist» nr. 63, 4. IX 1940.

¹⁶ «Kommunist» nr. 72, 13. IX 1940.

¹⁷ «Kommunist» nr. 28, 31. VII 1940.

¹⁸ «Kommunist» nr. 41, 13. VIII 1940 ja nr. 53, 25. VIII 1940.

¹⁹ Vt. F. Eiseni kirjutist «Kommunist» nr. 33, 5. VIII 1940.

²⁰ «Kommunist» nr. 57, 29. VIII 1940.

²¹ Ajakiri ilmus VUL-i Kesknõukogu väljaandel Moskvast aastail 1926—1941, vt. Краткий научно-атеистический словарь, М. 1964, стр. 25.

²² Ajaleht ilmus VUL-i Kesknõukogu nädalalehena 15 aastat ja suleti aastail 1935—1937. Vt. «Ateist» nr. 2, 1941, lk 92.

²³ Краткий научно-атеистический словарь, стр. 65.

²⁴ Vt. samas, lk. 25, 65.

²⁵ Viljandimaal usaldati selle organisatsiooni etteotsa kogemustega ateist, kommunist Peeter Puis. Vt. ЕКРА, f. 1, nim. 1-1, sü. 33, l. 26.

EK(b)P Keskkomitee initsiatiivil läbiviidud VUL-i kohalike orgkomiteede esindajate nõupidamisel 1940. a. lõpul töötati välja organisatsiooni tegevuse juhtmõtted ja määrati kindlaks lähemad ülesanded:

«a) kaadrite valik usuvastase organisatsioonilise ja propagandatöö edasiseks arendamiseks nii keskustes kui ka kohtadel;

b) kaadrite ettevalmistamiseks organiseerida Tallinnas 2-nädalased propagandistide kursused, maakonnalinnades aga seitsme-päevalisi kursusi maal töotajatele.

c) linnades organiseerida usuvastastele propagandistidele koosolekuid ja seminare;

d) VUL-i rakukeste esimeestele korraldada instrueerimiskoosolekuid;

e) kursuste läbiviimiseks mobiliseerida võimalikult kõige kvalifitseeritumad jõud sel alal».²⁶

EK(b)P seadis VUL-i tähtsamaks ülesandeks kasvatada usuvastane aktiiv — propagandistid ja agitaatorid. Selle ülesande täitmisele pidid VUL-i organisatsioonid kaasa tõmbama rohkesti kohalikku intelligentsi, kelle ülesandeks sai rahva ees esinemine populaarteaduslike ja ateistlike loengutega.

EK(b)P juhtimisel loodi kontakt ELKNÜ, kultuuriorganisatsioonide, ametiühingute, klubide ja rahvamajadega. Kõiki neid kasutati ära VUL-i töös.²⁷

VUL-i põhikirja kohaselt organiseeriti selle ühingu rakukesi vabrikutes, käitistes, asutustes ja maal. Nende rakukeste kaudu koondasid parteiorganisatsioonid kohtadel ateistide ridu ja valmistasid ette ning suunasid aktiivi selgitustegevust.

Võitlevate Usuvastaste Liidu esirinnas olid Tartumaa orgtoimkonnad. Nad korraldasid 1941. a. märtsis 4 usuvastast kõnekoosolekut, millest ühtekokku võttis osa ca 1200 inimest. Aprillis intensiivistus tegevus veelgi: ateistlikku propagandat hakati tegema käitistes ja asutustes. Sellel kuul korraldati 9 kõnekoosolekut ja loengut 1400 osavõtjale. Mai esimesel poolel oli Tartus 3 koosolekut 300 osavõtjaga ja Tartumaal 3 koosolekut 350 kuulajaga. Märtsis loodi Tartu linnas 2 VUL-i rakukest kokku 72 liikmega ning maakonnas 1 — 31 liikmega. Aprillis ja mais suurenes rakukeste arv veelgi.²⁸

Ainuüksi Tartu Linna Keskravvamaja VUL-i rakukeses oli 1941. a. mais üle 60 liikme.

Samal kuul asutati orgtoimkonna poolt koos Keskravvamajaga Tartu Usuvastase Töö Kabinet, mille juhatajaks määrati VUL-i orgtoimkonna sekretär L. Kurg. Kabinet töötas Tartu Linna Poliit-

²⁶ «Ateist» 1941, nr. 2, lk. 93.

²⁷ Samas.

²⁸ Aprillis loodi Tartus veel 2 VUL-i rakukest 36 liikmega ja Tartumaal 4 VUL-i rakukest 26 liikmega. Mai 1 poolel loodi Tartu linnas 3 VUL-i rakukest 54 liikmega. Vt. «Ateist» 1941, nr. 6, lk. 283.

haridustöö Inspektuuri juures ja tal olid otsesed sidemed partei-komiteega. Temast kujunes organisatsioonilis-metoodiline keskus, mis abistas ja konsulteeris usuvastaseid ringe ning VUL-i rakuke si ning aktiviste ateismialases selgitustöös ja organiseerimisproblee-mides. Kabineti tegevuse sfääri kuulus veel ateistide kaadri ette-valmistamine seminaride ja ringide kaudu, usuvastase kirjanduse levitamine, konsultatsioonid ateistliku propaganda näitlike vahen-dite kasutamisest, massiloengute organiseerimine jms. Kabineti juurde hakati ka rajama ateismi muuseumi ning ateistlikku raamatukogu.²⁹

21. V 1941. a. alustas tegevust Tartu linna Keskrahvamajas usuvastase töö kaadri ettevalmistamise seminar, mille kestel esitati kuulajatele 12 loengut. Osavõtjaid oli peaaegu kõigist Tartu käitist-est ja asutustest. Lektoriteks olid orgtoimkonna liikmed ja Tartu ülikooli professorid.³⁰

Mõningaid jälgi on säilinud VUL-i rakukeste tegevusest ka Peipsi-äärsetes piirkondades. Parteioorganisatsioonid pöörasid ateistlikule kasvatustööle märkimisväärset tähelepanu eriti seal, kus elanikkonna usundis domineeris traditsiooniline vanausuline suund.³¹ Üks esimesi sealsetest VUL-i rakukestest, mis korraldas ka mitu aktiivset rahvakoosolekut, asutati Pala-Nõval. Esimene koosolek peeti Ranna rahvamajas umbes 150 inimese osavõtul. Kommunistliku kasvatustöö tulemustest nendes piirkondades kõneleb asjaolu, et paljud sealsetest noortest koondusid ELKNÜ rida-desse.

Vabariigi parteioorganisatsioonid pidasid loodud usuvastaseid organisatsioone oma pideva tähelepanu fookuses. Nii näiteks juhiti Viljandi maakonna I parteikonverentsil 29.—30. I 1941 tähelepanu puudustele ateismialases töös. Vastuvõetud resolutsioonis märgiti, et «töötavas rahvas on veel tugevad usu jäänused, aga usuvastase tööga tegeletakse vähe. Maakonna Usuvastaste Ühing, mille ees-otsas seisavad kommunistid, ei anna endast elumärki».³² Sisuliselt kontrollis selle otsuse täitmist EK(b)P Viljandimaa Komitee büroo, kes oma istungil 13. III 1941. a. kuulas ära aruande VUL-i maa-konnakomitee tööst. Ilmnes, et kohalikud VUL-i juhid olid veel aasta algul jäänud instruksioone äraootavale positsioonile, mis-

²⁹ «Ateist» 1941, nr. 6, lk. 283—284.

³⁰ Selle seminari temaatikasse kuulus: 1. Marksism-leninism usundist — 2 t., 2. Maailma tekkimine — 1 t., 3. Elu tekkimine — 1 t., 4. Usundi tekkimine — 1 t., 5. «Hing» ja «hinge tegevus» — 1 t., 6. Luterlus ja tema reaktsiooniline olemus — 2 t., 7. Usulahud ja nende reaktsiooniline osa NSVL rahvaste aja-loos — 2 t., 8. VUL ja ateistliku töö korraldamine — 2 t., 9. konsultatsioon — 2 t. — vt. «Ateist» 1941, nr. 6, lk. 284.

³¹ Kodanluse diktatuuri viimastel aastatel kippus vanausu allussambaid küll mõnevõrra kõigutama baptism, mis seal Pala-Rannu kaudu levis ja Lümati külas eeskätt nooremate inimeste seas vastuvõttu leidis. — vt. «Ateist» 1941, nr. 5, lk. 286.

³² EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 34, l. 7, 8, 12, 21.

tõttu tegelik töö oli olnud vähene. Suuri lootusi pandi Tallinnas 6. III 1941. a. alanud ateistide kaadri ettevalmistuse seminarile, millest 3 maakonna esindajat osa võtsid. Osakondasid komitee polnud loonud, maakonna organisatsiooni liikmete arv oli 14. Arutelu järel vastuvõetud otsuses determineeriti koguni kuupäevaliselt plaanilised üritused ja kavandati liikmete arv. Mitmete organisatsioonilise iseloomuga ülesannete kõrval (kaadrite instrueerimine, lektorite kaadri organiseerimine jms.) kohustati VUL-i komiteed asuma «massilisele usuvastasele selgitustööle, korraldada selleks loenguid, töötades kontaktis EK(b)P Viljandimaa Komitee prop. agit. osakonnaga... Partei kabinetis välja panna fotomontaaž VUL tööst».³³ Kahjuks ei võimalda vähesed säilinud materjalid rääkida selle otsuse realiseerimisest.

Ateistliku kasvatustööga ei tegeldud mitte kõikide maakondade parteikomiteedes ühteviisi. Nii näiteks ei kajastu selle töö probleemid Harju maakonna parteikomitee koosolekute, ega ka maakonna organisatsiooni I konverentsi materjalides.³⁴ Küll aga tehti ka siin ära mitmesugust organiseerimistööd, usuvastast loengupropagandat ja tutvuti Nõukogude-vastase agitatsiooniga kohalikes usukoondistes.³⁵

Ateistliku kasvatustöö programmilised ülesanded kavandas Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei IV kongress, mis toimus 5.—8. veebruarini Tallinnas. EK(b)P Keskkomitee aruandes kongressile tehti kokkuvõtteid materiaalse baasi loomise edusamudest ideoloogiliseks kasvatustööks. Samas vaadeldi ka ideoloogilise rinde organiseerimistöö tulemusi.³⁶ Kongressi delegaatide sõnavõttudes kajastub kommunistliku kasvatustöö ja eriti materialistliku maailmavaate kasvatamise probleemistik nii organisatsioonilisest³⁷ kui teoreetilisest aspektist.³⁸ Kongressi resolutsioonis määrati kindlaks ateistliku kasvatustöö peasuunad. «Laialdaselt arendada kannatlikku ja pidevat usuvastast propagandat töörahva, eeskätt noorsoo ja õpilaste keskel. Tõmmata usuvastasele tööle nõukogude haritlaskond, teadlased, õpetajad, arstid, agronoomid jne. Parteiorganisatsioonid peavad organiseerima usuvastase aktiivi ettevalmistamist ja instrueerimist seminaride ja usuvastase töö kogemuste vastastikuseks vahetamiseks korraldatud nõupidamiste teel.

³³ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 35, l. 30.

³⁴ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 1.

³⁵ Nii tõlgitseti Aruküla sektantide palvetundides nõukogude võimu kui piibli «metsalist»: «...punane metsaline on Venemaalt ka siia jõudnud...» (Samal ajal korraldasid luteri pastorid leere, millest võtnud osa 13—14-aastased lapsed). Vt. EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 48, l. 13.

³⁶ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 167, l. 10, 11, 12, 14, 16, 22, 36, 37—39.

³⁷ Vt. EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 165, l. 14, 22.

³⁸ Vt. EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 173, l. 133, 134, 135.

Usvastases töös tuleb hoolega hoiduda usklike tunnete solvamise eest, sest sellised solvamised valavad vett klassivaenlase veskile».³⁹

Neist ülesannetest tulenevalt seadis Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei teaduslik-ateistliku propagandatöö sisu, vormide ning meetodite osas järgmised nõuded:

1) nõuda, et see töö toimuks kõrgel ideelis-poliitilisel tasemel, marksismi-leninismi põhiseisukohtade alusel,

2) kindlalt silmas pidada partei programmi nõuet «hoolega vältida usklike inimeste usuliste tunnete solvamist, mis viib ainult usulise fanatismi süvenemisele»,

3) propagandistidelt ja agitaatoritelt nõuda kindlat asjatundmist ja põhjalikku ettevalmistust,

4) lugeda vajalikuks ajakirjanduses usuliste küsimuste selgitamist teaduslikel alustel, samuti selgitada vajalikel juhtudel usuorganisatsioonide juhtivate tegelaste rahvavaenulikkude tegevust,

5) usuvastase töö aktiivi ja ateisti ülesannete hulka lugeda usuvastase ajakirja «Ateist» lugemist, levitamist ja temale kaastöö tegemist ning soovitamist seda ka teistele,

6) pidada tarvilikuks õpetajate ettevalmistamist usuvastaseks tööks, võttes selleks Pedagoogilise Instituudi ja õpetajate seminaride õppeplaanidesse usuvastase töö küsimusi. Samad küsimused esinegu ka õpetajate päevade ja kursuste kavades».⁴⁰

Vaatamata sellele, et partei programmilisi ülesandeid ateistliku kasvatustöö alal suudeti realiseerida vaid üsna lühikest aega, võib ikkagi kõnelda mitmetest kordaminekutest. Sellesse töösse tõmmati kaasa ELKNÜ, kultuuriorganisatsioonid, ametiühingute klubid⁴¹ ja rahvamajad. Loengulise propaganda korraldamiseks (ka ateismi alal) loodi EK(b)P Keskkomitee otsuse põhjal Hariduse Rahvakomissariaadi käskkirjaga 1941. a. veebruaris Lektorite Keskbüroo ja lektooriumid Tallinnas ning Tartus.⁴²

Selle organisatsiooni temaatikasse kuulusid niisugused loengud, nagu «Teadus ja usk», «Lenin ja Stalin usust», «Kommunism ja usk», «Usu tekkimine ja tema klassiolemus», «Usk ja kommunistlik moraal», «Ülestõusmispühade reaktsiooniline osa», «Teadus ja usk maailma tekkimisest» jt. Nendega liitusid teemad loodusteaduste valdkonnast. «Töö osa inimese põlvnemises» jt., mis aitasid kummutada massides väärkasvatuse tagajärgi ja surve tõttu levinud usulisi eelarvamusi.

³⁹ «Kommunist» nr. 41, 15. II 1941. Näiteid viimase põhinõude printsiipiaalsest elluviimisest võib leida ENSV Kohtu Rahvakomissariaadi materjalidest (Vt. EKPA f. 1, nim. 1-1, sü. 228, l. 217) jm.

⁴⁰ «Ateist» 1941, nr. 2, lk. 93.

⁴¹ 1941. a. kevadel tegutses vabariigis 600 rahvamaja, mille juures organiseeriti 437 poliithariduslikku ja 1200 isetegevuslikku ringi — EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 167, l. 11.

⁴² Tallinnas alustas lektoorium tegevust juba 27. II, Tartus veidi hiljem.

Tallinna Kesklektoriumi temaatikast märgitagu «Usu päritolu, tema klassiolemus» (A. Uibo), «Ülestõusmispühade tekkimine ja nende reaktsiooniline osa» (K. Juhanson), «Kodanlik ja kommunistlik moraal» (E. Päll), «Kommunistlik kasvatus ja kapitalismi jäänuste ületamine inimeste teadvuses» (J. Laube), «Kuidas tekkis elu maakeral» (H. Valsiner) jt. Riivamisi käsitleti usuvastaseid seisukohti veel teistel, sotsialistliku ülesehituse ja kultuuritöö saavutusi käsitlevatel loengutel.

Tartu lektoriumis lisandus eespool loetletud teemadele veel mitmeid astronoomia- ja bioloogia-alaseid loenguid.

Kolme kuu vältel viibis mõlema lektoriumi üritustel ühtekokku umbes 2500 inimest, s. o. keskmiselt 110—120 inimest igal loengul. Esinejaid suunati ka väljapoole Tallinna ja Tartu lektooriume. Ainuüksi Tartu lektorid esinesid 32 loenguga 12 teemal tööstuse, põllumajanduse ja kultuuriasutuste töötajate ees, kusjuures neist üritustest osavõtjate üldarvu on arvestatud umbes 4800 inimesele.⁴³

Loengutes kasutati neil aastail laialdaselt ka EK(b)P ateistlikus propagandas traditsioonilist vastandamise vormi. Kiriklike pühade ajal korraldati mitmesuguseid rahvahulki köitvaid üritusi, mille kaudu hoiti ära nende sattumist religioossete kombetalituste täitjate hulka. Nii võib loetleda Tallinnas 24. XII 1940. a. järgmist:

1. Trükitööliste ametiühing organiseeris piduõhtu eeskava ja tantsuga.

2. Kinos «Gloria Palace» toimus suur rahvamiiting-kontsert, kus ettekandega esines prof. J. Nuut.

3. J. Tombi nimelises klubis pidas K. Juhanson loengu «Jõulupühade reaktsioonilisest sisust»⁴⁴ jne. Vabariigi koolides hakati korraldama õpilastele näärikuuseõhtuid (nääripidusid)⁴⁵.

Rida üritusi korraldati ka partei maakonnaorganisatsioonide initsiatiivil. Nii näiteks toimus (organisatsiooniliselt ELKNU maakonnakomitee korraldusel) Viljandis «Ugala» saalis kontsertmiiting, mille eesmärgiks oli «...rahvast jõululaupäeval kirikust eemale hoida».⁴⁶ Sellest võttis osa umbes 400 inimest. Samas linnas korraldati 24. XII veel ajakirjanduse õhtu 450 kuulajaga, ning linavabriku tööliste koosolek, kus viibis 300 inimest.⁴⁷ Mitmeid ateistlikke üritusi korraldati ka 1941. a. kevadel, mil kirik tähistas nn. ülestõusmispühi.

Ateistlikus kasvatus töös taotleti diferentseeritust, arvestades töötava rahva mitmesuguseid kihte. Korraldati Tallinnas J. Tombi

⁴³ Vt. «Ateist» 1941, nr. 6, lk. 283; Vaadeldud tegevus hõlmas ajavahemikku märtsist juunini 1941. a.

⁴⁴ «Kommunist» nr. 171, 24. XII 1940.

⁴⁵ «Kommunist» nr. 172, 25. XII 1940.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 62, l. 25.

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 62, l. 26.

nimelises klubis (NSVL Põllumajanduspanga Eesti Kontori organiseerimisel) ateismiteemaline koosolek pankade töötajatele. Osa võtsid peale nimetatud panga töötajate veel Pikalaenu Panga, Linnapanga, Põllumeeste Keskpanga, Krediidipanga ja Scheeli panga teenistujad. «Koosoleku kavas oli referaat Oktoobrirevolutsioonist, mille kandis ette seltsimees O. Pärn. Vahepeal oli ettekandeid Põllumajandusliku Panga teenistujate keelpilliorkestritl ja soololaule. Sellele järgnes toimetaja (A. Vaarandi) referaat ateistlikust liikumisest. Koosolekul otsustati üksmeelselt alustada ateistlikku propagandat. Selleks korraldatakse igal nädalal pankade ühine koosolek, kus peale poliitharidusliku loengu on kavas ka usuvastane selgitustöö. NSVL Põllumajandusliku Panga Eesti Kontori juures on asutatud usuvastane rakuke, kes on pöördunud usuvastase üleskutsega ka teiste kohalike pankade poole» ...⁴⁸

Vaadeldes nende aastate loengulise ateistliku selgitustöö vorme, näeme domineerimas töötajate koosolekuid, kus kvalifitseeritud lektorid pärast esinemist andsid vastuseid kuulajate arvukatele küsimustele. Tihti peale puhkesid neil koosolekutel elavad vaidlused. See omakorda suurendas rahvahulkade huvi.

Olulise panuse vabariigi töötajate materialistliku maailmavaate väljakujundamisesse andsid õppused poliitilise hariduse süsteemis. 1940. a. oktoobris rajati EK(b)P Keskkomitee otsuse alusel marksismi-leninismi õhtuülikoolid Tallinnas ja Tartus, kus hakkas õppima ühtekokku 220 inimest. Vabariigi 8 linnas — Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus, Rakveres, Kuressaares, Viljandis ja Petseris töötasid õhtused parteikoolid kokku 480 inimesega. ÜK(b)P ajalugu õppis 104 õpperingsis kokku 2722 inimest. 493 mitmesuguses teises poliitõpperingsis täiendas oma teadmisi ligikaudu 10 000 inimest.⁴⁹ Vabariigi parteiorganisatsioon suunas ja kontrollis järjekindlalt poliitharidusvõrgu praktilist tegevust. Partei ja riigi juhtivad töötajad esinesid avalikkuse ees juba poliitharidusvõrgu tegevuse algul,⁵⁰ parteilise perioodika kaudu anti edasi oskust selle töö korraldamiseks.⁵¹ Sageli arutati selle töö käiku maakondade parteikomiteede büroode istungitel⁵² jm. Kuigi nendel aastatel ei olnud poliitilise hariduse süsteemis ühtegi ringi, kus oleks tegeldud süstemaatiliselt ainuüksi ateismi küsimustega, tuleb usuvastast tööd siiski resultatiivseks pidada. Parteilise hariduse kaudu said vabariigi töötajate laiad hulgad esmakordselt sügavamaid teadmisi marksismi-leninismi teooriast ning huvi tegelda idealismi (ja religiooni) kriitikaga teaduse saavutuste alusel. Vii-

⁴⁸ «Kommunist» nr. 120, 31. X 1940.

⁴⁹ EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 167, l. 36.

⁵⁰ Vt. N. Ruusi kirjutist teoreetilise õppuse tähtsuse kohta. — «Kommunist» nr. 109, 20. X 1940.

⁵¹ Vt. «Kommunist» nr. 109, 20. X 1940.

⁵² Vt. näit. EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 232 ja sü. 35 materjale.

masel asjaolul oli aga suur tähtsus ateismi edasisel levikul rahvahulkades.

Vabariigi koolides tehti ateistlikku kasvatustööd Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei organisatsioonide otsesel juhtimisel ning kontaktis ELKNÜ, pioneeriorganisatsioonidega ja ka nende kaudu. Erilist rõhku pandi siin kontaktile õpilaste kodude ja vanematega. Koolitöös sai ateistliku kasvatustöö aluseks õppetund, mida täiendavad õpilaste isetegevus, usuvastased ringid, rakused, seinalehed, usuvastased loengud, ekskursioonid jm.⁵³ 1941. a. tegutsesid paljudes kesk- ja kõrgemates koolides ning isegi pioneiriorganisatsioonides usuvastased ringid.⁵⁴ Neis toimusid ateistlikud vestlused, arutati läbi referaate, diskuteeriti ja vahetati ateistliku kasvatustöö kogemusi.⁵⁵

Vabariigi kõrgemates koolides loodi marksismi-leninismi õppe-
toolid, kus õppejõududena tegutsesid vabariigi kõige kvalifitseeritumad jõud.⁵⁶

Aktiivselt tegeles noorsoo kommunistliku ja ateistliku kasvatamisega Eestimaa Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. EK(b)P juhtnõrde kohaselt tegelesid eesti kommunistlikud noored poliit-hariduslike teadmiste omandamisega mitmesugustes õppevormides, samuti propaganda- ja agitatsioonitöö küsimustega. Säilinud dokumendid võimaldavad kinnitada, et neil aastatel võitles kommunistlik noorsooühing energiliselt usupimeduse vastu noorte seas, sallimata selles töös passiivsust ja loidust.⁵⁷ Neil eesmärkidel püüti vähemteadlikke noori⁵⁸ maksimaalselt haarata poliitiliste õppus-tega.

Oluline koht rahvahulkade teadvuse vabastamisel usulistest eelarvamustest kuulus trükisõnale. Taas oli avanenud Eestimaa Kommunistlikul Parteil võimalus vabalt ja takistamatult selgitada usuküsimusi. Eesti keelde jõudsid mitmed marksismi klassikute tööd. Tõlgiti ka mõned populaarsed M. Iljini, J. Jaroslavski, N. Rumjantsevi, A. Novikov-Priboi, B. Zavadovski, S. Tschuloki,

⁵³ «Ateist» 1941, nr. 2, lk. 78.

⁵⁴ Niisugused ringid tegutsesid ka paljudes ettevõtetes, rahva- ja kultuuri-majades. Vt. «Noorte Hääle» nr. 162, 12. VII 1959.

⁵⁵ Samas. Üksikasjaliselt peatub neil küsimustel H. Kurm oma kandidaadi-väitekirjas «Nõukogude Eesti üldrahvaliku kooli areng». I kd. Tartu, 1954, mis-tõttu neid siinkohal ulatuslikumalt ei analüüsita.

⁵⁶ Nende probleemide kohta vt. näit. ETA kirjutist «Uus elu Tartu ülikoo-lis». — «Kommunist» nr. 103, 14. X 1940.

⁵⁷ Kui ELKNÜ Keskkomitee büroo arutas 15. IV 1941. a. Pärnumaa komso-moliorganisatsiooni ideoloogilise töö olukorda, juhiti tähelepanu sellele, et pal-jud Pärnu koolide õpilased on veel kiriku kütkes, komsomolikomitee poolt aga korraldatakse neile halvasti ettevalmistatud sisutuid vestlusi. Vastuvõetud otsu-ses kohustati asjaosalisi hoolikalt tegelema usuvastase propaganda. Vt. EKPA, f. 1, nim. 1, sü. 232, l. 79. 80.

⁵⁸ Samas, l. 80.

A. Lunatšarski jt. teoseid, mis otse või riivamisi käsitlesid religiooni ja ateismi probleeme.⁵⁹

Ateismi ja loodusteaduste propaganda trükisõnas ei piirdunud loomulikult ainult mainitud väljaannetega. Kirjanduse kõrval ilmus 1941. a. kevadel Eesti NSV-s 34 ajakirja ja 18 ajalehte, milles valgustati populaarses vormis samu probleeme.

EK(b)P ateistliku kasvatustöö populaarseks tribüüniks kujunes teaduslik-metoodiline kuukiri «Ateist». See ilmus alates 1941. a. jaanuarist⁶⁰ NSV Liidu Võitlevate Usuvastaste Liidu Eesti NSV organiseeriva toimkonna algatusel. «Ateisti» esimeses numbris avaldati tõlkena Lenini kirjutis «Võitleva materialismi tähtsusest» ning rubriigis «Marksism-leninism kui võitlev ateism» kokkuvõtlik kirjutis «Lenin usust».⁶¹ Ajakirjas ilmus süstemaatiliselt rubriik «Teoreetilised (ja massilised) loengud», milles esitati marksismi-leninismi seisukohta maailmavaate küsimustes, elu tekke ja arengu probleeme,⁶² selgitati usupühade kahjulikku olemust ja ristiusu tekkelugu⁶³ ning analüüsiti usundite teket ja arengut.⁶⁴ Enamus selles rubriigis esitatud materjalidest olid tõlkeartiklid. Rubriigis «Konstitutsioon propagandistile» avaldati materjale ateistliku kasvatustöö vormide ja meetodite kohta, vastuseid küsimustele ning «ateisti leksikoni». Ajakirjal oli poeesia ja proosanurk, kus olid esindatud H. Barbusse, J. Hašek, H. Heine, V. Majakovski, A. Puškin, kuid ka J. Barbarus, A. Kaal jt. eesti kirjanduse meistrid.

Oluline osa kuulub «Ateistile» usuvastase töö organisatsioonina, selle töö kogemuste levitajana ja populariseerijana. Ajakirjas avaldati süstemaatiliselt bibliograafilisi ülevaateid ilmunud ateistlikust kirjandusest ja esitati usuvastase tegevuse kohta informatsiooni rahvusvaheliselt areenilt. Ei puudunud ka traditsiooniline huumori- ja satiirinurk ateismi teemadel.

Kuigi ajakiri sai ilmuda vaid lühikest aega, kuulub talle väärikas koht töötajate vabastamisel usuiganditest.⁶⁵

Usuvastase ajakirja väljaandmine ei välistanud mõistagi ateistlikku kasvatust- ja selgitustööd teiste perioodiliste väljaannete kaudu. Võrreldes teiste ajakirjadega leiame enam sellekohast materjali «Viisnurka» lehekülgedelt.⁶⁶ Tänu oma sisulisele suunit-

⁵⁹ EKPA, f. 1, nim. 1-1, sü. 167, l. 12, 14, 22.

⁶⁰ Ajakiri ilmus kuni juunini 1941 1 kord kuus.

⁶¹ «Ateist» 1941, nr. 1, lk. 2—6, 7—11.

⁶² Samas, lk. 27—31.

⁶³ Samas, nr. 3, lk. 110—136.

⁶⁴ Samas, nr. 5, lk. 202—213 ja nr. 6, lk. 254—257.

⁶⁵ Viimasega seoses kerkivad kahtlemata ajakirja veergudel esile veel kirjutised stalinlikust konstitutsioonist ja usuvastasest propagandast («Ateist» 1941, nr. 1, lk. 33—38 ja nr. 2, lk. 58—61), kiriku riigist ja kooli kirikust lahutamise dekreedist («Ateist» 1941, nr. 2, lk. 53—55), usuvastasest kasvatustööst koolis («Ateist» 1941, nr. 3, lk. 78—80) jpt.

⁶⁶ «Viisnurk» ilmus Hariduse Rahvakomissariaadi häälekandjana 1940/1941. a. kui kirjanduse-, kunsti- ja kultuuriajakiri /kuukiri/.

lusele võimaldus tal adresseerida usuvastast materjali lugejate kõige erinevamatele kihtidele ja kasutada selleks mitmekesisist vormi. Õtse informatsiooni kõrval ateismi arengust Nõukogude Liidus⁶⁷ avaldati veel rida selle ala aktuaalseid probleeme⁶⁸ ja näidati marksismi ning darvinismi vahekordi.⁶⁹ Ajakirja suureks teeneks tuleb pidada ateismialaste kirjanduskriitiliste ülevaadete avaldamist,⁷⁰ samuti usuvastase sisuga olukirjelduste, lühijuttude ja poeesia tutvustamist rahvahulkadele.⁷¹ «Viisnurgal» on tähtis koht rahva materialistliku kasvatamise kõrval veel vabariigi loominguilise intelligentsi koondamisel ning suunamisel. Sellisena oli ajakiri eelkõige kunsti- ja kultuuritöötajate endi kasvatusvahendiks.

1940/1941. a. Eesti NSV-s ilmunud ajalehtede lähem vaatlemine kinnitab, et kõige enam ateistlikku selgitustööd tehti EK(b)P häälekandjas «Kommunist». Ajalehe usuvastase tegevuse maht ja probleemistik kajastub järgmiselt.

Kogu oma ilmumise vältel⁷² avaldati «Kommunisti» veergudel ühtekokku 80 (erinevatasemelist) usuvastast kirjutist. Originaalmaterjalile oli neist 61. Tervikuna ateismiprobleemidele pühendati 31 kirjutist. Vahetus seoses nende küsimustega oli 10 pedagoogikalaast kirjutist, 10 artiklit kasvatustöö metoodikast, 7 filosoofia-alast ning 1 bioloogia-alane. Sedasama võib öelda veel 5 sotsiaalpoliitilise, 1 kirjandusala, 3 loengulist tegevust käsitleva, 1 tervishoiuala artikli kohta. Antud probleemiga seostuvad veel intelligentsi ja üliõpilaselu käsitlevad materjalid (kokku 13 kirjutist), siis veel 10 artiklit, mis käsitlevad riiklikku ülesehitustööd. Neljas kirjutises räägitakse naise seisundist klassiühiskonnas ja sotsialismis. Ühes artiklis käsitletakse uusi nõukogulikku kombetalitust ja vastandatakse neid kiriklikele. Kronoloogiliselt jaotub vaadeldud materjal ühtlaselt, kusjuures süstemaatiliselt ilmusid usuvastased artiklid alates 1940. a. oktoobrist, mil informatiivselt selgitustööl mindi üle laiaulatuslikule ateistlikule kasvatus- ja propagandatööle.

Juba 1940. a. oktoobris pani «Kommunist» aluse ateistliku kasvatustöö traditsioonilisele vormile, mis on kandunud ka tänapäeva. Ajalehe 102. numbris 13. X 1940 ilmus esimene ateistlik lehe-

⁶⁷ Vt. näit. «Viisnurk» 1940, nr. 3, lk. 312—313.

⁶⁸ Vt. näit. B. Sarevskaja. Perekond ja abielu minevikus ja tänapäeval. — «Viisnurk» 1941, nr. 2, lk. 162—168.

⁶⁹ Vt. näit. tõlge J. Jaroslavski artiklist. — «Viisnurk» 1940, nr. 2, lk. 134—143.

⁷⁰ Vt. M. Tamari. Ateism A. H. Tammsaare loomingus. — «Viisnurk» 1941, nr. 3, lk. 263—265 ja nr. 4, lk. 336—338.

⁷¹ Näit. H. Haberman. «Kui teie usute...» — «Viisnurk» 1941, nr. 2, lk. 127—131. Samuti A. Kaalu «Naine agulist». — «Viisnurk» 1941, nr. 3, lk. 253—254 jpt.

⁷² «Kommunist» ilmus 15. VII 1940—21. VIII 1941.

külg.⁷³ Selletaolisi lehekülgi ilmus veel 20. X, 17. XI ja 25. XII 1940. aastal.⁷⁴ 1941. a. kevadel avaldati kirikupühade eel mitmeid kirjutisi nende «pühade» olemusest.⁷⁵ Mitmel korral ilmus pikemaid joonealuseid kirjutisi dogmade ja sakramentide kohta.⁷⁶ Religiooni kriitikaga teaduse saavutuste valguses esinesid «Kommunistis» mitmed vabariigi intelligentsi esindajad (A. Marland, G. Bruck jt.).⁷⁷ Mitmel puhul paljastati ajalehe veergudel pastorite rahvastast tegevust, nende kasuahnust ning profiidi lõikamise katseid ka sotsialistliku ühiskonna tingimustes.⁷⁸ Ajaleht avaldas ka mitmeid populaarteaduslikke ja valgustusliku iseloomuga artikleid Nõukogude Liidu silmapaistvate teadlaste sulest küll filosoofia, bioloogia, religiooni ajaloo jt. valdkondadest.⁷⁹ Ei puudunud ka bibliograafilised ülevaated ateismialasest kirjandusest.⁸⁰ Kuid ateistlik propaganda «Kommunisti» veergudel ei kulgenud puudusteta. Nii pühendas «Kommunisti» oma veergudel üpris vähe ruumi arvukate ususektide tegevuse ja nende ideoloogia probleemidele. Apostliku õigeusu problemaatika puudus ajalehe veergudelt hoopiski (ehkki selle kiriku liikmeskond ei koosnenud kaugeltki ainult vene keelt kõnelevatest inimestest). Tervikuna puudus religiooni ideoloogilisel kriitikal konfessionaalne iseloom, mistõttu ta jäi ristiusu abstraktse kritiseerimise pinnale. Organisatsioonilisest küljest jäi peaaegu tervenisti valgustamata VUL-i organisatsioonide (orgtoimkondade) mitmekesine tegevus. Suhteliselt vähe materjali ilmus parteiorganisatsioonide loengulise tegevuse ning tormiliste usuvastaste rahvakoosolekute kohta (eriti maal).

Neile puudujääkidele vaatamata oli «Kommunistil» kindel osa rahvahulkade vabastamisel usukõidikutest. Tema lehekülgedes

⁷³ «Kommunist» nr. 102, 13. X 1940 avaldatud ateistlik lehekülg oli adresseeritud peamiselt noortele lugejatele.

⁷⁴ «Kommunist» nr. 109, 20. X 1940; nr. 135, 17. XI 1940 ja nr. 172, 25. XII 1940.

⁷⁵ «Kommunist» nr. 81, 3. IV 1941; nr. 87, 10. IV 1941; nr. 89, 12. IV 1941 jm.

⁷⁶ Vt. tema kirjutisi «Kommunist» nr. 120, 31. X 1940; nr. 142, 24. XI 1940; nr. 149, 1. XII 1940 jm.

⁷⁷ A. Marland. Darwini õpetus ja usk. — «Kommunist» nr. 90, 13. IV 1941; Dr. G. Bruck. Usk on töötava rahva tervise vaenlane. — «Kommunist» nr. 116, 17. V 1941 jt.

⁷⁸ «Kommunist» nr. 123, 3. XI 1940; nr. 135, 17. XI 1940; nr. 164, 17. XII 1940. Neist esimene, mis kannab pealkirja «Pappide paradiis Ruhn saarel», kõneleb sealse vaimuliku feodaalsetest traditsioonidest oma «maise vara» suurendamisel, viimases aga kirjeldatakse V.-Maarja pastorit Hiimetsa, kes püüdis abi saada miilitsalt, et välja tõsta koguduselt natsionaliseeritud majast töölist, kellele pastor olevat juba suvel korteri üles öelnud.

⁷⁹ Vt. «Kommunist» nr. 95, 20. IV 1941 ilmunud pikemat ülevaadet ajakirja «Ateist» kolmanda numbriga kohta H. Saare sulest.

⁸⁰ Vt. akadeemik A. Oparini, prof. V. Nikolski ja M. Molodtsovi kirjutusi «Kommunistis» nr. 155, 8. XII 1940; nr. 88, 11. IV 1941 ja nr. 135, 8. VI 1941 (viimati mainitud artikkel järgnes veel kahes järgmises numbris).

kaudu jõudis kommunistliku partei kasvatav sõna tuhandetesse töölis perekondadesse, tema populaarsed, teadusel põhinevad kirjutised tekitasid kõhklusi usklikes ja kinnitasid materialistlikke veendumusi nendes, kelle religioossed vaated olid veel välja kujunemata. Ajalehe usuvastases selgitustöös toetuti kindlalt partei programmile ning manipuleeriti oskuslikult kohalike religiooni- ja kiriku-kriitiliste materjalidega. Sellega aitas «Kommunist» kaasa rahvahulkade üha jätkuvalle vabanemisele usu ja kiriku mõju alt. (Olgu siinkohal märgitud, et neil aastail loobusid ka mitmed vaimulikud erinevatel põhjustel oma ametist.)

Vaadeldavatel aastatel seadis vabariigi parteiorganisatsioon teiste kultuuriasutuste ja -vormide kõrval (kino-, teater, kunstiline isetegevus) ateistliku kasvatustöö ülesandeid täitma ka raamatukogud.

Neid suunati vastava lektüüri koostamisel ja näituste organiseerimisel usuvastases kirjandusest. Raamatukogudele tehti ülesandeks oskuslikult ja meetoodiliselt õigesti soovitada ateistlikku lektüüri vastavalt lugejate vanusele, hariduslikule ettevalmistusele ning asendile ühiskondliku tootmise sfääris. Kommunistliku partei juhtnööride kohaselt⁸¹ kujunesid meiegi vabariigi raamatukogud tähtsateks kultuurikolleteks ning ateistliku kasvatustöö keskusteks.

Kõikidel vaadeldud abinõudel oli koos poliitiliste ja majanduslike ümberkorraldustega otsustav tähtsus usklike arvu vähenemisele ning usu mõju nõrgenemisele vabariigis. Muutunud situatsioon ühiskondlike jõudude paigutuses määras ära ka kirikutegelaste aktiivsed rollid. EELK ja apostliku-õigeusu kirik olid taas ilma jätud iga-aastasest riiklikust toetusest ning juriidiliselt võrdsustatud teiste usuühingute seisundiga. Sellest tulenevalt võib täheldada ka kirikuorganisatsioonide tegevuses vaadeldavail aastail kursi võtmist uute oludega kohanemiseks. Eriti ilmekalt avaldub see EELK osas.

Kiiresti orienteerus konsistoorium. Piiskop. J. Kõpu säilinud⁸² instruksioonis kogudustele võib esialgselt leida isegi nõukogude võimusele lojaalse suhtumise elemente.⁸³ Kärkesti informeeriti ka kirikuõpetajaid uutest seadusandlikest aktidest ning toonitati võimalikke tagajärgi, mis kaasnevad nendest üleastumisega.⁸⁴ Peatselt vaimulikud sulgusid näiliselt oma tegevuses range tsentralisatsiooni eesriide taha.⁸⁵ Taas näidati üles ka sallimatust teiste

⁸¹ Vt. «Kommunist» nr. 129, 11. XI 1940.

⁸² ENSV ORKA-s paiknevas EELK konsistooriumi fondis on sellest perioodist säilinud vaid episoodilisi dokumente. Mõnevõrra aitavad uurijat üksikud materjalid, mis paiknevad sama arhiivi teistes fondides. Tuleb järeldada, et Suure Isamaasõja aastail EELK konsistooriumi juhid kõrvaldasid oma arhiivist dokumente, mis neid kompromiteerida võisid.

⁸³ ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 13, 23.

⁸⁴ ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 11.

⁸⁵ ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 18.

konfessioonide suhtes. Sel ajal saadeti kogudustele⁸⁶ arvukalt juhendeid ja ringkirju, millest mõned (otsekui kokkuräägitult) kogudustes täitmata jäeti.⁸⁷ Kogudustes jäadi neil aastatel üldiselt äraootavale positsioonile, kusjuures rahvavõimu iga sammu jälgiti maksimaalse tähelepanuga,⁸⁸ samaaegselt hoolega varjates oma suhtumist nendesse. Kiriku peitemäng lõppes uues olukorras, Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja raskeil aastail.⁸⁹ Siis said avalikuks kõikide Eesti NSV territooriumil tegutsenud kirikute ja usuorganisatsioonide tegelikud sümpaatiad juba sõja algpäevist peale.

Ateismi areng nõukogude võimu taastehtamise aastail tähendas uue etapi algust selles töös. Riiklike asutuste ja ühiskondlike organisatsioonide ideoloogilise potentsiaali rakendamine marksismi-leninismi teooria levitamiseks avas suured võimalused. Ateistlik selgitustöö vabariigis sai parteiorganisatsioonide ideoloogilise tegevuse iseloomulikuks osaks, mille kordaminekuid ja puudujääke EK(b)P hoolikalt analüüsis. Töö edukus jäi sõltuvusse asjaolust, kuivõrd oskuslikult ja läbimõeldult EK(b)P kohalikud organisatsioonid tekkinud võimaluste suurt arsenali kasutasid. Ehkki uues olukorras alustatud massilisest ateistlikust tööst on säilinud mitmeid kriitilise iseloomuga jälgi, ei tohi unustada, et just sel perioodil eemaldusid paljud usust ja kirikust, milles ilmselt kajastusid ka ateistliku töö konkreetsed tulemused. Ka vabariigis tehtava ateistliku töö edasiste perspektiivide seisukohast tuleb nende aastate kogemusi hinnatavaks pidada. Mitmed neil aastatel kasutuselevõetud usuvastase töö vormid on arenedes ja täienes koguni kaasaega kandunud, teised aga aastatepikkuse praktika vältel olulist osa etendanud ateistliku mõtte arendamisel rahvahulkades.

1940.—1941. a. kujutas EK(b)P ateistlik kasvatustöö endast vaid algust partei sellealaste ülesannete täitmisel. Neil aastail tehtud töö jäi suures osas organisatsiooniliseks. Praktilises tege-

⁸⁶ ENSV ORKA, f. 3192, nim. s.-ü. 5, l. 20.

⁸⁷ Nii juhtus sageii ringkirjaga, milles nõuti kirikuarhiivide üleandmist Eesti NSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakonnale. ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 15.

⁸⁸ On säilinud ka selliseid piiskop J. Köpu juhendeid, kus vualeeritud vormis, varjatult, püüti suunata pastoreid maksimaalsele tähelepanelikkusele uues situatsioonis. ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 9. Analooiliselt käitusid ka kogudused — samas, l. 18.

⁸⁹ Nagu hiljem selgus, olid kirikujuhid teravalt vaenulikud paljude ümberkorralduste suhtes. Raevukalt võeti vastu nõuded usulise noorsootöö lõpetamise kohta, kirikumaksude kaotamise kohta, alaealiste leeriõpetuse keelustamise kohta — vt. J. Aunveri kirjutist «Kirik tagakiusamise all» kogumikus «Eesti rahvas ja riik II Maailmasõjas», III kd., Stockholm 1956, lk. 142—146 ja ENSV ORKA, f. 3192, nim. 1, s.-ü. 5, l. 9. Analooiliselt suhtuti ka Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu korraldustesse, mille põhjal lõpetati vaimuliku kirjanduse väljaandmine ja likvideeriti religioossed noorsoo-organisatsioonid — ENSV ORKA, f. R-1004, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3. 4, 6.

vuses ei jõutud välja konfessionaalse religioonikriitikani. Otsustav võitlus seisis alles ees. Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda katkestas pikaks ajaks ateistliku kasvatustöö tema organisatsioonilistes vormides. Seisatus ateistliku ajakirjanduse väljaandmine. Kogu nõukogude rahvas, ateistid ja usklikud, koondati isamaa kaitsmise ühise loosungi alla.

НАУЧНО-АТЕИСТИЧЕСКАЯ РАЗЪЯСНИТЕЛЬНАЯ РАБОТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ В 1940—1941 гг.

Л. Райд

Резюме

После июньского переворота 1940 года существенно изменились формы и методы антирелигиозной разъяснительной работы КПЭ. Республиканская партийная организация рассматривала эту работу как важный участок своей идеологической деятельности.

Применение идеологического потенциала государственных и общественных организаций для распространения теории марксизма-ленинизма открыло большие возможности для проведения антирелигиозной работы. Начиная уже с первых месяцев советской власти, антирелигиозная пропаганда заметно на местах оживилась. Ее удачи и неудачи подвергались тщательному анализу со стороны местных партийных организаций и ЦК КПЭ. Успех работы зависел от того, насколько умело и продуманно сумели местные партийные организации использовать возникающие возможности.

Хотя в данный период в атеистическом воспитании можно найти множество недостатков, нельзя забывать, что именно в это время значительно расширился объем этой работы. Конкретные результаты отразились в отчуждении народных масс от религии и церкви. Именно в этот период была проведена широкая и доходящая до масс антирелигиозная пропаганда, которая опиралась на популярное разъяснение достижений науки и техники и протекала в рамках впервые реализованного декрета свободы совести.

На основании различных источников в статье анализируется содержание и организационная сторона научно-атеистической деятельности КПЭ. Такой анализ позволяет сделать вывод, что в данный период в республике в практической деятельности еще не дошли до профессиональной критики религии, преобладающая часть мероприятий оставалась только на уровне организационной работы.

В таких условиях атеистическая деятельность была прервана начавшейся Великой Отечественной войной Советского Союза.

В интересах общенародной борьбы перестали существовать организационные формы атеистического движения и приостановилось издание атеистической периодики.

THE ANTI-RELIGIOUS EXPLANATORY WORK OF THE COMMUNIST PARTY OF ESTONIA IN 1940—1941

L. Raid

Summary

After the overturn in June 1940 the forms and methods of the anti-religious explanatory work of the CP of Estonia were changed essentially. The party-organization of the republic considered this work as an important branch of its ideological activity. The applying of the ideological potential of the state and social organizations in spreading the theory of Marxism-Leninism opened up great possibilities for anti-religious work. Already from the very first months of Soviet power in Estonia the anti-religious work was intensified in the whole republic, the successes and shortcomings of this work were carefully analyzed by the local party organizations as well as by the Central Committee of the CP of Estonia. However, successes of this work depended on how skilfully and carefully the local party organizations could make use of the tremendous possibilities.

Although many shortcomings can be found in the anti-religious educational work, we cannot forget that it was a time when this work was considerably extended. Its concrete results were reflected in the fact that broad masses of the people moved off from church and religion. It was during that period when broad anti-religious propaganda, which reached the broad masses of the people and was based on the popular explaining of the achievements of science and technology was carried out. For the first time this propaganda was carried out within the limits of the Conscience Liberty Decree.

The substantial and organizational aspects of the scientific antireligious activity of the CP of Estonia have been analyzed in the article. This analysis has been based on the study of various sources. We have drawn the conclusion that during the period under review the confessional criticism was not reached in practical work, the predominant part of the anti-religious activity remained only on the level of laying the organizational foundation.

In such conditions the anti-religious work was interrupted by the Great Patriotic War of the Soviet Union. In the interests of the common struggle of the whole people the organizations of the anti-religious movement and the publishing of anti-religious literature were stopped.

PARTEIORGANISATSIOONIDE LOOMINE JA KINDLUSTAMINE EESTI KÜLAS AASTAIL 1944—1947

E. Kivimaa

Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel etendasid tähtsat osa valdade ja külade parteiorganisatsioonid. Parteitöö mõningaid külgi ja raskusi Eesti külas esimestel sõja-järgsetel aastatel on käsitlenud A. Panksejev mõnedes oma töödes,¹ samuti A. Ruusmann oma kandidaadiväitekirjas.² Kui Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimist käsitlevates varasemates töödes valdade ja külade parteiorganisatsioonide osa ei valgustata, siis A. Ruusman seostab sotsialistlike ümberkorralduste läbiviimise maal vahetult külaühiskonna parteilise juhtimise taastamisega.

Käesoleva kirjutise autor, tuginedes EKP Keskkomitee, maakondade parteikomiteede ja valdade-külade parteiorganisatsioonide arhiivimaterjalidele, püüab anda ülevaate parteiorganisatsioonide loomisest ja kindlustumisest Eesti NSV valdades aastail 1944—1947. Artikkel ei analüüsi parteiorganisatsioonide kindlustamisega seotud kõiki küsimusi, vaid koondab peatähelepanu eelkõige organisatsioonilisele küljele.

Reas Eesti NSV valdades tekkisid parteiorganisatsioonid juba aastail 1940—1941. 1. jaanuaril 1941. aastal oli Eesti NSV valdades 28 parteialgorganisatsiooni, 17 kandidaatide gruppi, ning 51 üksikut kommunisti.³ Valdades, kus polnud parteiorganisatsioone, viidi sisse vastavalt ÜK(b)P Keskkomitee otsusele palgalised parteiorganisaatorite kohad.⁴ Suure Isamaasõja alguseni valla parteiorganisatsioonide arv kasvas kahtlemata veelgi. Parteiorganisatsioonid, samuti partorgid viisid valdades ja külades läbi nii organisatsioonilist, propagandistlikku, kui ka massilist poliitilist tööd.

¹ А. Панкseev. В переломное время. Таллин, 1966. На основе ленинских организационных принципов. Таллин, 1967.

² А. Руусманн. Пõllumajanduse taastamine ja kollektiviseerimine Eesti NSV-s aastail 1944—1950 (Käsikiri). Tallinn, 1968.

³ ЕКРА, ф. 1, н. 1—3, с. 397, л. 59.

⁴ Samas, л. 185.

Eesti NSV okupeerimine fašistlike anastajate poolt Suure Isa-
maasõja käigus katkestas rohkem kui kolmeks aastaks selle töö.
Paljud valdades töötanud komunistidest langesid lahingutes saksa
fašistide ja nende käsilaste vastu (valdade ja tehaste partorgidest
langes 1941. a. Eesti NSV kaitselahingutes 64%), osal õnnestus
evakueeruda NSV Liidu tagalasse, ning ainult üksikud jäid oku-
peeritud Eestisse, kus neist enamus mõrvati fašistide poolt või
paigutati koonduslaagritesse. Eesti NSV vabastamislahingute käi-
gus 1944. a. hakkas vabariiki tagasi saabuma 1941. a. evakueeru-
nud kommuniste, samuti NSV Liidu tagalas parteisse vastuvõetud
seltsimehi. Esimestena saabusid tagasi maakondade ja linnade
operatiivgruppide koosseisu kuuluvad komunistid. Pärast teatud
maakonna või selle osa vabastamist sõitsid operatiivgruppid kohe
vabastatud territooriumile ja alustasid tööd nõukogude võimuorga-
nitate taastamisel, majanduselu korraldamisel jne. Neile järgnesid
peatselt evakueeritud, kes polnud Punaarmeesse mobiliseeritud.
Saabus ka üksikuid kommuniste teistest liiduvabariikidest.

1. oktoobril 1944. a., pärast Eesti NSV mandriosa vabastamist,
kuulus vabariigi parteiorganisatsiooni kokku 1384 kommunisti.
neist partei liikmeid 923 ja liikmekandidaate 461.⁵ 11. oktoobril
1944. a. võttis EK(b)P Keskkomitee vastu otsuse «Parteiorganisat-
sioonide loomisest Eesti NSV territooriumil». Otsus kohustas partei
maakonna- ja linnakomiteesid võtma parteilisele arvele kõik teist-
est vabariikidest Eesti NSV-sse saabunud komunistid, ning
viima läbi 15. oktoobrist kuni 1. novembrini parteiorganisatsiooni-
des parteibüroo või sekretäri ja tema asetäitjate valimise vastavalt
partei põhikirjale ja ÜK(b)P Keskkomitee instruksioonile.⁶
EK(b)P arvuline koosseis võimaldas luua võrdlemisi vähe partei-
alorganisatsioone. Olukorda Eesti NSV maakondades 1944. a.
oktoobris näitab tabel 1.

Parteiorganisatsioonid asusid 1944. a. eranditult kõik maakon-
dade keskustes maakondlike organite ja asutuste juures: partei
maakonnakomiteede, maakondade täitevkomiteede, SARK-i maa-
kondliku osakonna, RJRK maakondliku osakonna, sideasutuste,
riigipanga osakonna jt. juures. Partei-, nõukogude-, ametiühingu-,
majandus- jt. maakondlike organite ja asutuste komplekteerimiseks
vajati maakondade kõiki kommuniste. Valdadesse kommuniste esi-
algu ei jätkunud, neid seal peaaegu ei olnudki. Seetõttu parteiorga-
nisatsioonide loomine valdades vahetult pärast Eesti NSV vabas-
tamist polnud võimalik.

Selleks et siiski kindlustada külaühiskonna parteiline juhtimine
kohapeal, tagada õige nõukogulik suund vastmoodustatud nõu-
kogude võimu organite ja asutuste töös, hakati üksikuid kommu-
niste suunama valdadesse tööle parteiorganisaatoritena. Kuna
valdu oli 243, siis ei jätkunud kommuniste ka partorgide kohtadele.

⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—4, sü. 274, l. 34.

⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 183, l. 194.

Kommunistide ja parteiorganisatsioonide arv maakondades 1944. a. oktoobris

Maakonnad	ÜK(b)P liikmeid	ÜK(b)P liikmekandidaate	Kokku kommuniste	Partei algorganisatsioone	Kandidaatide ja partei- ja komsomoligruppe
Harjumaa	25	29	54	4	—
Järvamaa	43	17	60	6	—
Läänemaa	23	11	34	4	1
Pärnumaa **	43	9	52	6	1
Saaremaa	12	10	22	1	—
Tartumaa **	125	86	211	11	1
Valgamaa	63	25	88	3	1
Viljandimaa	37	18	55	5	1
Virumaa	42	26	68	5	—
Võrumaa	40	29	69	5	—
Kokku	453	260	713	50	5

* EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 1, l. 58, 73, 88, 103, 118, 133, 149, 164, 180, 195.

** Pärnu ja Tartu kuulusid vastavate maakondade alluvusse 1945. a. juunini.

Mitmed partei maakonnakomiteed praktiseerisid seetõttu partorgi kinnitamist mitme valla peale, mis muidugi muutis partorgide töö väga raskeks ja keerukaks. Näit. 1944. a. oktoobris EK(b)P Võrumaa Komitee kinnitas 7 partorgi 20 valla peale, EK(b)P Virumaa Komitee 6 partorgi 22 valla peale.⁷ EK(b)P Pärnumaa Komitee kinnitas algul 22 valla peale 5 partorgi,⁸ EK(b)P Läänemaa Komitee ainult 2 partorgi (neist sm. Järvroosi Hiiumaa valdade peale ja sm. Jürissaare Velise, Vigala, ja Märjamaa valdade peale).⁹ Valdadesse, kuhu partorgi polnud kinnitatud, määrasid maakonnakomiteed oma volinikud, kelle töö erines vähe valla partorgi tööst. EK(b)P Tartumaa Komitee kinnitas 1944. a. oktoobris parteiorganisatsiooni volinikeks isegi 11 parteitut seltsimeest.¹⁰ Äärmise kaadrinappuse olukorras kinnitasid maakonnakomiteed partorgideks ka partei liikmekandidaate. Veel 1945. a. oli partorgidest umbes $\frac{1}{3}$ partei liikmekandidaate. Näit. Läänemaa valdade 18 partorgist olid 1. novembril 1945. a. 5 liikmekandidaadid¹¹ ning

⁷ А. Панкеев. В переломное время. Таллин, 1966, стр. 43.

⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 370, l. 9.

⁹ EKPA, f. 15, nim. 15—3, sü. 4, l. 6.

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—2, sü. 59, l. 7.

¹¹ EKPA, f. 15, nim. 15—3, sü. 13, l. 30.

Oru vallas töötas kuni 1945. a. septembrini partorgina kommunistlik noor Laidna.¹² Kuigi partorgidena töötas mitmeid küllaldaste kogemustega staažikaid kommuniste (nende osa oli kõige kaalukam Viljandimaal), jäi nende koosseis tervikuna noorte, vajalike kogemusteta, sageli ka madala haridusliku tasemega kommunistide domineerimise tõttu suhteliselt nõrgaks, eriti 1944. ja 1945. a., osalt ka veel 1946. a. See nõudis paljude asendamist, sest partorgi ametikoht oli Eesti NSV-s esimestel sõjajärgsetel aastatel üks raskemaid, keerukamaid ja ühtlasi ohtlikumaid. Partorgi tööpõld oli ääretult lai. Ta pidi vallas kõike teadma, oskama ette näha ja kõige eest vastutama. EK(b)P Keskkomitee VII pleenumil 1945. a. juulis rõhutati valla partorgi kõige tähtsamate ülesannetena riiklike müüginormide ja külviplaani täitmise, viljakoristamise ja -peksu organiseerimist, metsatööde ja teede tegemist, küüdikohustuse täitmist, valla avalike hoonete remonti, maareformi lõpuleviimist, uusmaasaajate abistamist nende töös — ühe sõnaga kogu valla majandusliku elu juhtimist ja organiseerimist valla täitevkomitee kaudu. Valla parteiorganisaator pidi juhtima valla täitevkomiteed, külanõukogu ja külavolinikke, ta pidi juhtima kommunistlike noorte organisatsiooni, ametiühingu ja muid ühiskondlikke organisatsioone ja asutusi.¹³ Seejärel märgiti veel ülesandeid ajakirjanduse levitamise, poliithariduse, seinalehtede väljaandmise ja poliitmassilise töö alal. Et ülesannete ring oli väga lai, siis nii mõnesegi tööloiku partorgid lihtsalt ei suutnud süveneda. Sellest pinnapealsus, mis oligi paljude töös peamiseks puudujäägiks. Seda soodustas ka kampaanialikkus poliitiliste ja majanduslike aktsioonide läbiviimisel ja partorgide töö hindamine peamiselt ühe või teise kampaania tulemuste põhjal. Kuid vaatamata pinnapealsusele mõningate küsimuste lahendamisel, samuti paljudele tegemata jätmistele, tuleb valla partorgide tööd siiski kõrgelt hinnata. Nad kavandasid ja viisid läbi tollal väga vajalikke üritusi nii poliitmassilise, organisatsioonilise kui ka majandusliku töö valdkonnas. Näiteks Põlva valla partorgi J. Ilvese 1945. a. augustikuu tööplaan nägi ette poliitmassilise töö alal viia läbi 4 rahvakoosolekut Eesti NSV Liidu koosseisu vastuvõtu 5. aastapäeva tähistamiseks; viia läbi rahvakoosolek Põlva rahvamajas Võru fašistlikust okupatsioonist vabastamise aastapäeva tähistamiseks; korraldada rahvamajades loengud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustest; organiseerida 2 seinalehe väljaandmine. Majanduslikest küsimustest nägi tööplaan ette koos põllumajanduskomisjoniga kontrollida ja arutada koosolekul hobulaenutuspunkti ja talupoegade sügiskünniks ettevalmistamise küsimust; koos komsomoliorganisatsiooniga kontrollida normikohustuslehtede väljaandmist ja selgitada talupoegadele normide täitmise tähtsust; valmistada

¹² EKPA, f. 15, nim. 15—3, sü. 17, l. 117.

¹³ Vt. «Rahva Hääl», nr. 164, 14. juuli 1945.

ette ja arutada Täitevkomitee istungil põllumajandusühistute ja peremeeste aruandeid viljapeksuks ettevalmistamise kohta. Organisatsioonilise töö osas nägi plaan ette partei ja komsomoli grupi kahe koosoleku läbiviimist; partei ja komsomoli kasvatustöö osas UK(b)P põhikirja õppimise korraldamist aktiiviga 3 korda kuus ja maanoortega ÜLKNÜ põhikirja õppimise korraldamist samuti 3 korda kuus.¹⁴

Mõnevõrra kesisem oli Olustvere valla partorgi E. Salujärve 1945. a. augustikuu tööplaan. See on ka mõistetav, sest tegemist oli partei liikmekandidaadiga, kes ajutiselt töötas partorgina. Kuid ka tema tööplaan nägi ette küllaltki olulisi üritusi, nagu aktuste ja miitingute läbiviimist Eesti NSV Liidu koosseisu vastuvõtu 5. aastapäeva puhul; kontrolli kohustuslike müüginormide õiglase määramise, Punaarmee fondi külvatud vilja õigeaegse koristamise üle; aktivistide ja kommunistlike noortega koosolekute läbiviimist ning neile konkreetsete ülesannete andmist; koos kommunistlike noorte ja valla aktivistidega kooperatiivide volinike ja osanike aruandlus-koosolekute läbiviimise abistamist.¹⁵

1945. a. jooksul jõuti enamikus maakondades niikaugele, et võidi kinnitada partorg iga valla peale. Seda oli rangelt nõudnud EK(b)P Keskkomitee VII pleenum. N. Karotamme ettekandes pleenumil märgiti: «Maakonnakomiteed peavad lõpu tegema sellisele olukorrale, kus üks partorg teenindab mitut valda. See on halb viis lahendada partorgide puuduse küsimust, sest sellised partorgid on sunnitud aina jooksma ühest vallast teise, ilma et nad kuskil suudaksid kuigi põhjalikult süveneda töösse ja juhtida tööd ning tegevust kohapeal. Meie parteiorganisatsioonide pakiliseks ülesandeks on leida ja määrata igasse valda partorg, kes juhiks kogu poliitilist ja majanduslikku tööd vallas.»¹⁶

Olles algul ainukeseks kommunistiks vallas, pidi partorg oma töös paratamatult tuginema parteitule aktiivile, eelkõige kommunistlikele noortele. Ka kommunistlike noori oli peale Eesti NSV vabastamist äärmiselt vähe, isegi vähem kui kommuniste. 22. oktoobriks 1944 oli Eesti NSV-s arvele võetud kõigest 8/0 kommunistlikku noort, neist NSV Liidu teistest vabariikidest tulnukaid 326, ning Saksa okupatsiooni ajal vabariigis viibinuid — 544 inimest. Komsomoli algorganisatsioonide oli kõigest 39.¹⁷ Esiimestel kuudel pärast Eesti NSV vabastamist kasvasid kommunistlike noorte read võrdlemisi aeglaselt. 1. jaanuariks 1945. a. olid kommunistlike noorte read kasvanud kõigest 1191-ni.¹⁸

¹⁴ EKPA, f. 1230, nim. 1230 — 1, sü. 1, l. 26—27.

¹⁵ EKPA, f. 434, nim. 434—1, sü. 1, l. 5.

¹⁶ «Rahva Hääle», nr. 164, 14. juuli 1945.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—4, sü. 274, l. 35.

¹⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 379, l. 110.

Et nii kommunistide kui ka kommunistlike noorte arv jäi enamikus valdades väikeseks iseseisvate partei- ja komsomoliorganisatsioonide loomiseks, siis vastavalt partei põhikirjale, selleks et seal olemasolevaid üksikuid kommuniste ja kommunistlikke noori koondada ja tihedamini liita, hakati EK(b)P Keskkomitee büroo 21. veebruari 1945. a. otsuse alusel looma valdades partei ja komsomoli gruppe. Otsus kohustas maakonnakomiteede sekretäre valdades, kus on 1–2 kommunisti ja mitte vähem kui 1–2 kommunistlikku noort, moodustama 15. märtsiks 1945. a. partei ja komsomoli grupid. Selgituseks lisati, et valdades juba olemasolevad komsomoliorganisatsioonid jäävad, vaatamata partei ja komsomoli gruppide moodustamisele, iseseisvalt eksisteerima. Neil juhtudel komsomoliorganisatsioonid otsustavad komsomoli vastuvõtu küsimusi, noorsoo hulgas tehtava poliitkasvatustöö küsimusi jt., üldpoliitilised ja majanduslikud küsimused, mis hõlmavad kogu valda, otsustatakse aga partei ja komsomoli gruppis.

EK(b)P Keskkomitee püstitas partei ja komsomoli gruppide ette järgmised põhiülesanded:

- a) partei ja nõukogude valitsuse otsuste laialdane selgitamine ja elluviimine kohtadel,
- b) talupoegade ja valla kõigi töötajate mobiliseerimine riiklike plaanide ja ülesannete õigeaegsele täitmisele,
- c) poliitmassilise töö organiseerimine ja läbiviimine talupoegade, tööliste ja teenistujate keskel,
- d) võidelda korralageduse ja lohaka asjaajamisega valla täitevkomitees, masina-traktorijaamas, sovhoosis, hobulaenu-tuspunktis ja kanda pidevat hoolt valla tööliste, teenistujate ja töötava talurahva kultuurilis-olustikuliste tingimuste parandamisel.¹⁹

EK(b)P Keskkomitee büroo otsus andis tõuke ja viis partei ja komsomoli gruppide moodustamisele paljudes valdades. Lääne-maa komitee näiteks otsustas 15. märtsil 1945. a. moodustada partei ja komsomoli grupid 5 valda.²⁰ Viljandimaa komitee otsustas 20. märtsil 1945. a. luua partei ja komsomoli grupid Karksi ja Põltsamaa valdadesse,²¹ Tartumaa komitee 21. märtsil 20 valda ja Elva linna²² jne. Võrumaal olid esimesed partei ja komsomoli grupid loodud juba enne EP(b)P Keskkomitee büroo vastavat otsust. Nimelt juba 6. veebruaril 1945. a. (EK(b)P Võrumaa Komitee büroo oli otsustanud moodustada partei ja komsomoli grupid Sõmerpalu, Mäe ja Järvesuu valdadesse.²³ Järgnevate gruppide

¹⁹ EKPA, f. 1, nim. 1–3, sü. 187, l. 106–107.

²⁰ EKPA, f. 15, nim. 15–3, sü. 15, l. 89–90.

²¹ EKPA, f. 19, nim. 19–3, sü. 24, l. 114.

²² EKPA, f. 12, nim. 12–4, sü. 5, l. 93–95.

²³ EKPA, f. 18, nim. 18–4, sü. 1, l. 68.

loomiseni jõuti Võrumaal aga alles 1945. a. juunis. Peale Tartumaa loodi rohkesti partei ja komsomoli grupe veel Harju ja Valgamaal. 1945. a. II ja III kvartalis partei ja komsomoli gruppide arv kasvas pidevalt. Kui 1. aprillil 1945 oli neid Eesti NSV-s 59, neist rõhuv enamus valdades, siis juba 1. mail oli 89 gruppi, 1. juulil — 105. 105-st grupist 89 olid valdade territoriaalsed, ja 1 MTJ-s. 1. septembriks partei ja komsomoli gruppide arv ulatus 112-ni. Septembrist alates hakkab nende arv langema: 1. okt. 1945. a. — 77, 1. jaan. 1946. a. — 36, 1. jaan. 1947. a. oli neid säilinud ainult 4.²⁴

Partei ja komsomoli gruppidega paralleelselt, sageli viimaste baasil ja nende asemel hakati 1945. aastal, eriti aga 1945. a. teisel poolel valdadesse moodustama kandidaatide grupe ja parteialgorganisatsioone. Seda võimaldas kommunistide arvuline kasv Eesti külas, mis eriti hoogustus pärast vanemate aastakäikude Punaarmee demobiliseerimist. Demobiliseeritute (peamiselt Eesti Laskurkorpusest) saabus Eesti NSV maakondadesse 1. jaanuariks 1946. a. 9511 inimest, neist

Harjumaale	— 444
Järvamaale	— 555
Läänemaale	— 291
Pärnumaale	— 129
Saaremaale	— 426
Tartumaale	— 829
Valgamaale	— 320
Viljandimaale	— 197
Virumaale	— 325
Võrumaale	— 800 ²⁵

Kui palju oli demobiliseeritute hulgas kommuniste? Autoril puuduvad konkreetse andmed kõigi maakondade kohta, kuid Tartumaa andmed lubavad järeldada, et neid oli üsna arvukalt. Tartumaale saabunud 829 demobiliseeritud sõjamehe hulgas oli 102 partei liiget ja 85 liikmekandidaati. Seega tolleaegsest Tartumaa parteiorganisatsiooni koosseisust demobiliseerituid oli üle 50%. Sama aja kestel teistest rajoonidest saabunud oli kõigest 14 partei liiget ja 5 liikmekandidaati. Teistest liiduvabariikidest oli tulnud 1945. a. jooksul Tartumaa parteiorganisatsiooni 18 liiget ja 2 liikmekandidaati.²⁶ Demobilisatsiooni tulemusena kasvas kommunistide arv tunduvalt kogu vabariigis, kõigis maakondades ja kõigis valdades. Kommunistide arvu kasvu Eesti NSV maakondades 1945. a. jooksul näitab alljärgnev tabel.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, 23, 24, 34, 35, 39, 45 ja nim. 1—21, sü. 10, l. 64.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—4, sü. 329, l. 4.

²⁶ EKPA, f. 12, nim. 12—4, sü. 3, l. 73.

Tabel 2*

Maakonnad	Kommuniste				
	1. jaan. 1945	1. apr. 1945	1. juuli 1945	1. okt. 1945	1. jaan. 1946
Harjumaa	68	70	107	176	290
Järvamaa	114	143	158	200	261
Läänemaa	38	55	95	128	214
Pärnumaa	79	127	189	164***	225
Saaremaa	35	47	74	103	177
Tartumaa	304	346	148**	203	368
Valgamaa	71	116	152	155	238
Viljandimaa	64	78	115	160	246
Virumaa	101	200	209	340	613
Võrumaa	64	85	118	167	217
Kokku	938	1267	1465	1796	2789

* ЕКРА, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 14, 23, 39 ja sü. 5, l. 5—14.

** 1945. a. juunis lahutati Tartu linna parteiorganisatsioon maakonna organisatsioonist.

*** 1945. a. juunis lahutati Pärnu linna parteiorganisatsioon maakonna organisatsioonist.

Tabelist näeme, et kommunistide arv Eesti NSV maakondades kasvas 1945. a. ligemale 3-kordseks. Veelgi rohkem kasvas kommunistide arv valdades.²⁷

		1. jaan. 1945. a.	1. juuli 1945. a.	1. jaan. 1946. a.
valdades kommuniste	—	45	224	683
neist liikmeid	—	12	106	417
liikmekandidaate	—	33	118	266
MTJ-des kommuniste	—	2	10	40
neist liikmeid	—	—	3	27
liikmekandidaate	—	2	7	13
sovhoosides kommuniste	—	—	10	33
neist liikmeid	—	—	9	28
liikmekandidaate	—	—	1	5

1945. a. võeti vabariigi maakondades ÜK(b)P liikmekandidaati-deks 469 ja liikmeteks 318 inimest.²⁸ Võeti vastu eelkõige Nõukogude Armeest demobiliseerituid, siis Nõukogude tagalast saabunud ja viimases järjekorras okupeeritud Eestis, viibinuid. EK(b)P Keskkomitee algul otseselt soovitas hoiduda okupatsiooni ajal Eestis viibi-

²⁷ ЕКРА, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 15, 34, 45.

²⁸ А. Панкеев. На основе ленинских организационных принципов. Таллин, 1967, стр. 247—248.

nud inimeste vastuvõtmisest parteisse. Seetõttu partei ridade kasv vastuvõtu arvel 1944. a. IV kvartalis ja 1945. a. I kvartalis, mil UK(b)P liikmekandidaatideks võeti vastu vastavalt 56 ja 154 inimest, jäi suhteliselt väheaseks. Vastuvõtt mõnevõrra hoogustus 1945. a. II, III ja IV kvartalis.²⁹ Partei ridade kasvule mõjusid olulise tegurina ka UK(b)P Keskkomitee poolt Baltimaadel kehtestatud parteisse vastuvõtu soodustatud tingimused, mis nõudsid soovitatelt ainult 6-kuust parteistaaži ning 6-kuust koos töötamist soovitatavaga.³⁰ Parteisse vastuvõetute hulgas domineerisid sotsiaalselt seisundilt teenistujad, töölisi oli tunduvalt vähem, talupoegi võeti partei liikmekandidaatideks 1945. a. jooksul kõigest 15.³¹ Talupoegade parteisse vastuvõtmisel sammus esirinnas Läänemaa parteiorganisatsioon. Üksnes Kullamaa vallast võeti 1945. a. jooksul partei liikmekandidaatideks 4 talupoega-aktivisti: Eenveer, V. K. — valla täitevkomitee esimees, Kaleviste, K. J. — külavolinik, Künnapas, J. J. — külanõukogu esimees ja Seilman, E. J. — külavolinik.³²

Partei ridadesse vastuvõtt vabariigi parteiorganisatsiooni ei rahuldanud, mida konstateeris ka EK(b)P Keskkomitee VII pleenum 1945. a. juulis. Pleenum nõudis parteikomiteedelt, partei-algorganisatsioonide sekretäridelt ja partorgidelt suurema tähelepanu pööramist paremate inimeste parteisse tõmbamisele, maal — eelkõige endiste partisanide, siis sulaste, uusmaasaajate, kehvikute, keskmike parema osa ja küla intelligentsi hulgast. Ühtlasi seadis pleenum, silmas pidades maakondlike parteiorganisatsioonide kasvu, maakondade ja linnade parteikomiteede ette lähema ülesandena partei ja komsomoli gruppide baasil partei-algorganisatsioonide loomise.³³ Esimesed partei-algorganisatsioonid valdades loodi 1945. a. I poolel. 1. juulil 1945. a. oli ENSV-s olemas 3 valla territoriaalset partei-algorganisatsiooni.³⁴ Esimesteks olid Lihula valla partei-algorganisatsioon Läänemaal, Lehtse valla partei-algorganisatsioon Järvamaal ja Põltsamaa valla algorganisatsioon Viljandimaal. Algorganisatsioonide eelvormiks ja asendajaks olid peale partei ja komsomoli gruppide veel kandidaatide grupid. 1. juulil 1945. a. oli kandidaatide grupe valdades 5, 1. oktoobriks kasvas nende arv 28-ni, 1. jaan. 1946. a. kahanes 21-ni, 1. juulil 1946 oli neid 42, 1. jaan. 1947 — 17.³⁵

²⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 7, 9, 11, 23, 34, 38, 44.

³⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 377, l. 266.

³¹ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 26, 38, 44.

³² EKPA, f. 15, nim. 15—3, sü. 16, l. 70, ja sü. 17, l. 4, 118, 119.

³³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 398, l. 109.

³⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 34.

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 34, 39, 45 ja nim. 1—21, sü. 10, l. 25, 64.

Tüüpiliseks arengujooneks oli partei ja komsomoli gruppide ülekasvamine kandidaatide gruppideks ja viimaste baasil partei-algorganisatsioonide moodustamine. Näiteks Torma vallas Tartumaal loodi partei ja komsomoli grupp 21. märtsil 1945. a. Grupi koosseisu kuulusid partorg F. Summer ja 5 kommunistlikku noort. 25. oktoobril 1945 moodustati selle asemele kandidaatide grupp, kuhu kuulusid peale partorg Summeri veel partei liige Kirss ja liikmekandidaat Viilhein. Sama aasta detsembris saabusid valda veel 4 partei liiget ja 2 liikmekandidaati ning 4. detsembril 1945 toimus Torma valla partei-algorganisatsiooni asutamiskoosolek. Sekretäriks valiti senine partorg F. Summer, sekretäri asetäitjaks Kirss.³⁶ Ka Aksi, Meeksi ja Kavastu valdade partei ja komsomoli grupid, mis moodustati üheaegselt Torma valla partei ja komsomoli grupiga, asendati peatselt kandidaatide gruppidega. Seoses kommunistide juurdetulekuga valda moodustati neist partei-algorganisatsioonid Aksi vallas juba 21. augustil 1945, Meeksi vallas 24. septembril ja Kavastu vallas 14. veebruaril 1946.³⁷

Viljandimaal Raudna vallas moodustati partei ja komsomoli grupp 14. aprillil 1945. a. Gruppi kuulusid valla partorg ja 4 kommunistlikku noort. See grupp tegutses ligemale aasta, alles 20. märtsil 1946 asendati ta kandidaatide grupiga, mil demobiliseeritute olid valda saabunud 1 partei liige ja 1 liikmekandidaat. Kolmanda parteiliikme saabumisel moodustati 21. juunil 1946. a. Raudna valla territoriaalne partei-algorganisatsioon. Sekretäriks valiti senine partorg A. Puiste.³⁸

Üldisest reeglist partei-algorganisatsioonide tekkimisel oli muidugi erandeid. Näit. Lohusuu vallas Tartumaal loodi kohe kandidaatide grupp, millest kujunes 1946. a. jaanuaris välja partei-algorganisatsioon.³⁹ Sageli tekkisid partei-algorganisatsioonid vahetult partei ja komsomoli gruppide järel, näiteks Raikküla vallas Harjumaal. 3. jaanuaril 1946. a. toimus Raikküla vallas, Lipa küla Nurme talus partei liikmete ja kandidaatide koosolek. Päevakorra esimeseks punktiks oli partei-algorganisatsiooni moodustamine ja sekretäri valimine. Koosoleku protokollist loeme: «Kuulati partorg sm. Vahesalu ettekanne algorganisatsiooni moodustamisest Raikküla valda. 1945. a. töötas vallas parteiliikmete vähesuse tõttu (ainult 1) partei ja komsomoli grupp. Aasta lõpul aga vabanes Punarmeest hulk partei liikmeid ja kandidaate, kes asusid elama ning töötama Raikküla valda ning seetõttu on tekkinud võimalus moodustada Raikküla valda partei-algorganisatsioon.

³⁶ EKPA, f. 211, nim. 211—1, sü. 1, l. 1, 2.

³⁷ EKPA, f. 12, nim. 12—4, sü. 5, l. 93—95, 98; sü. 6, l. 178; sü. 7, l. 109, 182, 250; ja nim. 12—6, sü. 6, l. 5, 33.

³⁸ EKPA, f. 446, nim. 446—1, sü. 1, l. 1; sü. 1a, l. 1, 2.

³⁹ EKPA, f. 12, nim. 12—6, sü. 6, l. 5

Otsustati asutada Raikküla valda algorganisatsioon järgmises koosseisus:

1. Vahesalu, J. J.	— partei liige	1943. a.
2. Kuusemets, R. F.	— „	1940. „
3. Uuetalu, J. J.	— „	1940. „
4. Pall, A. K.	— „	1943. „
5. Rahkema, H. M.	— liikmekandidaat	
6. Almit, M. J.	— „	
7. Kuusemets, E. J.	— „	
8. Nimmer, R. J.	— „	

Ära kuulanud sm. Rahkema ettepaneku otsustas koosolek ühel häälel valida Raikküla algorganisatsiooni sekretäriks Vahesalu, Jaan Jüri p.»⁴⁰

Vahetult partei ja komsomoli grupi järel moodustati partei-algorganisatsioon samuti Tähtvere vallas Tartumaal. 1945. a. augustis loodud partei ja komsomoli grupp asendus seal juba sama aasta septembris partei-algorganisatsiooniga.⁴¹ Peaaegu kõikjal sai 1945. aastal nii kandidaadigruppide kui ka partei-algorganisatsioonide loomine võimalikuks tänu kommunistide juurde-tulekule valda. Ainult üksikutes valdades oli määravaks vastuvõtt ÜK(b)P ridadesse. Näit. 15. juunil 1945. a. võttis EK(b)P Tartu-maa Komitee büroo partei liikmekandidaatideks korraga vastu Kudina vallast 6 inimest: valla täitevkomitee esimehe ja sekretäri, hobulaenutuspunkti juhataja, maakorralduskomisjoni esimehe, kul-tuur-haridusinstruktori ja ühe talupoja-kehviku, kes töötas valla demineerimiskomando rühmakomandörina. Samal istungil otsus-tati moodustada valda kandidaatide grupp.⁴² Sama aasta sügisel aga ilmnes, et mõned parteisse vastuvõetutest olid sinna astunud karjeristlikel eesmärkidel, saamahuvides. Tartumaa Komitee büroo istungil 5. oktoobril 1945. a. konstateeriti nõukogude poliitika jämeda moonutamise fakte Kudina vallas. Valla täitevkomitee esi-mees Liivak ja sekretär Paulson olid mõlemad maareformi käigus ahminud talu nii endale, oma naisele, kui ka pojale. Muidugi nad vabastati kohe ametist ning koos nendega ka maakorralduskomis-joni esimees Blum. Ühtlasi heideti Paulson ja Liivak ÜK(b)P ridadest välja.⁴³ Niisugused juhtumid nõudsid valvsuse tõstmist ja ettevaatlikkust.

Üldjoontes samuti nagu Tartu-, Harju- ja Viljandimaal toimus parteiorganisatsioonide väljakujunemine ka ülejäänud maakonda-

⁴⁰ EKPA, f. 767, nim. 767—1, sü. 1, l. 6.

⁴¹ EKPA, f. 12, nim. 12—4, sü. 7, l. 180, 250.

⁴² EKPA, f. 12, nim. 12—4, sü. 6, l. 178.

⁴³ EKPA, f. 12, nim. 12—4, sü. 7, l. 279—282.

des, välja arvatud Võrumaa. Võrumaa valdades esines partei ja komsomoli gruppide likvideerimise ja kandaatide gruppide moodustamise vahel teatud vaheaeg. EK(b)P Võrumaa Komitee büroo oma istungil 14. septembril 1945. a. leidis, et valdade komsomoli-organisatsioonid on kujunenud võimelisteks iseseisvalt töötama ja otsustas likvideerida enamikus valdades partei ja komsomoli grupid. Üksnes Järvesuu vallas otsustati samal istungil moodustada kandidaatide grupp.⁴⁴ Likvideeritute hulka kuulusid ka juba 6. veebruaril 1945. a. moodustatud Sõmerpalu ja Mäe valdade grupid. Järgmise astmeni — kandidaatide grupi moodustamiseni jõuti Mäe vallas aga alles 8. augustil 1946, Sõmerpalu vallas 1. septembril 1946. a. 1946. a. jõuti siin ka partei-algorganisatsioonide loomiseni.⁴⁵ Valdade partei-algorganisatsioonide loomisel jäid tunduvalt maha Võrumaa, eriti aga Valga- ja Saaremaa. Seda näeme tabelist 3.

Tabel 3*

Parteiorganisatsioonide võrk ja kommunistide arv Eesti NSV valdades maakonniti seisuga 1. jaanuar 1946.
(Sulgudes on näidatud kommunistide arv neis)

Maakonnad	Partei- alg- organi- satsioon	Kandi- daatide grupe	Partei ja kom- somoli grupe	Üksi- kuid kommun- niste	Kommun- niste kokku	Neist	
						partei liikmeid	kandi- daate
Harjumaa	6(43)	—	—	26	69	46	23
Järvamaa	3(21)	—	—	22	43	25	18
Läänemaa	1(18)	1(7)	4(11)	42	68	36	32
Pärnumaa	4(22)	—	—	29	51	29	22
Saaremaa	—	—	—	58	58	31	27
Tartumaa	4(31)	13(56)	27(54)	8	149	85	64
Valgamaa	—	1(6)	1(2)	25	33	22	11
Viljandimaa	4(29)	3(14)	—	39	82	53	29
Virumaa	5(31)	1(3)	—	41	75	58	17
Võrumaa	1(8)	2(7)	—	31	46	28	18
Kokku:	28(193)	21(93)	32(67)	330	683	417	266

* EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 4, l. 10—13, 15—20.

Valdades töötavate kommunistide arvule tuleb lisada veel MTJ-des ja hobulaenutuspunktides asuvad 40 kommunisti ning 33 kommunisti sovhoosidest.⁴⁶ Seega kokku oli Eesti NSV valdades 1946. aasta 1. jaanuaril 756 kommunisti, s. o. 16 korda rohkem kui 1. jaanuaril 1945. a.

Tabelist 3 näeme, et kõige täiuslikumalt oli parteiorganisatsioonide ja viimaste ajutiste asendajate (kandidaatide ja partei ja

⁴⁴ EKPA, f. 18, nim. 18—4, sü. 2, l. 297, 298.

⁴⁵ EKPA, f. 18, nim. 18—5, sü. 2, l. 153, 157 ja sü. 3, l. 4.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 45.

komsomoli gruppide võrk välja arendatud Tartumaal, kus 149-st kommunistist üksikuid oli kõigest 8 kommunisti, ning maakonna igas vallas oli kas partei-algorganisatsioon, kandidaatide või partei ja komсомoli grupp. Samal ajal aga Saaremaal, kus keskmiselt iga valla kohta oli 4 üksikut kommunisti, puudusid üldse parteiorganisatsioonid. Valgamaal oli organiseeritud ainult 1 kandidaatide grupp ja 1 partei ja komсомoli grupp. Kokku oli vabariigi 236-st vallast jõutud 1946. a. 1. jaanuariks 81 vallas kas partei-algorganisatsiooni, kandidaatide grupi või partei ja komсомoli grupi loomiseni. Nendes valdades võisid kommunistid sekkuda juba kollektiivselt valla ees seisvate poliitiliste, majanduslike ja kultuurialaste probleemide lahendamisse. Pandi kindlam alus ka poliitharidustööle ning poliitilisele selgitustööle elanikkonna hulgas.

1946. a. jätkus Eesti NSV valdades juba loodud parteiorganisatsioonide tugevnemine ning uute moodustamine. Vabariigi parteiorganisatsiooni kasv toimus endiselt eelkõige demobiliseeritute arvel. Demobiliseeritute test oli 1. jaanuariks 1947. a. jäänud Eesti NSV-sse elama ja tööle 27 291 inimest. Neist asus põllumajanduses tööle 10 109 inimest. Kuid järjest suuremat osa parteiorganisatsioonide tugevnemisel hakkas etendama partei ridade kasv vastuvõtu arvel. Mainitud tööloigu parandamisel oli suur tähtsus EK(b)P Keskkomitee X pleenumil 1946. a. veebruaris, kus arutati vabariigi parteiorganisatsiooni tööd ÜK(b)P-sse vastuvõtmisel. Pleenum luges lubamatuks mõnede maakonna- ja linna-komiteede poolt EK(b)P Keskkomitee VII pleenumi otsuse ebarahuldavat täitmist parteiorganisatsioonide loomise kohta suuremates ettevõtetes ja valdades. Samuti polnud kasutusele võetud abinõusid kommunistide suunamiseks administratiivaparaadist tootmisse, — maal MTJ-desse, sovhoosidesse ja valdadesse. Partei organiatsiooniilise töö põhiülesandena maal püstitas X pleenum ülesande — luua 1946. a. jooksul kõikides valdades, MTJ-des ja sovhoosides partei-algorganisatsioonid, kandidaatide või partei ja komсомoli grupid. Samuti rõhutas pleenum vajadust jõuda sel- leni, et kõik partorgid oleksid partei liikmed.⁴⁷

Partorgide koosseisu 1946. a. märtsis näitab tabel 4. (Et oma osalt ja tähtsuselt partorgile järgnevakis isikuks vallas oli täitevkomitee esimees, siis tuuakse tabelis andmed ka kommunistide osatähtsusest valla täitevkomitee esimeeste hulgas.)

1947. a. jõutigi niikaugele, et partorgide kohtadel töötasid ainult partei liikmed.

Partorgidena töötas ka üksikuid suure parteistaažiga kommu- niste, nagu

Sõkutaja, K. H.	—	parteii	1905. a. Tartumaal Rõngu vallas,
Meel, I. H.	—	„	1917. a. Harjumaal Rae „

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 398, l. 167, 169.

Sööde, R. J.	—	partei liige	1919. a. Võrumaal Põlva vallas
Juhanson, G. J.	—	„	1920. a. Viljandimaal Pajusi „
Norman, I. I.	—	„	1927. a. Võrumaal Urvaste „
Urust, G.	—	„	1927. a. „ Kasaritsa „
Utsar, J. J.	—	„	1930. a. Viljandim. Suislepa „
Reismann, O. J.	—	„	1930. a. Võrumaal Mooste „

Tabel 4*

Maakonnad	Valdu maa- konnas	Partorgidest		Täitevkomiteede esimeestest	
		partei liikmeid	liikme- kandi- daate	partei- liikmeid	parteituid
Harjumaa	30	26	4	7	23
Järvamaa	13	11	2	7	6
Läänemaa	20	14	6	11	9
Pärnumaa	23	20	3	6	17
Saaremaa	16	14	2	5	11
Tartumaa	43	35	8	7	36
Valgamaa	10	10	—	2	8
Viljandimaa	21	19	2	3	18
Virumaa	30	30	—	7	23
Võrumaa	30	21	9	9	21
Kokku:	236**	200	36	64	172

* EKPA, f. 1, nim. 1—4, sü. 329, l. 26, 30, 31, 33, 35, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 53, 54, 59, 60, 63, 66.

** Valdade arv Eesti NSV-s vähenes 1945. a. jaanuaris, mil Petseri linn koos 7 vallaga arvati VNFSV koosseisu.

Neile võib lisada veel 15 partorgi parteistaažiga 1940/41. a. Oma absoluutses enamuses olid valla partorgid aga noored parteitöötajad. 208 neist ehk 90% astus parteisse Suure Isamaasõja aastatel. 93% partorgidest oli algharidusega.⁴⁸ 1946. a. tuli 71 partorgi vabastada töölt tööga mittetoimetulemise tõttu. Valla parteiorganisatsioonide tugevdamiseks ja täiendamiseks mobiiliseeriti 1946. a. vabariigi linnadest 202 kommunisti.⁴⁹

Vabariigi parteiorganisatsiooni edasisele tugevdamisele suure tähtsusega oli ÜK(b)P Keskkomitee otsus 26. juulist 1946. a. «Partei kasvust ja hiljuti ÜK(b)P ridadesse astunutega tehtava partei organisatsioonilise ning poliitilise töö tugevdamise abinõudest» ning selle läbiarutamine EK(b)P Keskkomitee XIII pleenumil 1946. a. oktoobris.⁵⁰ Mainitud otsuses soovitas ÜK(b)P Kesk-

⁴⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—4, sü. 274, l. 71.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 380, l. 2.

komitee Balti liiduvabariikides «võtta parteisse praktilises tegevuses läbiproovitud, kommunismiüritusele ustavaid inimesi, sealhulgas ka individuaalmajapidamist omavaid talupoegi».⁵¹

Kuigi ka 1946. a. parteisse vastuvõetute hulgas domineerisid Nõukogude Armeest demobiliseeritud, reevakueerunud jt., hakati siiski juba julgemalt parteisse vastu võtma okupatsiooni ajal vabariigi territooriumil viibinuid. Vastuvõttu ÜK(b)P ridadesse tõhusas samuti parteipoliitilise töö paranemine tööliste, talupoegade ja intelligentsi hulgas. Vaatamata sellele, et ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo 12. juulil 1946. a. tühistas soodustavad tingimused parteisse vastuvõtuks Baltimaades⁵², kujunes ÜK(b)P liikmekandidaatideks astunute arv Eesti NSV-s 1946. a. 354 inimese võrra suuremaks kui 1945. a. Kõik see võimaldas astuda suure sammu edasi parteiorganisatsioonide loomisel ja tugevdamisel ka vabariigi valdades, mida näeme tabelist 5.

Tabel 5*

Parteiorganisatsioonide ja kommunistide arvulise kasvu dünaamika Eesti NSV valdades 1946. aastal
(Sulgudes on näidatud kommunistide arv)

	1. juuli 1946				1. jaanuar 1947			
	Partei- aig- orga- nisat- sioone	Kandi- daatide ja partei ja komso- moli grupe	Üksik- konimu- niste	Kokku konmu- niste	Partei- alg- orga- nisat- sioone	Kandi- daatide ja partei ja komso- moli grupe	Üksik- kommu- niste	Kokku konimu- niste
Valla territo- riaal- seid	129 (1081)	47 (199)	134	1414	202 (1796)	19 (77)	49	1922
Sov- hoosi des	7 (39)	—	4	43	11 (63)	—	—	63
MTJ- des	9 (38)	—	9	47	15 (87)	2 (7)	—	94
Kok- ku	145 (1158)	47 (199)	147	1504	228 (1946)	21 (84)	49	2079

* ЕКРА, ф. 1, нм. 1—21, с. 10, л. 25, 64.

1. jaanuaril 1947. a. puudusid parteiorganisatsioonid järelikult veel 15 vallas ja 8 MTJ-s.

⁵¹ А. Панкseeв. На основе ленинских организационных принципов. Таллин, 1967, lk. 342.

⁵² Samas.

Valdade parteiorganisatsioonid olid enamikus väikesearvulised:

kuni 5 inimest	— 42 organisatsiooni
6—10 „	— 91 „
11—15 „	— 50 „
16—50 inimest	— 19 organisatsiooni.

Vaatamata sellele olid nad juba tõsiseks jõuks, mis oli põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel määrava tähtsusega. Kursi selleks andis vabariigi parteiorganisatsioonile ÜK(b)P Keskkomitee oma otsusega 21. maist 1947. a. «Kolhooside rajamisest Leedu, Läti ja Eesti NSV-s»⁵³ 1947. a. alustaski vabariigi parteiorganisatsioon Eesti NSV mõnedes piirkondades selgitus- ja organiseerimistööd kolhooside moodustamiseks.

1947. a. toimus parteiorganisatsioonide edasine kasv ja tugevnemine Eesti NSV valdades, ja seda eelkõige parteisse vastuvõtu arvel. Demobiliseeritute ja teistest vabariikidest saabunute osatähtsus hakkas langema. Põllumajanduse arenguperspektiivide seisukohalt oli olulise tähtsusega aasta-aastalt üha suurema arvu talupoegade astumine parteisse. Nii võeti talupoegi

ÜK(b)P liikmekandidaatideks ja ÜK(b)P liikmeteks

1945. aastal	— 15	— 5
1946. „	— 76	— 34
1947. „	— 205	— 88 ⁵⁴

Talupoegade ettevalmistamisele ja parteisse vastuvõtule pöörasid maakondade parteiorganisatsioonid suuremat tähelepanu Läänemaa, Viljandimaa, Tartumaa ja Harjumaa parteiorganisatsioonid. Talupoegade astumine parteisse viis nende erikaalu kasvule EK(b)P-s, millest ülevaate saame tabelist 6.

Tabel 6⁵⁵

Talupoegi-kommuniste EK(b)P-s

Kuupäev ja aasta	Partei liikmeid	Liikmekandidaate	Kokku talupoegi-kommuniste
1. jaan. 1945	1	1	2
1. juuli 1945	6	2	8
1. jaan. 1946	49	49	98
1. juuli 1946	151	119	270
1. jaan. 1947	273	186	459
1. juuli 1947	360	282	642
1. jaan. 1948	9/417*	4/328	13/745

* Nimetajas on märgitud talupojad-kolhoosnikud, lugejas talupojad individuaalmajapidajad.

⁵³ Директивы КПСС и Советского Правительства по хозяйственным вопросам, lk. 204.

⁵⁴ ЕКРА, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 26, 38, 44; nim. 1—21, sü. 10, l. 7, 21, nim. 1—22, sü. 26, l. 13, 25; sü. 27, l. 9, 28.

nim. 1—22, sü. 26, l. 29; sü. 27, l. 30.

⁵⁵ ЕКРА, f. 1, nim. 1—20, sü. 13, l. 15, 34, 45; nim. 1—21, sü. 10, l. 25, 64,

Kui 1. jaan. 1945. a. moodustasid talupojad partei liikmete üldarvust täiesti tähtsusetu osa (0,08 protsenti), siis 1. jaan. 1948. a. on vastav näitaja 4,6%. Talupoegade-kommunistide osa põllumajanduse kollektiviseerimise käigus oli eriti kaalukas, sest peale sõnade agiteerisid nad otseselt isikliku eeskujuga.

1. juuliks 1947. a. olid parteiorganisatsioonid moodustatud juba kõikides valdades. Seda ja samuti kommunistide arvulist kasvu valdades näeme allpool.

Tabel 7*

Parteioorganisatsioonide ja kommunistide Eesti NSV valdades 1. juulil 1947. a.
(Sulgudes on toodud kommunistide arv neis)

	Parteialgorganisatsioonide	Kandidaadi-gruppe	Parteija kom-somoli-gruppe	Üksik-kommu-niste	Kommuniste		
					Kokku	Neist	
						partei-liik-meid	kandi-daate
Valla ter-ritoriaal-seid	227 (2460)	9 (42)	1 (5)	14	2521	1629	892
Sovhoo-sides	27 (144)	—	—	—	144	119	25
MTJ-des	18 (104)	2 (6)	—	—	110	86	24
Kokku	272 (2708)	11 (48)	1 (5)	14	2775	1834	941

* EKPA, f. 1, nim. 1—22, sü. 26, l. 29.

Arvestades kõigi maal asuvate, eriti valla territoriaalsete parteialgorganisatsioonide kasvu ja tugevnemist, pöördus EK(b)P Keskkomitee 25. aprillil 1947. a. ÜK(b)P Keskkomitee poole taotlusega lubada Eesti NSV valdades luua 10 partei liikme olemasolu korral partei vallakomiteed.⁵⁶ Vastav taotlus rahuldati ning 12. juulil 1947. a. EK(b)P Keskkomitee büroo võttis vastu otsuse «Parteivallakomiteede moodustamisest Eesti NSV-s.»⁵⁷ Nähti ette vallakomiteede koosseisu valida 3—5 inimest, neist 2 vabastatud töötajat: vallakomitee sekretär ja propagandist.

Et nõutava suurusega vallaorganisatsioonide moodustamine oli juba igas maakonnas (1. juulil 1947. a. valla territoriaalsetest parteialgorganisatsioonidest suurusega kuni 5 inimest oli 46, 6—10 inimest — 94, 11—15 inimest — 51 ja 16—50 inimest — 36 organisatsiooni⁵⁸), siis võisid kohe järgneda maakonnakomiteede otsused valla-

⁵⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 214, l. 224.

⁵⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 216, l. 141.

⁵⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—22, sü. 26, l. 29.

komiteede moodustamise kohta. Näiteks EK(b)P Tartumaa Komitee büroo sellekohases otsuses 22. juulist 1947. a. nähti ette partei vallakomiteede moodustamine Lohusuu, Torma, Äksi, Peipsiääre, Tähtvere, Alatskivi, Ropka, Meeksi, Ahja ja Kasepää valdadesse. Elva ja Jõgeva linnade parteiorganisatsioonide liitmise teel valla parteiorganisatsioonidega otsustati moodustada vallakomiteed ka Elva ja Jõgeva valdadesse.⁵⁹

24. juulil 1947. a. otsustas EK(b)P Läänemaa Komitee büroo moodustada partei vallakomiteed Lihula, Märjamaa, Kullamaa, Riguldi ja Vormsi valdadesse,⁶⁰ EK(b)P Saaremaa Komitee — Põide, Lümandu, Mustjala, Valjala ja Pärsamaa valdadesse.⁶¹ 25. juulil 1947. a. otsustas Võrumaa Komitee moodustada EK(b)P vallakomiteed Antsla, Põlva ja Räpina valdadesse.⁶² Juuli viimase nädala jooksul võtsid kõik partei maakonnakomiteed vastu otsused esimeste vallakomiteede moodustamise kohta. Augustis 1947 toimusid juba vallakomiteede organiseerimiskoosolekud. 1. septembriks 1947 oli vabariigis moodustatud 70 EK(b)P vallakomiteed:

Harjumaal	15	Tartumaal	— 11
Hiiumaal	— 3	Valgamaal	— 2
Järvemaal	— 6	Viljandimaal	— 7
Läänemaal	— 5	Virumaal	— 5
Pärnumaal	— 8	Võrumaal	— 5 ⁶³
Saaremaal	— 3		

Partei vallakomiteede moodustamine tähistas uut etappi valdade parteiorganisatsioonide tugevnemises. Partei vallakomiteele allusid kõik valla territooriumil asuvad parteiorganisatsioonid, ka sovhooside ja MTJ-de parteiorganisatsioonid. Vallakomitee näol loodi kollektiivne parteiorgan kogu valla poliitilise, majandusliku ja kultuurielu juhtimiseks. Vallakomiteede organiseerimisel hakati moodustama parteiorganisatsioone juba külanõukogude juurde.⁶⁴ Näiteks 26. augustil 1947 otsustas Põide vallakomitee Saaremaal moodustada peale valla Täitevkomitee juures asuva ja Kõrkvere kaluriühistu partei-algorganisatsiooni veel algorganisatsioonid Tornimäe ja Põide ning kandidaatide grupi Maasi külanõukogu juurde.⁶⁵ Parteiorganisatsioonide loomine külanõukogude juurde tihendas 1947. a. lõpuks veelgi parteiorganisatsioonide võrku Eesti

⁵⁹ EKPA, f. 12, nim. 12—7, sü. 7, l. 29.

⁶⁰ EKPA, f. 15, nim. 5, sü. 67, l. 167.

⁶¹ EKPA, f. 13, nim. 6, sü. 3, l. 60.

⁶² EKPA, f. 1, nim. 1—26, sü. 34, l. 67.

⁶³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 219, l. 143—144.

⁶⁴ ENSV-s moodustati külanõukogud 1945. a. augustis.

⁶⁵ EKPA, f. 1616, nim. 1616—1, sü. 7, l. 2.

NSV maakondades ja valdades. Samuti kasvas kommunistide arv, mida näitavad tabelid 8 ja 9.

Tabel 8*

Parteiorganisatsioonide ja kommunistide arv maakondades 1. jaanuaril 1948. a.

Maakonnad	Partei- algorga- nisat- sioone	Kandi- daadi- grupe	Partei ja komsomoli grupe	Kommuniste		
				Kokku	Neist	
					partei liik- meid	kandi- daate
Harjumaa	81	4	—	877	659	218
Hiiumaa **	14	2	1	150	108	42
Järvamaa	56	—	—	559	432	127
Läänemaa	49	3	—	573	426	147
Pärnumaa	56	6	3	609	442	167
Saaremaa	42	1	—	493	378	115
Tartumaa	100	5	—	865	629	236
Valgamaa	47	—	—	572	442	130
Viljandimaa	66	1	—	668	480	188
Virumaa	65	4	—	692	545	147
Võrumaa	63	1	—	560	395	165
Kokku:	639	27	4	6618	4936	1682

* EKPA, f. 1, nim. 1—22, sü. 27, l. 29.

** Hiiumaa kujundati maakonnaks 1946. a.

Tabel 9*

Parteiorganisatsioone ja kommuniste Eesti NSV valdades
1. jaanuaril 1948.

(Sulgudes toodud kommunistide arv neis)

	Partei- alg- organi- satsioone	Kandi- daadi- grupe	Partei ja komsomoli grupe	Üksik- kommu- niste	Kommuniste		
					Kokku	Neist	
						partei liikmeid	kandi- daate
Valja ja küla ter- ritoriaal- setes	303 (2544)	16 (61)	1 (3)	8	2616	1735	881
Sovhoo- sides	38 (193)	4 (14)	1 (3)	1	211	170	41
MTJ-des	22 (128)	—	—	—	128	108	20
Kolhoo- sides	1 (7)	1 (5)	—	—	12	9	3
Kokku:	364 (2872)	21 (80)	2 (6)	9	2967	2022	945

* EKPA, f. 1, nim. 1—22, sü. 27, l. 30.

Seega võrdlemisi lühikese ajavahemiku, kõigest kahe ja poole aasta jooksul (1. jaanuarist 1945 — 1. juulini 1948) loodi parteiorganisatsioonid Eesti NSV kõigis valdades ja 1947. a. hakati looma parteiorganisatsioone juba külanõukogude juurde. Kommunistide arv 1. jaan. 1945 — 1. jaan. 1948 kasvas rohkem kui 60 kordseks. Kui 1945. aasta algul valdades töötavad kommunistid moodustasid kõigest 2% vabariigi kommunistide üldarvust ja 5% maakonnakomiteede arvel olijate üldarvust, siis 1948. a. algul vastavalt 18 ja 45%. Parteiorganisatsioonide kasv ja tugevnemine vabariigi valdades 1947. a., eriti EK(b)P vallakomiteede moodustamine ja tegevusse rakendamine võimaldas külaühiskonna parteilist juhtimist tõsta veelgi kõrgemale astmele ja muuta selgitus- ja organiseerimistöö kolhooside rajamiseks üldiseks ja intensiivseks. Seda tehti pärast EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsust «Parteiorganisatsioonide tööst kolhooside organiseerimisel Eesti NSV-s.»⁶⁶

СОЗДАНИЕ И УКРЕПЛЕНИЕ СЕЛЬСКИХ ПАРТИЙНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ЭСТОНИИ В 1944—1947 ГГ.

Е. Кивимаа

Резюме

Автор стремится, используя архивные материалы Центрального Комитета КПЭ, укомов партии и волостных партийных организаций, дать обзор о создании и укреплении партийных организаций в волостях Эстонской ССР в 1944—1947 гг.

Создание и укрепление волостных партийных организаций в названные годы позволило значительно усилить партийное руководство в сфере сельской жизни, что имело большое значение в социалистическом преобразовании сельского хозяйства Эстонской ССР.

THE CREATION AND CONSOLIDATION OF RURAL PRIMARY PARTY ORGANIZATIONS IN ESTONIA IN 1944—1947

E. Kivimaa

Summary

The article analyzes, in the light of the archives documents of the Central Committee, the district committees and the village Party organizations of the C.P.E., the creation and reinforcement of Party organizations in the districts of the Estonian S.S.R. for the years 1944—1947.

The creation and security of the primary Party organizations in the period under review permitted to strengthen the influence of the districts in the Party in the village and to prepare and carry out the collectivization of agriculture.

⁶⁶ ЕКРА, ф. 1, нм. 1—3, с. 222, л. 192

ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ КОМИССИИ КОНТРОЛЯ ПЕРВИЧНЫХ ПАРТИЙНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ КП ЭСТОНИИ (1959—1963 гг.)

И. Сорокин

В условиях коммунистического строительства исключительно важная роль в осуществлении партийного руководства принадлежит первичным партийным организациям. Первичные партийные организации являются основой партии, именно через них укрепляются связи партии с массами и ведется работа среди масс. Возрастание роли Коммунистической партии в строительстве коммунизма означает и повышение роли первичных партийных организаций в этом строительстве. XXIII съезд КПСС подчеркнул, что в руководстве коммунистическим строительством «особое значение имеет повышение боеспособности всех первичных партийных организаций»¹.

Повышение роли первичных партийных организаций в решении задач коммунистического строительства и их боеспособность зависят от развития творческой инициативы и активности коммунистов. Партия нашла ряд новых организационных форм, способствовавших повышению активности коммунистов в первичных партийных организациях.

На XVIII съезде партии первичным партийным организациям новым уставом было предоставлено право контроля над хозяйственной деятельностью администрации.² Однако, в условиях существования культа личности И. В. Сталина, когда прижималась творческая инициатива масс, право контроля первичными организациями осуществлялось формально. Не были определены и организационные формы осуществления контроля за хозяйственной деятельностью администрации. Поэтому вместо постоянной и систематической работы коммунистов контроль в первичных организациях сводился часто к заслушиванию общих отчетов руководителей предприятий на заседаниях бюро

¹ Резолюция XXIII съезда КПСС по отчетному докладу ЦК КПСС, М., 1966, стр. 22.

² КПСС в резолюциях , изд. 7, т. 2, стр. 935.

или общих партийных собраниях. В условиях строительства коммунизма, ликвидируя эти недостатки, партия выработала конкретные организационные формы контроля в первичных организациях. В июне 1959 года специальным постановлением ЦК КПСС разрешил создавать в первичных партийных организациях производственных и торговых предприятий комиссии по осуществлению права контроля над деятельностью администрации³. Одновременно было утверждено и положение о комиссиях.

В период 1959—63 гг. имело место проявление субъективизма в партийном руководстве, который был осужден на октябрьском и ноябрьском Пленумах ЦК КПСС 1964 года. Проявление субъективизма отразилось в определенной мере и на организации и работе комиссий по контролю. Однако, наряду с этим, в работе комиссий был накоплен и ценный положительный опыт. Комиссии по контролю явились новой организационной формой, которая позволила привлечь к постоянной работе большое число коммунистов и связать работу первичных парт-организаций с производственной деятельностью предприятий.

Новая форма активизации партийных масс в виде комиссий по контролю за деятельностью администрации получила широкое распространение в первичных партийных организациях КП Эстонии. В конце 1960 года в первичных парторганизациях КПЭ было создано 748 комиссий по контролю за хозяйственной деятельностью администрации и в них работало 3187 членов и кандидатов в члены партии⁴. К началу 1963 года число комиссий увеличилось до 793, а коммунистов, в них работавших, до 3313⁵. Необходимо учесть, что помимо членов в работе многих комиссий принимал участие актив из коммунистов, членов профсоюза и комсомольцев. Комиссии, таким образом, стали массовыми органами первичных организаций.

В. И. Ленин, указывая на необходимость вовлечения широких масс в управление производством, подчеркивал: «...организаторская работа посильна и рядовому рабочему и крестьянину, обладающему грамотностью, знанием людей, практическим опытом.»⁶

Комиссии по контролю за хозяйственной деятельностью администрации стали организационной формой вовлечения в управление производством рядовых коммунистов на предприятиях и фабриках. К концу 1960 года 51,6 процента членов этих комиссий были рабочими, а к началу 1963 года — 52,5 процента⁷. Во

³ КПСС в резолюциях... изд. 7, т. 4, стр. 526.

⁴ Текущий архив ЦК КПЭ. Справка об избрании комиссий за 1960 год.

⁵ Там же. Справка об избрании комиссий за 1962 год.

⁶ В. И. Ленин, соч. т. 26, стр. 370.

⁷ Текущий архив ЦК КПЭ, справки об избрании комиссий за 1960 и 1962 годы.

многих комиссиях рабочие-коммунисты были не только членами, но и руководили работой комиссии. В конце 1962 года в 292 комиссиях из 793 председателями были выбраны рабочие⁸.

Главная цель работы комиссий — улучшение процесса производства. Комиссии при этом решали часто сложные вопросы, требовавшие специальных знаний в области техники и экономики. Поэтому важным условием действенной работы комиссий явилось привлечение инженерно-технических специалистов. К началу 1963 года в комиссиях первичных организаций КП Эстонии из 3313 членов работало 949 инженеров и техников⁹.

Сферой деятельности комиссий первичных парторганизаций являлись те вопросы, от решения которых зависело успешное развитие всего производства, выполнение государственного плана. Одной из важнейших задач партийных организаций является борьба за технический прогресс в народном хозяйстве. Комиссии по контролю за хозяйственной деятельностью администрации на многих предприятиях Эстонской ССР стали настоящими помощниками первичных парторганизаций в решении этой задачи. В конце 1962 года в первичных парторганизациях КП Эстонии контролем за внедрением новой техники, механизацией и автоматизацией производственных процессов занимались 125 комиссий и 46 комиссий осуществляли контроль за рациональным использованием техники¹⁰.

Деятельность комиссий по контролю за внедрением новой техники во многих партийных организациях оживила партийную работу. Раньше партийные бюро, парткомы предприятий занимались вопросами выпуска и внедрения новой техники от случая к случаю, часто ограничиваясь только обсуждением этих вопросов. Комиссии во многих партийных организациях стали постоянными органами в борьбе за внедрение нового. Деятельность этих комиссий наполнила работу первичных парторганизаций новым содержанием — повседневным, систематическим, постоянным вмешательством в производственную жизнь предприятия. Активная работа комиссий позволяла партийному бюро первичной организации не только знать положение с внедрением новой техники на предприятии, но и находить «узкие» места, ликвидировать недостатки в этой области.

Опыт работы комиссий по контролю за внедрением новой техники на крупных предприятиях показывает, что главное в их деятельности заключается в непосредственной организаторской работе, а не в совещаниях и заседаниях. Комиссии первичных парторганизаций завода «Вольта», Таллинского машиностроительного завода, комбината «Кренгольмская мануфактура»

⁸ Текущий архив ЦК КПЭ, справка об избрании комиссий за 1962 г.

⁹ Там же.

¹⁰ Там же.

непосредственно на заводе, фабрике помогали внедрять новую технику, повышать производительность труда, улучшать технологию производства. Положительный опыт в решении этих вопросов был накоплен комиссией по контролю за внедрением новой техники, механизацией и автоматизацией производственных процессов первичной партийной организации завода «Вольта».

Завод «Вольта» является одним из крупных предприятий машиностроения в республике. Завод постоянно получает новое оборудование, машины, станки. Для работы комиссии по контролю за внедрением новой техники на заводе широкое поле деятельности. Занимаясь вопросами внедрения новой техники, комиссия выделила главные мероприятия, проведение которых требовало помощи и постоянного контроля. Именно на этих вопросах и сосредоточивала свое внимание и усилия комиссия, стремясь сделать максимум возможного для ускорения работ по вводу в строй новой техники. Примером такой целеустремленной деятельности комиссии может служить работа комиссии по осуществлению контроля за монтажом и пуском автоматической линии по изготовлению валов электродвигателей 7-го габарита¹¹.

Вопрос монтажа и пуска этой линии был важным для всего завода в связи с тем, что государственным планом было предусмотрено в 1961 году значительное увеличение выпуска заводом электродвигателей. Чтобы обеспечить это увеличение, планом внедрения новой техники на заводе предусматривалось создание новой автоматической линии.

Монтаж и пуск автоматической линии представляли собой дело сложное, связанное с известными трудностями. Комиссия по контролю за внедрением новой техники поручила трем своим членам осуществлять постоянный контроль за ходом монтажа линии. В ходе осуществления контроля комиссия не только наблюдала за монтажом, но и оказывала помощь для ускорения работ. Несколько раз на монтаже создавалась нехватка деталей и комиссия оперативно принимала меры для ликвидации такого положения. Однажды монтаж автоматической линии был остановлен из-за отсутствия электрической аппаратуры и гидроаппаратуры. Эта аппаратура изготавливалась на других заводах и не была доставлена в срок. Задержка грозила срывом плана пуска автоматической линии.

Комиссия партийного комитета нашла выход из создавшегося положения. Члены комиссии по контролю за внедрением новой техники, обсудив положение, решили обратиться через партком к парторганизациям заводов-поставщиков. В январе-феврале 1961 года от имени комиссии были посланы письма

¹¹ Текущий архив парткома завода «Вольта», планы работы комиссии по контролю над внедрением новой техники за 1960—1961 годы.

в партийные организации завода «Станкопринадлежность» Ленинградского экономического района, завода «Электростанок» Харьковского экономрайона, завода низковольтной аппаратуры Башкирского экономрайона¹². В этих письмах объяснялось создавшееся положение и содержалась просьба ускорить высылку аппаратуры. Партийные организации заводов-поставщиков выполнили просьбу и аппаратура была получена.

После пуска линии комиссия осуществляла систематический контроль за ее освоением¹³. Члены комиссии имели постоянную связь с работниками цеха средних машин, которые занимались наладкой линии. Стремясь помочь скорейшему освоению линии, комиссия в ноябре 1961 года привлекла специалистов для исследования всей работы автоматической линии. Исследование показало, что линия давала до 20% брака¹⁴. Привлечение к работе комиссии специалистов из цеха, а также личное участие членов комиссии в анализе работы линии позволило дать ценные рекомендации по ликвидации неполадок. Рекомендации были конкретными. Так, комиссия рекомендовала: «...провести отладку центров и шага конвейера, закончить изготовление копира для обработки валов АО 7-го габарита и др.»¹⁵. Выводы комиссии сообщила в партком завода, который принял меры для проведения их в жизнь. Таким образом, активная деятельность комиссии оказала ощутимую помощь заводу в освоении новой техники.

В деятельности комиссии по контролю за внедрением новой техники, механизацией и автоматизацией производственных процессов на заводе «Вольта» пример с внедрением автоматической линии не единичен. Во многих вопросах комиссия не ограничивалась только проверкой или докладом, а вела постоянную, систематическую повседневную работу, привлекая партийный и беспартийный актив к решению задач по внедрению новой техники в производство. В 1962 году комиссия провела большую работу по контролю за реконструкцией гальванического отделения завода¹⁶.

Комиссия уделяла также внимание распространению передового опыта, что помогало заводу улучшить использование техники. Так, в 1960 году на заводе возникли трудности с использованием сложных штампов, которые изготавливались здесь же на

¹² Текущий архив парткома завода «Вольта». Письма № 2-401, № 2-402, № 2-403 от января-февраля 1961 года.

¹³ Текущий архив завода Вольта. Планы работы комиссии по контролю за внедрением новой техники за октябрь-ноябрь 1961 года.

¹⁴ Текущий архив парткома завода «Вольта». Акт комиссии о проверке работы автоматической линии от ноября 1961 года.

¹⁵ Текущий архив завода «Вольта», там же.

¹⁶ Там же. Рекомендации комиссии по реконструкции гальванического отделения от 22 июля 1962 года.

заводе. Комиссия решила оказать помощь в освоении штампов, для чего привлекла и специалистов. Вместе со специалистами члены комиссии изучили опыт чехословацких штамповщиков, которые изготовляли такие же штампы. Затем партком завода созвал специальное совещание коммунистов инструментального цеха и цеха нормальных машин, на котором члены комиссии поделились опытом чехословацких штамповщиков¹⁷. Иначе говоря, комиссия конкретно определила, что же нужно сделать, чтобы штампы получались качественными. И в дальнейшем изготовление штампов было взято под контроль комиссии. Успешная работа комиссии помогла разрешению проблемы.

На многих предприятиях Эстонской ССР комиссии по контролю за внедрением новой техники успешно помогали партийным организациям возглавлять борьбу за внедрение новой техники в производство, вели повседневную систематическую работу, оказывавшую влияние на развитие производства. Ценный опыт работы имела комиссия по внедрению новой техники парторганизации комбината «Кренгольмская мануфактура». Опыт ее работы освещался в печати¹⁸. Конкретные успехи в своей деятельности имела комиссия по внедрению новой техники парторганизации Таллинского машиностроительного завода¹⁹.

Однако не всегда комиссии по контролю за внедрением новой техники выполняли свои задачи успешно. В некоторых партийных организациях к созданию этих комиссий подошли формально. В некоторых парторганизациях их работа была пущена на самотек. В таких парторганизациях комиссии не стали действительными помощниками в проведении партийной работы. В парторганизации Тартуского приборостроительного завода, например, комиссия по контролю за внедрением новой техники в 1962 году фактически превратилась в регистратора выполнения плана выпуска и внедрения новой техники. Вся ее деятельность заключалась в том, что просто проверяла выполнение плана на заводе, а на своих заседаниях лишь фиксировала: «Все мероприятия, предусмотренные по плану выполнены в срок»²⁰. Работу же непосредственно в цехах среди людей комиссия совершенно не вела. Такая деятельность комиссии не могла помочь партийной организации в осуществлении технического прогресса.

Плохо работали комиссии и на некоторых других предприятиях. Так, в печати критиковалась работа комиссии по контролю за механизацией и автоматизацией производственных процессов парторганизации комбината «Балтийская мануфактура»²¹.

¹⁷ «Коммунист Эстонии», № 4, 1961, стр. 47.

¹⁸ См. «Нарвский рабочий», 27 мая 1961 г.

¹⁹ См. «Советская Эстония», 16 августа 1961 года.

²⁰ Текущий архив партбюро Тартуского приборостроительного завода, протокол совещания комиссии от 6 апреля 1962 г.

²¹ «Rahva Hääli», 12 juuli 1961.

Причиной плохой работы комиссий часто было то, что коммунисты, выбранные в них, не знали ни задач, ни функций комиссии, а партийные бюро не направляли работу комиссий. В некоторых комиссиях причиной плохой работы являлся неудачный подбор людей, когда в комиссию попадали малоинициативные коммунисты.

Комиссии первичных парторганизаций стали помощниками не только в борьбе за технический прогресс на предприятиях, но и в осуществлении партийного руководства на других участках производства. Одной из важнейших проблем производства является повышение качества выпускаемой продукции. Этот вопрос постоянно находится в центре внимания партийных организаций. В первичных парторганизациях КП Эстонии широкое распространение получили комиссии по контролю за качеством выпускаемой продукции. К началу 1963 года в первичных парторганизациях КПЭ были созданы 166 таких комиссий²². Многие из этих комиссий вели серьезную организаторскую работу на предприятиях, которая оказывала непосредственное влияние на развитие производства. Комиссии помогали партийным организациям усиливать свое влияние и осуществлять партийное руководство борьбой за повышение качества продукции.

Много полезного для улучшения качества продукции сделала, например, комиссия по контролю за качеством первичной парторганизации завода «Ээсти каабель». Комиссия эта применяла в своей работе различные формы, что дало большой эффект в повышении качества продукции, выпускаемой заводом. Так, особое внимание члены комиссии уделяли борьбе с браком при выпуске новой продукции. В первом квартале 1963 года завод осваивал новую марку проводов. В связи с тем, что дело было новое, незнакомое, при изготовлении их очень часто получался брак. Чтобы оказать помощь в освоении новой продукции, двум членам комиссии было поручено осуществлять контроль за производством нового провода²³. В течение двух месяцев члены комиссии постоянно участвовали в определении причин брака и освоении новой продукции. При выявлении брака комиссия не ограничилась работой внутри завода, а установила связь с потребителями новой продукции. От завода «Ээсти каабель» на завод-потребитель была направлена специальная комиссия для выявления брака поставляемой продукции. В ней принял участие и председатель комиссии по контролю за качеством продукции²⁴. Участие председателя комиссии помогло в дальнейшем пра-

²² Текущий архив ЦК КПЭ, справка об избрании комиссий за 1962 год.

²³ Текущий архив партбюро завода «Ээсти каабель». Планы работы комиссии по контролю за качеством продукции на 1 и 2 кварталы 1963 года.

²⁴ Там же. Отчет о работе комиссии на партийном собрании 18 апреля 1963 г.

вильно определить причины брака и целеустремленно построить работу комиссии для устранения этих причин.

Комиссия завода «Ээсти каабель» применяла в своей практике и такую форму работы как проведение специальных рейдов для установления причин выпуска некачественных проводов. Рейды проводились по плану и, как правило, давали конкретные результаты.

Очень эффективную работу вела комиссия, осуществляя контроль за экономией сырья на заводе. Вопрос экономии сырья тесно связан с борьбой за повышение качества продукции. В плане работы комиссии на IV квартал 1962 года был поставлен вопрос: «Выяснить причины больших отходов цветного металла и хранения их на участке»²⁵. Осуществляя план, комиссия провела специальный рейд по первому участку завода. Выяснилось, что только за третий квартал участок при норме 8462 кг сдал отходов 10562 кг²⁶. Члены комиссии определили и причины такого большого перерасхода металла. Оказалось, что на участке плохо осуществлялся контроль над работой каждого рабочего. Рабочие не имели индивидуальных ящиков для хранения отходов, а поэтому и не отвечали за перерасход. Комиссия не только поставила в известность партийное бюро о неблагоприятном положении на первом участке, но и со своей стороны приняла меры для ликвидации перерасхода металла. Комиссия добилась, чтобы были установлены индивидуальные ящики, провела беседы с рабочими. Добилась также того, что в конце дня у каждого рабочего на участке стали регистрировать количество отходов. Результаты работы комиссии быстро дали себя знать. Уже в следующем месяце на первом участке перерасход металла был ликвидирован.

Комиссия по контролю за качеством продукции парторганизации завода «Ээсти каабель» вела работу и среди рабочих завода, мобилизуя их на борьбу за экономию цветного металла. 16 апреля 1963 года комиссия провела собрание с рабочими участка грубого волочения²⁷. На этом собрании рабочие взяли индивидуальные обязательства сэкономить 2% проволоки к 1-му Мая. Комиссия установила контроль за выполнением этих обязательств и добилась их выполнения. Коллектив завода взял на себя обязательство сэкономить в первом полугодии 1963 года 20 тонн цветного металла. Это обязательство было перевыполнено уже в мае месяце. И в это достижение завода внесла свой вклад и комиссия по контролю за качеством.

Некоторые комиссии по контролю за качеством продукции в

²⁵ Текущий архив партбюро завода «Ээсти каабель». План работы комиссии на IV квартал 1962 года.

²⁶ Там же. Дневник комиссии по контролю за качеством продукции.

²⁷ Там же.

парторганизациях КПЭ осуществляли постоянный контроль не только собственными силами, но привлекали к своей работе партийный и беспартийный актив. Привлечение актива к работе комиссии расширяло возможности комиссий, делало контроль действительно массовым. Примером широкого привлечения актива к работе комиссии может служить деятельность комиссии по контролю за качеством продукции парторганизации Староткацкой фабрики Кренгольма. Председатель этой комиссии С. А. Власова сумела с самого начала поставить работу комиссии так, что каждое мероприятие проводилось в жизнь не только усилиями членов комиссии, но и активом, который сложился вокруг нее. Власова, делясь опытом работы, подчеркивала, что когда проводится мероприятие, «то нам помогают десятки человек»²⁸. С самого начала работы комиссия стремилась опереться на актив в цехах фабрики. В середине 1960 года на фабрику стало поступать много рекламаций по ткани «поплин». Комиссия срочно занялась вопросом качества «поплина». Для выяснения причин брака необходимо было проследить изготовление его по всему технологическому процессу. Стало ясно, что силами одной комиссии сделать это было бы трудно. Тогда комиссия привлекла к этой работе многих коммунистов с фабрики, которые приняли активное участие в выяснении причин брака²⁹. Эти причины были выяснены и в дальнейшем устранены.

Комиссия Староткацкой фабрики применяла в своей деятельности систематически такую форму работы как общественные разбраковки. Непосредственно в цех приглашались хозяйственные руководители, а также активисты из других цехов, и здесь на месте показывались все дефекты только что изготовленной ткани. Такие разработки, организованные комиссией, позволяли выявлять сразу брак различных цехов и найти его причины. Участие актива в разбраковках включало в борьбу за качество продукции работников всех цехов фабрики. Такая разбраковка проводилась комиссией в декабре 1961 года³⁰. Использовалась эта форма работы и в дальнейшем.

Использовалась комиссией и такая форма работы как проведение рейдов с широким привлечением партийного и беспартийного актива. Привлечение к рейду актива позволяло комиссии глубже проводить проверки и в дальнейшем использовать актив для организационной работы по ликвидации недостатков. В середине 1962 года комиссия провела рейд «За качество сырья и экономию угаров». В рейде помимо членов комиссии участвовало несколько десятков коммунистов³¹. Рейд дал конкретные резуль-

²⁸ «Нарвский рабочий», 17 сентября 1960 г.

²⁹ Там же.

³⁰ Дневник комиссии по контролю за качеством продукции Староткацкой фабрики, стр. 19.

³¹ «Советская Эстония», 1 августа 1962 г.

таты, выявил целый ряд недостатков. Привлекая актив, комиссия провела и организационную работу по ликвидации обнаруженных недостатков. В результате работы комиссии удалось резко снизить количество угаров. Если раньше их количество на фабрике достигало 3—4 тонн, то после рейда и работы комиссии они снизились до 1400 кг.

Привлечение партийного и беспартийного актива являлось характерной чертой в деятельности комиссии по контролю за качеством продукции парторганизации Староткацкой фабрики Кренгольма. Широкая работа комиссии с партийным и беспартийным активом, ее целеустремленная деятельность завоевали комиссии на фабрике большой авторитет.

Не во всех партийных организациях КП Эстонии комиссии по контролю за качеством продукции работали активно и выполняли свою роль. В самих комиссиях не все члены работали активно. Во многих комиссиях слабо осуществлялась связь с другими общественными организациями. Были и другие недостатки в работе некоторых комиссий. Однако, анализ работы и опыта комиссий в крупных партийных организациях позволяет сделать вывод о том, что в их лице первичные партийные организации получили действенную форму активизации коммунистов.

В первичных парторганизациях КП Эстонии были созданы и работали комиссии и в других областях производства. Партийные организации создавали комиссии соответственно специфике каждого предприятия. Поэтому виды комиссий по контролю в целом по республике были очень разнообразными.

Успех работы комиссий по контролю за хозяйственной деятельностью администрации в первую очередь зависел от руководства со стороны партийных комитетов и партийных бюро. В тех партийных организациях, где партбюро, паркомы постоянно направляли работу комиссий, систематически им помогали, комиссии, как правило, выполняли свою роль успешно. Большое значение для успешной работы комиссий по контролю имеет опыт ее членов. В связи с систематическими пере выборами комиссий важным условием их деятельности является вопрос преемственности. Но этому вопросу не во всех партийных организациях уделялось достаточное внимание. В 1961 году при переизбрании комиссий в первичных парторганизациях из 3566 членов было выбрано 1368 новых, а в 1962 году в комиссии по контролю из общего числа 3313 членов было выбрано 2050 новых³². Это означает что при выборах в конце 1962 года сменился 61% членов комиссии. Такое положение приводило к тому, что во многих парторганизациях комиссии обновлялись почти полностью. Так, в комиссии по контролю за материально-техническим снабжением парторганизации Кренгольма из 5 членов только один работал в

³² Текущий архив ЦК КПЭ, справки об избрании комиссий за 1961, 1962 гг.

предыдущем году³³. На Таллинском машиностроительном заводе комиссия по контролю за выпуском химической и нефтяной аппаратуры сменилась полностью³⁴. Смена состава комиссий приводила часто к тому, что неопытные коммунисты часто не знали даже задач комиссии, а если партком или партбюро к тому же не заботились об обмене опытом и не инструктировали избранные комиссии, то они были обречены на бездействие. Такое положение сложилось, например, с некоторыми комиссиями в парторганизации Кренгольма.

Опыт работы комиссий по контролю за хозяйственной деятельностью администрации парторганизаций КПЭ в период 1959—1963 годов позволяет сделать вывод о том, что эта организационная форма, впервые примененная в осуществлении партийного руководства народным хозяйством, является важным средством повышения боеспособности первичных партийных организаций.

Ценность этой формы заключается в том, что она усиливает контроль парторганизаций за хозяйственной деятельностью администрации, а, с другой стороны, является проводником партийного влияния на развитие производства. До сих пор первичные партийные организации использовали такую форму как временные или постоянные поручения, даваемые отдельным коммунистам, комиссии по контролю за хозяйственной деятельностью администрации стали новой организационной формой привлечения коммунистов к постоянной партийной работе по управлению производством.

В 1964—65 годах некоторые партийные организации КПЭ ослабили руководство работой комиссий контроля, а в связи с созданием органов народного контроля некоторые парторганизации даже распустили эти комиссии. Однако, как показала практика, эта организационная форма не исчерпала своих возможностей. В декабре 1967 года на совещании группы председателей комиссий по контролю за хозяйственной деятельностью администрации, созданном ЦК КП Эстонии, указывалось на необходимость повышения роли комиссий в осуществлении партийного руководства развитием народного хозяйства³⁵. В конце 1967 года в первичных партийных организациях КП Эстонии на отчетно-выборных собраниях было избрано более 400 комиссий по контролю за хозяйственной деятельностью администрации. Эти комиссии ведут работу по осуществлению партийного контроля за различными участками производственной деятельности предприятий республики.

³³ По данным текущего архива парткома Кренгольма.

³⁴ Текущий архив партбюро Таллинского машиностроительного завода, списки состава комиссии по контролю за выпуском химической и нефтяной аппаратуры.

³⁵ «Советская Эстония», 29 декабря 1967 года.

EKP ALGORGANISATSIOONIDE KONTROLLKOMISJONIDE TÖÖKOGEMUSTEST AASTAIL 1959—1963

I. Sorokin

Resümee

1959. a. loodi partei algorganisatsioonides administratsiooni majandustegevuse kontrollimise komisjonid. Artiklis valgustatakse arhiivi- ja ajakirjanduse materjalide alusel nende kontrollkomisjonide tegevuse kogemusi ja näidatakse EKP kogemuste alusel nende osa tootmise arendamise kontrollimisel, kriipsutatakse alla nende komisjonide tähtsust kommunistide aktiveerimise uue vormina.

Artiklis käsitletakse komisjonide töö vorme ja meetodeid ning samuti mõningaid puudusi nende töös.

Komisjonide töökogemuste alusel tehakse järeldus selle vormi tähtsusest rahvamajanduse parteilise juhtimise tugevdamisel.

ZUR ARBEITSERFAHRUNG DER KONTROLLKOMMISSIONEN DER PRIMÄREN PARTEIORGANISATIONEN DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS (1959—1963)

I. Sorokin

Zusammenfassung

1959 wurden in den primären Parteiorganisationen die Kontrollkommissionen nach der Wirtschaftstätigkeit der Administration geschaffen. Auf Grund der Urkundensammlungen und Presse wird im Artikel die Arbeitserfahrung der Kommissionen in den primären Parteiorganisationen der KP Estlands dargestellt, ihre Rolle in der Verwirklichung der Parteikontrolle nach der Produktionsentwicklung gezeigt, auch die Bedeutung der Kommissionen als neue Organisationsart bei der Aktivierung der Kommunisten betont.

Im Artikel werden neben den Formen und Methoden der Kommissionsarbeit auch einzelne Mängel in ihrer Arbeit gezeigt.

Auf Grund der Arbeitserfahrung der Kommissionen wird der Schluß über die Wichtigkeit dieser Form für die Verstärkung der Parteileitung in der Volkswirtschaft gezogen.

KAASAJA TEADUSLIK-TEHNILISE REVOLUTSIOONI MÕJUST PEDAGOOGIKALE

S. Lepik

NLKP programmis on üldistatud kaasaja ühiskonna arengu üks iseloomulikumaid nähtusi järgmiselt «... teaduse rakendamine muutub ühiskonna tootlike jõudude võimsa kasvu otsustavaks teguriks.»¹ Karl Marxi poolt teenis sama üldistus alles tuleviku huve,² kuid kaasajal on raske leida eluala, kus ei katsetataks teaduse kaudu praktilise elu ühtesid või teisi külgi edasi arendada.

Et teadus omandaks tõeliselt otsustava faktori tähtsuse tootmise arendamisel, peab ta kehastuma töötajate töös. Teaduse vahetu osa tootmises on seletatav sellega, et inimese töö tootlikkus on otseses sõltuvuses inimese poolt töö looduslike tingimuste seaduspärasuste ja omaduste tunnetamise astmest, aga samuti nende asjade omadustest, mida inimene võtab loodusest, muutes neid ja kasutades töövahenditena.

Kuid teaduse kui tootliku jõu potentsiaal ei realiseeru ainult elavas töös, tema produktiivsuse kasvus. Teaduse kehastumine elavas inimtöös on alles esimene samm tema muutmisel tootlikuks jõuks.

Teiseks oluliseks sammuks on teaduse kehastumine töövahendites ja töö objektis, tema vahetu materialiseerumine tehnika vahendusel. Siit ka tema osa eriline rõhutamine seoses kaasaegse teaduslik-tehnilise revolutsiooniga.

Ka noorsoo õpetamise ja kasvatamise protsess sõltub enam kui kunagi varem teadusest. Siin on samuti teadus realiseerumas vahetuks tootlikuks jõuks. Kaasajal ongi üks peamisi ülesandeid rahva-hariduse alal — õpetamise ja kasvatamise protsessi kõrge teaduslikkuse saavutamine.

Sellest tulenevalt on teadlaste ees suured ülesanded:

«Kindlustada nõukogude teadusele tema poolt kättevõidetud eesmised positsioonid tähtsamates teadusharudes ja omandada

¹ NLKP programm. Tln., 1961, lk. 116.

² K. M a r x. Kapital. I kd. Tln., 1953, lk. 526.

juhtiv seisund maailma teaduse kõigis tema põhi-suundades.»³

Ka nõukogude pedagoogika asub paljude oluliste probleemide läbitöötamise alal maailma teaduses esirinnas. Niisugusteks probleemideks on

- õpetuse sisu ja mahu küsimused;
- didaktika küsimused;
- kooli elule lähendamise progressiivsete vormide pedagoogilise olemuse avamine;
- kasvatusprobleem, kusjuures kasvatust ei vaadelda kui täiskasvanu lihtsat mõjuavaldust lapsele, vaid kui lapse elu organiseerimise protsessi;
- töö osatähtsuse ja mõju kindlaksmääramine lapse vaimse palge kujunemisele;
- terve rida teaduslikke probleeme, mis tekkisid A. Makarenko tegevuses: paralleelse mõjustamise pedagoogika, lastekollektiivi organiseerimise pedagoogilised alused jne.⁴

Kuid nagu nähtub tegelikkuse paljudest üldistustest, ei suuda pedagoogika veel vastata paljudele tähtsatele koolielus esilekerkivatele küsimustele. Sellised väited toodi esile NLKP XXII kongressil.⁵ Selliseid hinnanguid on antud pedagoogikale ka NSV Liidu Teaduste Akadeemia koosolekutel,⁶ veel enam aga paljude loodusteadlaste poolt.

Muidugi moodustab nõukogude pedagoogika kvalitatiivselt uue etapi pedagoogika arengus. Ehitatuna marksismi-leninismi metodoloogilisele baasile, on ta oma teaduslikkuse tasemelt, oma sisult kõrgem kaasaegsest kodanlikust pedagoogikast ja erineb temast põhjalikult kui tõeline teaduslik teadmiste süsteem inimese kasvatamise kohta.

Kuid haridussüsteemi reorganiseerimise protsessis tekkinud probleemide hulk, mis lahendamist vajavad, esitas pedagoogikale kõrgendatud nõudmised. Seda enam, et NLKP Keskkomitee 1958. a. novembripleenumi otsuste alusel alanud haridussüsteemi reorganiseerimise protsessi kiirendati kunstlikult, loomata eelnevalt vajalikke eeldusi (materiaalne tehniline baas, pedagoogide kaader, pedagoogika).

See nähtus rõhutas veelgi pedagoogika mahajäämust.

Analüüsimisele tuli pedagoogika olukord ka NLKP Keskkomitee 1963. aasta juunipleenumil, kus märgiti samuti tema mahajäämist koolielu kasvavatest nõuetest.⁷

³ NLKP programm. Tln., 1961, lk. 119.

⁴ NLKP XXII kongress. Stenogramm. II osa. Tln., 1963, lk. 307.

⁵ Samas, lk. 307—309.

⁶ «Nõukogude Õpetaja», 22. jaanuar 1966.

⁷ NLKP Keskkomitee 1963. aasta juunipleenumi otsused. Tln., 1963, lk. 13 ja 15.

Detailsema üldistuse pedagoogika mahajäämuse olemusele andis «Советская Педагогика» juhtkiri 1963. a. See väljendub järgmises:

- ebarahuldavalt kulgeb rahvahariduse juhtimise teaduslike aluste väljatöötamine,

- ei tunta veel küllaldaselt teaduslikke aluseid isiksuse kujundamiseks,

- üld- ja polütehnilise hariduse osas on läbi töötamata veel terve rida teooria ja metoodika küsimusi,

- aeglaselt kulgeb hariduse sisu probleemi lahendamiseks teaduslike aluste väljatöötamine (puuduvad teaduslikult põhjendatud printsiibid õpetamise sisu ülesehitamiseks ja materjalide valikuks),⁸

- ebapiisavalt on uuritud vastastikuseid seoseid ja suhteid üld-, polütehnilise ja kutsehariduse vahel,

- lahtine on osaliselt ka veel polütehnilise hariduse sisu ja vormi küsimus,⁹

- aeglaselt kulgeb üksikute õppeainete õpetamise protsessi uurimine,

- vähe uuritakse õppematerjali omandamise psühholoogilist struktuuri,

- ebarahuldavalt kulgeb eksperimendi korras õpetamise võtete ja metoodika katsetamine (programmeeritud õpetamise katsetamine läheb aeglaselt ja üldistusi selle kohta on veel ebapiisavalt).

- vähe uurituks osutuvad pioneeri- ja komsomolitöö pedagoogilised alused,

- puudub lapse igakülgse arenemise kompleksne uurimine,

- nõrgalt on uuritud veel tervet rida kommunistliku kasvatusesõlmprobleeme, nagu

- a) õpetamise ja kasvatamise protsessi vastastikune suhe,

- b) lapse õpetamise, kasvatamise ja arenemise vastastikune seos,

- c) tunnetusteooria ja õpetamisprotsess,

- d) sotsiaalse keskkonna kompleksne mõju lapsele (kodu, kool, raadio, ajakirjandus, kino, televisioon jne.).¹⁰

Pole uudis, et ka meie vabariigi teadlaste ja eriti õpetajate kriitika pedagoogika aadressil on korduv olnud.¹¹

Õeldu põhjal võiks järeldada, nagu esineks pedagoogika mahajäämus vaid NSV Liidus. Selle väite võib otsekohe ümber lükata

⁸ Senine valik on viinud selleni, et õpikud on muutunud ülekuhjatuiks, sisaldavad palju vananenud andmeid ja üksikasju. See on viinud a) õpilaste ülekoormamiseni õppetööga ja b) õppematerjali kerge ja pealiskaudse omandamiseni.

⁹ Siin peitub ka üks põhjusi, miks tootmisõpetuse rakendamisel ebaedu esines ja kulutati väärtuslikku õppeaega, vaeva ja materiaalseid ressursse.

¹⁰ «Советская Педагогика», 1963, № 10, л. 3—7.

¹¹ «Nõukogude Õpetaja», 28. aprill 1962.

paljude erinevate sotsialistlike ja kapitalistlike maade teadlaste väidetega.

Näiteks nendib prantsuse tuntud progressiivne rahvahariduse tegelane Ph. Seckle-Rion, et kuigi teatud osa pedagoogikast «... teenib meil kapitalismi ja teda kasutatakse kui vahendit kapitalistide poolt masside mõjutamiseks..., ei taha Prantsusmaa progressiivsed teadlased ja pedagoogid samal ajal rahulduda pedagoogika kui terviku olemasoleva tasemega.»¹²

Teine prantsuse teadlane R. Gal väidab, et laiad hulgad suhtuvad pedagoogikasse kui kunstisse, mitte kui teadusesse.¹³

Saksa Demokraatliku Vabariigi tuntud teadlane H. König ei sea pedagoogikat kui teadust enam diskussiooni objektiks, kuid kritiseerib teravalt pedagoogika praegust taset, tema mittevastavust kaasaja sotsialistliku ühiskonna arenemise nõuetele. Ta nimetab pedagoogika praegust süsteemi tardunuks, märkides põhjusena teiste ühiskonnateaduste pidurdavat mõju.¹⁴

Saksa DV teadlane K. Hager ütleb aga veelgi enam pedagoogika praeguse taseme kohta:

«Pedagoogika staatiliselt kujunenud süsteem ei määra praegu sageli enam õpetamist ja kasvatamist, ta vaid interpreteerib olukorda.»¹⁵

Mõlemad eespool toodud saksa teadlaste seisukohavõtud pedagoogika suhtes sisaldavad endas teatud hulga tõde. Tõepoolest on loomuvastane ühiskonnateaduste ühte osa (pedagoogikat) lahutada ühiskonnateadustest kui tervikust. Kuid see lahutus on osaline. Võib kõnelda ühiskonnateaduste lahtatuse teatud astimest, või vastupidi, oleks õigem öelda, et ühiskonnateaduste-vaheliste seoste tugevus ja nende iseloom on erinevatel arenguetappidel olnud erinev.

Absoluutselt õige pole ka pedagoogika süsteemi kujunemist vaadelda staatilisena, kuigi osaliselt võib sellega nõus olla.

Hinnang aga, et pedagoogika sageli enam kaasajal ei määra õpetamise ja kasvatamise protsessi kulgu, vaid lihtsalt teeb kindlaks olukorra, on pedagoogikale praegu tõesti iseloomulik, kuid seda juba real põhjustel, mida analüüsime hiljem.

On päris ilmne, et pedagoogika areng ei ole meie tänapäeva ühiskonna nõudmise tasemel. Kuid pedagoogika olukorra hindamise ja täpse mõõtmise olulisemaks kriteeriumiks saab olla vaid erinevate hardiussüsteemide toimimise tulemuste mõõtmine. Konkreetset meie vabariigi osas eeldaks see tema vahetu mõju välja-

¹² Vt. «Учительская Газета», 25 сент. 1962.

¹³ Vt. Р. Галь. Современное состояние педагогики. — «Педагогика и народное образование в зарубежных странах», 1963, № 3.

¹⁴ Vt. H. König. Die Bedeutung der Entwicklungsrichtungen in Wissenschaft und Produktion für die inhaltliche Gestaltung der sozialistischen Schule, 1964/6.

¹⁵ «Pädagogik», 1964, Nr. 8, S. 713

selgitamist vabariigi haridussüsteemi arengu tulemuste baasil. Kuid et haridussüsteemi arengu tulemused ei sõltu ainult pedagoogikast, siis tekib vajadus haridussüsteemi arengut mõjustavaid kõiki tegureid komplekselt uurida. Viimane aga eeldab juba uurimise hoopis uut taset ja organisatsiooni võrreldes üksikuuri ja tema võimalustega.

Järelikult saab pedagoogika hindamisel piirduda vaid tema arengu mõningate olulisemate tendentside väljaselgitamisega, mis on üldise iseloomuga ja tulenevad tema arengu objektiivsetest tingimustest.

Muidugi sõltub pedagoogika arengu tase ka reast teguritest. Neid tegureid võib grupeerida väga erinevalt: a) teadlasest olenevad, b) väljastpoolt mõjustavad, c) teaduse enda sisemise arenguga seotud probleemid, d) teaduse arengut väljastpoolt mõjutavad tingimused jne. Tingimuste klassifikatsioon oleneb suurel määral eesmärgist ja haarde ulatusest, mille uurija määrab.

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada need objektiivsed tingimused, millest sõltub pedagoogika areng kaasajal.

Nagu nägime pedagoogika mahajäämust tõestavatest väidetest, ei ole pedagoogika mahajäämus ainult paikse, kohaliku iseloomuga. Ta mahajäämus on üldine. Järelikult siis ei tule selle mahajäämuse põhjusi otsida mitte paiksetest tingimustest (ENSV või NSV Liidu vastavatest oludest) vaid teaduse ajaloost.

Täpsemalt öeldes tuleb välja selgitada pedagoogika mahajäämuse põhjuste ahelas peamine lüli tema ajaloolise arenemise põhjal.

Tuginemise õigsust teaduse ajaloole teaduse arengutendentside kindlaksmääramisel tõestas juba V. I. Lenin 1919. aastal. Suhtumist ühiskondlike nähtuste uurimisse väljendas ta järgmiselt:

«Ühiskonnateaduse küsimuses on kõige kindlam ja kõige tarvilikum selleks, et tõesti omandada selle küsimuse õige käsitlemise vilumust ja mitte uppuda pisasjade rägastikku või võitlevate arvamuste tohutusse mitmekesisusse, — kõige tähtsam selleks, et käsitleda seda küsimust teaduslikust seisukohast, on: mitte unustada põhilist ajaloolist seost, vaadelda iga küsimust sellelt seisukohalt, kuidas teatud nähtus ajaloos on tekkinud, millised peamised etapid see nähtus on oma arenemises läbi teinud, ja sellelt tema arenemise seisukohalt vaadata, milleks antud asi on muutunud nüüd.»¹⁶

Pedagoogika areng alates tema eraldumisest iseseisvaks teadusharuks on alati kulgenud seoses teiste teadustega. Alates klasside tekkest on ta kandnud ka klassiiseloomu. Muidugi ei välista antud väide pedagoogika suhtelist iseseisvust, mis tuleneb tema uurimise spetsiifikast ja objektist, mida ta uurib (üldinimlik, üldsotsiaalne läbib kõigi klassiühiskondade pedagoogilisi tõekspidamisi erinevusteta).

¹⁶ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 437.

Toodud väited ei tekita kahtlust, kui lähtume pedagoogika teooriast, tema sisust üldse. On küllaldane, kui viitame tuntud teaduse ajaloo uurijate töödele.¹⁷ Muidugi ei tohi arvestamata jätta, et pedagoogika arenemise erinevatel etappidel on ka seoste iseloom erinev olnud: küll vahetu, küll kaudne, küll tugevam, küll nõrgem jne. See sõltus üksikute teaduste arenguastmest, tempost ja muudest sotsiaalsest teguritest.

Küll aga vajaks mõningal määral tõestamist, et pedagoogika kui ühiskonnateaduste ühe osa areng sõltub meetodi arengust.

Huvitava analoogia tegemise võimaluse pakub meile selles osas teaduse ajaloo võrdlus tema arenemise tormilistel etappidel ehk nn. revolutsioonilistel ajajärkudel. Just nendel etappidel on olnud eriti märgatav uute meetodite vastastikune ülevõtmine erinevate teadusharude poolt, samuti teadusharudevahelistel kokkupuutekohtadel uute teaduste teke.

Näiteks 18.—19. sajandi vahetusel asetleidnud tehniline revolutsioon paistab silma eelkõige loodusteaduste tormilise arenguga.¹⁸ Ta aga andis uue tõuke uute avastuste ja meetodite kaudu, mis sündisid nende avastuste tegemise käigus ka ühiskonnateaduste revolutsiooniliseks arenguks. Ja sellele järgneski revolutsioon ka ühiskonnateadustes, marksismi-leninismi näol, mis tähendas juba kvalitatiivselt uut astet ühiskonnateaduste arengus.

Et ka meetodi kaudu eksisteerib loodus- ja ühiskonnateaduste vahel seos, kinnitab järgmine Fr. Engelsi väide vaidluses Feuerbachiga. Ta näitab, et iga epohhi loova avastusega loodusteaduste alal peab materialism oma vormi muutma.¹⁹ Järelikult muutused loodusteaduses kutsuvad muutusi esile ka ühiskonnateadustes, kaasa haarates nende meetodeid.

Sama väidet kinnitab ka V. I. Lenini mõte. Ta kirjutas:

«Võimas vool läks loodusteadusest ühiskonnateadusse teatavasti mitte ainult Petty ajastul, vaid ka Marxi ajastul. See vool jäi püsima niisama võimsana, kui mitte võimsamana, ka XX sajandil.»²⁰ Lenin nägi selle seaduspärasuse üldkehtivust.

Kõiki eespool toodud marksismi klassikute üldistusi seob nende kujunemise tingimuste poolest ja ajaliselt üks ühine joon: nad val-

¹⁷ Vt. Fr. Engels. Looduse dialektika. Tln., 1962.

V. I. Lenin. Teosed, 14. kd.

V. I. Lenin. Teosed, 38. kd.

J. Bernal. Teadus ühiskonna ajaloos. Tln., 1962.

F. Ueberweg. Geschichte der Philosophie. I osa.

N. Konstantinov, J. Medõnski ja M. Sabajeva. Pedagoogika ajalugu. Tln., 1962.

¹⁸ Vt. Fr. Engels. Looduse dialektika. Tln., 1962, lk. 144—145.

V. I. Lenin. Teosed, 14. kd., lk. 230—290.

¹⁹ Fr. Engels. Ludwig Feuerbach ja klassikalise saksa filosoofia lõpp. Tln., 1959, lk. 18.

²⁰ V. I. Lenin. Teosed, 20. kd., lk. 174.

misid suurte avastuse perioodi järel dustena loodusteadustes, nad järgnesid revolutsioonile loodusteadustes. Viimane võimaldas nende üldistuste tegemist.

Teatud analoogia tekib ka käesoleva sajandi keskpaigu vallandunud teaduslik-tehnilise revolutsiooni tulemuste hindamisel. Muidugi pole praegune ülemaailmne teaduslik-tehniline revolutsioon võrreldav omaaegsega detailides. Praegune teaduslik-tehniline revolutsioon on üheaegne kõigi loodusteaduse harude ulatuses ja tema haare on laiem ning sügavam. Ka pole teaduste revolutsiooniline muutumine veel jõudnud lõplikult haarata kõiki loodusteaduse harusid, kuid ta tungib ka juba ühiskonnateadustesse.

Milles seisneb kaasaegse teaduslik-tehnilise revolutsiooni olemus?

Üldtunnetatuks on saanud teaduste erakordselt kiire areng, uute teadmiste enneolematu kuhjumine. Teaduse selline areng on viinud uute teadusharude tekkeni loodusteadustes (küberneetika, raadioelektronika, kosmonautika, bioonika jt.).

Nendes teadustes saavutatud tulemused on kvalitatiivselt uued ja lükkavad peaaegu täiesti ümber rea teaduste senised saavutused. Teaduse kõige iseloomulikumaks jooneks on muutumine vahetuks tootlikuks jõuks. Sellega seoses tungib ta kõigisse põhilistesse tootmisharudesse, samuti inimtegevuse teistesse sfääridesse, kujundades ka need täielikult ümber. Näiteks tootmise juhtivate harude täielik mehhaniseerimine, automatiseerimine, kemiseerimine jne. on tekitanud uue probleemide ringi: inimene — tehnika. Viimase probleemide uurimise tulemused määravad kvalitatiivsed muutused hariduse ja kasvatus protsessis. Nad sunnivad ka inimese kujundamise ja arendamisega seotud protsesse revolutsiooniliselt muutma jne.

Teaduse ajaloo uurijate üldistuste kohaselt iseloomustatakse sellist protsessi teaduse arengus kui revolutsiooni.²¹ On tegemist ülemaailmse teaduslik-tehnilise revolutsiooniga.

Teaduslik-tehniline revolutsioon on endaga kaasa toonud hulgalisi muutusi nii teaduse sisus kui ka meetodeis. Erinevate teadusharude vahel on tekkinud tihe läbipõimumine küll sisus, küll meetodite osas.

Teaduslik-tehnisel revolutsioonil on loomulikult ka suur mõju ühiskonnateadustele, kaasa arvatud pedagoogika.

Et paremini mõista seda mõju ja sellest tulenevaid protsesse pedagoogika arengus, tugineme teaduse arengu ühele üldisele seaduspärasusele.

Nimelt on teaduse arengule alati iseloomulikud olnud kaks põhilist arengutendentsi:

1) diferentseerumine (spetsialiseerumine ja kitsamates valdkondades sügavuti minek) ja

²¹ К. Тессман. Проблемы научно-технической революции. М., 1963.

2) integratsioon (vastavate teaduste kokkupuutekohtadel uute teaduste teke, ühildumine).

See seaduspärasus kehtib nii teaduse kui terviku kohta, kui ka iga üksiku teadusharu kohta. Järelikult selle seaduspärasuse valgusel ongi võimalik põhjendada pedagoogika kui ühiskonnateaduste ühe osa ja ülejäänud osade vahel seaduspärase integratsiooniprotsessi võimalikkust.

Ka tuntud teaduse ajaloo uurija J. Bernali uurimus viitab koostöö vajadusele erinevate teadusharude vahel.²²

Teaduslik-tehnilise revolutsiooni käigus vallandunud enneolematult kiire teaduse areng aga loob taas soodsad võimalused integratsiooniprotsessi arenguks. See on eelkõige seletatav uute avastuste ja teadmiste järsu kasvuga loodusteadustes. Siit kasvas ka ühiskonnateaduste jaoks paratamatu vajadus nende avastuste valgusel seniseid seisukohti analüüsida ja näha muutusi, mille loodusteaduste uued avastused ühiskonnateadustesse kaasa tõid.

On ka ilmne, et teaduste tänapäeva tase eeldab rohkem baseerumist teaduses juba saavutatule. Prof. Kedrov väidab, et «iga tõeliselt teadusliku uurimuse ülesandeks on mitte faktide kogumine ja süstematiseerimine, vaid loogilise ja ajaloolise meetodi abil avastada uusi seoseid ja sõltuvusi juba teadaolevate faktide vahel.»²³ Arusaadavalt on faktide kogumine ja süstematiseerimine vajalik tööetapp, kuid ta moodustab vaid eeltingimuse teaduslikuks analüüsiks. Järelikult on pedagoogikas iseenesest mõistetav toetumise vajadus ühiskonnateaduste teiste distsipliinide saavutustele. Näiteks seadis praktiline elu taas pedagoogikaprobleemide lahendamisel tähtsale kohale psühholoogia, tekkis pedagoogiline psühholoogia. Nende 2 distsipliini koosarenemine on praktika põhjal juba selgesti tunnetatav.²⁴

Niisiis — üldtoodust võib julgelt järeldada, et pedagoogika sügavama arendamise üheks eelduseks saab olla pedagoogika orgaaniline seos kõigi ühiskonnateadustega.

Pedagoogika kui teaduse uurimisobjektiks on inimese kasvata-mise (lapse kasvatamise) uurimine. Inimese kasvatamise uurimist aga pole õige kunstlikult eraldada inimese uurimisest. Tõsi küll, viimane pole pedagoogika kui teaduse aineks, millele viitas omal ajal juba A. S. Makarenko,²⁵ kuid praegune pedagoogika areng on jõudnud juba selleni, et sotsiaalse teadusena ei ole tal

²² Vt. J. Bernal. Teadus ühiskonna ajaloos, lk. 660.

²³ А. Б. Кедров. Предмет и задачи истории естествознания и техники. М., 1965.

²⁴ Vt. Pädagogische Psychologie. Handbuch der Psychologie in 12 Bänden. 10. Band. B., 1959.

«Rahva Hääli», 1. november 1966.

²⁵ Vt. А. С. Макаренко. Педагогические сочинения. М.-Л., 1948, стр. 195.

enam edukas edasiminek võimalik, arvestamata teiste ühiskonnateaduste saavutusi, kuna ta ise moodustab ühiskonnateadustest kui tervikust ühe osa. Imperialistlikus maailmas, kus ühiskond kui tervik on lõhenenud klasside vahel, on pedagoogika paratamatult ekspluateerijate klassi teenistuses. Sellepärast kodanlikud ideoloogid ei saa rõhutada pedagoogika kui teaduse arengu vajadust orgaanilises seoses kõigi ühiskonnateaduste arenguga. Sotsialistlikus ühiskonnas seevastu on antud nõue paratamatuks vajaduseks kujunenud.²⁶ Õigem oleks küll rääkida hoopis pedagoogika tihedama seostamise vajadusest teiste ühiskonnateadustega. See seos on marksistlikus pedagoogikas tema tekkest peale aset leidnud, kuid senini on pedagoogika seos olnud nendega vaid kõige üldisemat laadi, on piirdunud kõigile ühiskonnateadustele omase dialektilis-materialistliku metodoloogiaga. Kaasaja ühiskonnateaduste arengu tase võimaldab oma üldistuste sügavuse tõttu toetuda tema saavutustele uute seoste ja seaduspärasuste väljatöötamisel.

Pedagoogikas hakkasid ilmnema revolutsioonilised muutused. Käsitletav ühiskonnateaduste haru — pedagoogika — hakkab väljuma oma senistest raamidest. Seda peegeldavad tema arengusse tekkivad uued momendid, nagu

— püüe lapse kasvatamist uurida sotsiaalselt laiemal pinnal (tervete lastekollektiivide uurimine, laste massiline uurimine tegevuse ja teiste tunnuste alusel, nende kasvatusliku keskkonna laiem uurimine jne.);

— pedagoogika piirid üha laienevad, hõlmates ka täiskasvanute uurimist küll kutsealade, küll juhtimistegevuse tasapindade järgi jne. (töökollektiivide kasvatamise probleem, parteitöö pedagoogiliste külgede uurimine):

— tekib vajadus võrrelda erinevaid rahvahariduse süsteeme pedagoogikas eri maade, eri maailmajagude või eri maailmasüsteemide vahekorras;

— pedagoogikasse tungivad loodusteadlased, võttes sõna pedagoogiliste probleemide kohta, mis tulenevad vahetult nende uurimistööst oma erialal;

— pedagoogika ja teiste ühiskonnateaduste vahel tekib sümbioosne areng, mis osutub vastastikku soodsaks.

Need uued momendid viitavad uute harude tekkele pedagoogikas, nagu pedagoogiline sotsioloogia, tööstuspedagoogika, parteitöö pedagoogika, võrdlev pedagoogika, pedagoogiline psühholoogia jne.

Avardub ka kogu üldsuse sõnavõtt pedagoogilistel teemadel küll ajakirjanduses, küll teiste avalikkusele kättesaadavate vormide kaudu. Muidugi, kogu üldsuse kaasarákimine pedagoogika valdkonnas tuleneb 2 peamisest põhjusest:

²⁶ Vt. F. Fiedler. Von der Einheit der Wissenschaft. Berlin, 1964, S. 54—62.

1) pedagoogika poolt lahendamata probleemide kuhjumine on avalikkuse poolt selgelt tunnetatavaks muutunud ja

2) ühiskonna üldine teadmiste tase pedagoogikas on sotsialistliku ühiskonna tingimustes tunduvalt tõusnud, mis võimaldab julgemat kaasaraäkimist pedagoogiliste probleemide lahendamisel. Enamikul juhtudel piirub ta küll pedagoogiliste situatsioonide interpreteerimisega, kuid selles tema teene seisnebki. Teadlastel avarduv selle kaudu olukorra interpretatsioon, muutub mõnevõrra laiemaks, põhiliselt aga teenib ta kontrolli huve ühiskondliku arvamuse tasemel.

Teaduslik-tehnilise revolutsiooni sellist mõju pedagoogikale tuleb kõrgelt hinnata. Seda enam, et teaduse ajalugu on ka viidanud tulemustele, mida on spetsiaalsele teaduseharule pakkunud väljaspool antud teadusharu seisvad spetsialistid.

J. Bernal näitab, et paljud teaduse põhjanevad avastused on minevikus tehtud teadlaste poolt, kes vastava erialaga pole vahetult seotud, vaid esindavad antud teadusharule lähedast teadmiste ala.²⁷

Tähendab, just integratsiooni tendentsi kaudu on jõutud suurte avastusteni teaduses.

Muidugi ei saa kaasaja teaduses integratsiooniprotsessi tulemusi enam mõõta üksikteadlaste uurimistegevuse tasemega. Ja tal on kahtlemata oma iseärasused kaasajal. Ka ei arene integratsioonitendents lahus diferentseerumisest teaduses.

Teaduse ajalugu peegeldab, et need 2 põhilist tendentsi teaduse arengus kulgevad üksteisega tihedalt koos, läbipõimunult ja tingivad vastastikku teineteist. Küll aga võib teaduse erinevatel arenguetappidel olla nimetatud tendentsidest üks või teine teatud aja vältel ülekaalus. Ja näib, et teaduse arengu tormilised etapid sünnitavad integratsioonitendentsi ülekaalu. Tekib tihe läbipõimumine erinevate teadusharude vahel, mis viib omakorda diferentseerumiseni neis.

Järelikult, kaasaegse teaduslik-tehnilise revolutsiooni mõju pedagoogikale avaldub eelkõige loodusteaduste ja ühiskonnateaduste tihedamas läbipõimumises, samuti ühiskonnateaduste üksikute osade tihedamas läbipõimumises. Selle tulemusena on tekkinud pedagoogikas hargnemine, uute iseseisvate uurimissfääride teke, mis omakorda viib seaduspärase koostöösüsteemi väljakujunemisele ja organisatsioonile erinevate teadusharude teadlaste vahel.

Teaduslik töö aga kujuneb kollektiivseks, teaduse saavutused kollektiivse töö viljaks.

Erinevate teadusharude läbipõimumine ja koostöö protsessis aga tekib ka paratamatult vajadus uute, võimsamate meetodite järele, mis

²⁷ Vt. J. Bernal. Teadus ühiskonna ajaloos, lk. 660—661.

a) võimaldaksid suuremal hulgal erineva iseloomuga informatsiooni läbi töötada ja

b) luua otstarbekamaid koostöövorme erinevate teadusharude teadlaste vahel.

Näib, et meetodi küsimus on pedagoogikas kaasajal teravalt päevakorras. Nii pedagoogika kui kõigi ühiskonnateaduste arengu piduriks on saanud suurelt osalt meetodite piiratus.

Tulenevalt isikukultuse pidurdavast mõjust, mis sünnitas pedagoogikas dogmatismi, paigaltammumise, lisandus sellele ka meetodite ühekülgsus pedagoogiliste nähtuste analüüsimisel.

Pedagoogika hakkas piirduma sageli pedagoogiliste nähtuste välise kirjeldamisega, tungimata nende nähtuste olemusse ja avamata seal valitsevaid seaduspärasusi ja sõltuvusi.

Karl Marx ei öelnud juhuslikult, et teaduse ülesanne seisneb selles, et nähtus, mis ilmneb pealiskaudselt, viis tegelikkuseks, jõuda sisemise liikumise mõistmiseni.²⁸

Kuigi muidugi nähtumus on olemuse ilmnemine, on ta seda ühekülgsest, mitteadekvaatselt ja sageli moonutatult.

Sellepärast ka pedagoogika, kui ta piirdub ainult nähtumuse interpreteerimisega, selle lihtsa kirjeldamisega, ei saavuta kunagi keerukate sotsiaalsete nähtuste olemuse mõistmist.

Siit tulenevalt on ka arusaadav, miks pedagoogikas tekkis eemaldumine pedagoogilisest praktikast. Tuleb olla nõus «Sovetskaja Pedagogika» juhtkirjaga, kus sõjajärgse pedagoogika meetodit iseloomustatakse kui primitiivset ja konservatiivset.²⁹ See väljendus eelkõige teiste ühiskonnateaduste järelduste kommenteerimises ja pedagoogilisest praktikast toodud näidete illustreerimises, samuti bioloogiliste faktorite alahindamises, õpetamises ja kasvatusprotsesside uurimisel.

Kvantitatiivseid suhteid, mis sotsialistliku ühiskonna sotsiaalsete suhete juhtimise seisukohast on just olulised, ei uuritud üldse. Kvalitatiivseid suhteid aga uuriti kvantitatiivsetest lahus.

Nii ei andnud need uurimused pedagoogikas sageli mingit objektiivset pilti meie ühiskonnas kulgevate pedagoogiliste protsesside kohta, vaid kirjeldasid ainult pedagoogilisi ideaaale nii suhete kui olukordade näol. Anti vaid vastuseid küsimustele, kuidas võiks ja peaks olema. Kuidas aga meil on? Sellele küsimusele ei suudetud enamikul juhtudel vastust anda.

Millega on selline olukord põhjendatav?

Erinevates allikates on pedagoogika kaasaegse arengutaseme ja tema meetodite kohta avaldatud mitmesugust arvamust. Muidugi on püütud kindlaks määrata ka põhjuslikud seosed, mis sellise olukorra on tinginud. Neid põhjusi võib grupeerida mitmeti:

²⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс. Избранные произведения в трех томах. Т. 2. М., 1966, стр. 453.

²⁹ Вт. «Советская педагогика», 1963, № 10, стр. 8.

1) Põhjused, mis tulenevad pedagoogikat arendavast kaadrist. Kritiseeritakse kaadri vaimseid võimeid ja omadusi, kaadrit ettevalmistavaid organisatsioone ja põhjendatakse olukorraga, mis valitseb praegu teaduses (teaduse enneolematu kasv ja kuhjumine jne.).

Muidugi on kaadril ja tema omadustel oluline osa pedagoogika arendamisel. Kuid kui pedagoogika ja eriti tema uurimismeetodi mahajäämus peituks ainult kaadris, oleks erinevate teadlaste kollektiivide, erinevate maade ja erinevate süsteemide puhul saavutustes ja meetodeis suuri erinevusi. Ometi aga on see mahajäämus üleüldine, ülemaailmne, nagu nägime antud artikli alguses.

2) Nõukogude Liidus väljaantud allikates viidatakse sageli pedagoogika ja tema meetodite mahajäämuse põhjuste otsingul isikukultuse mõjule. Muidugi oli sel nähtusel teatav pidurdav mõju, kuid ka see oli ainult teatavate maade nähtus, ega seleta kaugeltki üleüldist mahajäämust.

3) Õigemal teel mahajäämuse põhjuste seletamisel on need, kes põhjendavad seda teaduse enda aparaadiga, tema metodoloogia äärmiselt vähese uurimisega, tema loogika ja tehnika uurimisega. Muidugi pole viimane primaarseks, peamiseks põhjuseks, kuid on iseloomulik pedagoogikale.

4) Ka on suure sammu astunud peamise lüli leidmiseks põhjuste ahelas need, kes õigesti mõistavad pedagoogika ja teiste teaduste äärmiselt nõrka seost. Viited vajadusele tugineda teiste teaduste tulemustele, teiste teadusharudega koostööle, on igati õigustatud. Teatud perioodil oli pedagoogika kõigis maades suhteliselt eraldatud teistest teadustest, arenes omaette diferentseerumise suunas ja oli meie sajandi keskpaigas ammendanud oma arenevõimalused lahus teistest teadustest.

Tüüpiline süstemaatiline pedagoogika jõudis oma arengus niikaugele, et ta määratles pedagoogika aine, tema põhikategooriad ja funktsiooni sotsiaalse teadusena. Nüüd on tekkinud vajadus selle teaduse muutmiseks vahetuks tootlikuks jõuks, juhtida tema abil sotsiaalseid protsesse ühiskonnas. Ja pedagoogika muutus oma seniste uurimismeetoditega jõuetuks selliste ülesannete ees.

Probleemi lahendus omakorda aga ei sõltunud sedavõrd pedagoogika enda arengust, ütleksime isegi ühiskonnateaduste arengust, kuivõrd loodusteaduste arengust. Probleem seisnes selles, et seni, kuni rakenduslik matemaatika, küberneetika jt. loodusteaduste uued harud olid veel vähearenenud (kuni nende baasil ei loodud ka uut võimsat tehnikat, mis suutnuks abistada teaduslikku uurimistegevust) või ei leidnud nende saavutused paljudes riikides õigeaegselt tunnustust, tammusid ühiskonnateadused paigal. Muidugi sõltus sellest ka pedagoogika areng.

Näiteks selliste keeruliste nähtuste uurimine nagu õpetamine ja kasvatamine on mõeldamatu tuginemata marksistlikule filosoof-

fiale, psühholoogiale, kõrgema närvitalitluse füsioloogiale, majandusteadusele ja paljudele teistele teadusharudele, mis on lähtealuseks sotsiaalse keskkonna organiseerimisel ja õpetatava-kasvatatava arengu mõistmiseks.

Lisaks kõigele ei anna üksiku indiviidi uurimine sotsiaalselt igakülgsest vajalikke andmeid pedagoogikale. On vaja uurida õpilaste-õpetajate kollektiive, sotsiaalset keskkonda jne.

Toodud eesmärgist lähtudes kujunevat uurimistegevust ei suuda aga rahuldada senised uurimismeetodid, samuti tehnika, mis on senini olnud ühiskonnateadlaste käsutuses uurimistegevuse hõlbustamiseks. Samal ajal peab märkima, et ulatuslikult kasvab sellisel teel kogutud lähtematerjali hulk, mida puht-intuitiivselt läbi töötada muutub raskeks ja üldistused muutuvad üha ligikaudsemaks, ebatäpsemaks.

Järelikult sõltub ühiskonnateaduste areng tunduvalt loodusteaduste arengust. Seda sõltuvust võiks vaadelda 3 aspektist:

1) loodusteaduste saavutused, millele tuginedes ühiskonnateadused arenevad;

2) loodusteaduste arengu tulemusena loodud tehnika, mis teenib ühiskonnateaduste arengu hõlbustamist ja

3) loodusteaduste meetodid, mida ühiskonnateadused on ikka aeg-ajalt üle võtnud. Muidugi peab mainima, et meetodi ülevõtmine pole teaduse ajaloos ühepoolne olnud. Ka ühiskonnateadustest on loodusteadustesse läinud rida meetodeid, näiteks statistiline meetod.

Vaatleksime eraldi viimast aspekti, kuna ühiskonnateaduste, sealhulgas ka pedagoogika arengu mahajäämus käesoleva sajandi keskel sõltus just suurel määral meetodist. Meetodite tardumus, primitiivsus ja ühekülgusus said olulisteks kõigi teiste mahajäämuse põhjuste kõrval.

On päris ilmne, et teaduse meetod nagu teadus isegi on pidevalt arenev protsess. Kuna aga teaduse meetod on arenenud palju aeglasemalt kui teadus ise, tekib sageli olukordi, kus enne avastatakse midagi ja alles siis püütakse tagantjärele seletada, kuidas see avastati. Sellest tulenevalt on ka arusaadav, miks teaduste arengu kõrgemal tasemel tekib paratamatult meetodite vastastikuse vahetamise vajadus erinevate teadusharude vahel.

Teiselt poolt, ka loodusteaduste enda meetodid saavad oma sisemiseks arenemiseks täielikud tingimused alles siis, kui selle meetodi kaudu tekib teaduse tihe side ühiskonnaga ja selle klassi-olemusega.³⁰

Eespool toodud viiteid tõestab ka praeguse teaduslik-tehnilise revolutsiooni areng.

³⁰ Vt. J. Bernal. Teadus ühiskonna ajaloos, lk. 19; П. В. Копнин. Логика научного познания. — «Вопросы философии», 1966, № 10, стр. 47.

Intensiivse arengu tõttu loodusteadustes tugevneb ühiskonnateadustes üha enam püüe täpsemate uurimismeetodite kasutamise järele. Ühiskonnateadustesse tungib kvantitatiivne analüüs.³¹

Ühiskonnateadused hakkavad kasutama matemaatilisi meetodeid ja võtteid. Kuid on vaieldamatu tõsiasi, et ühiskonna arengu uurimisel ei saa kvalitatiivseid külgi kõrvale jätta, sest ühiskonnateadused käsitlevad väärtusi (õiglus, ausus, ustavus jne.), mida ei saa ainult kvantitatiivse analüüsi kaudu mõõta. Tekib paratamatu vajadus uute meetodite väljaarendamise järele, kus orgaaniliselt ühineksid kvantitatiivne ja kvalitatiivne analüüs. Kuid marksistlik ühiskonnateadlane pole ainult nähtuste registreerija, vaid ta uurib ühiskonda selle suunamise, juhtimise eesmärgil, lähtudes kindlast eesmärgist. Ta töötab ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamise eesmärgil. Sellepärast seostub see arenev uus meetod orgaaniliselt ka parteilisusega ja lähtub marksistlikust ühiskonnateadusest kui tervikust ja tema metodoloogiast.

Need ülaltoodud seisukohad on täielikult maksvad ka nõukogude pedagoogika kohta. Pedagoogiliste nähtuste ja protsesside igakülgne teaduslik uurimine nõuab kaasaegsete matemaatiliste meetodite kasutamist. Need uued meetodid, mis pedagoogikasse tungivad loodusteadustest ja ka teistest ühiskonnateadustest, ei tohi mingil määral asendada varasemaid meetodeid.

Uute meetodite tähtsust on raske ennatlikult hinnata, kuid eelkõige peavad nad pedagoogikas tegema võimalikuks täiuslikuma empiirilise materjali kasutamise.

Nagu selgub uurimustest, kus on kasutatud juba nimetatud matemaatilisi meetodeid pedagoogikas³², võiks nende esialgse praktilis-metoodilise tähtsuse kokku võtta järgmises:

a) Nende abil on võimalik täpsemalt ja võrdlevalt peegeldada üht või teist pedagoogilist protsessi. Teenides muutuva protsessi uurimise huve, saame kvantitatiivse analüüsi teel anda vastuseid näiteks järgmistele küsimustele:

— Millise arenguastme saavutas nähtus oma muutumises?

— Millised sisemised ja välised tingimused võtavad osa nähtuse kujunemisest ja arengust?

— Millisel määral ühed või teised tingimused võtavad osa? jne.

b) Nende meetodite kasutamine väldib empiirilise materjali subjektiivset interpreteerimist uurija poolt.

c) Tulemused, mis on saadud valiku teel, on matemaatiliste meetodite kaudu kontrollitavad nähtuse kui kogu terviku suhtes.

Et teiste loodusteaduse harude meetodid tungivad pedagoogikasse suhteliselt aeglaselt, on raske tõestada selle protsessi tähtsust.

³¹ H. Kallabis. Zur philosophischen und gesellschaftswissenschaftlichen Forschung und ihrer «Methodik». — «Deutsche Zeitschrift für Philosophie», 1962, nr. 6, S. 713.

³² Methodische Probleme der Jugendforschung. Berlin, 1965.

Et aga erinevate teadusharude meetodite ristumine teaduse tead arenguetappidel on üleüldine, ei toimu see üksnes loodusteaduste ja ühiskonnateaduste, vaid ka loodusteaduste üksikute harude vahel,³³ tuleb nende tähtsust ka pedagoogikas hinnata.

Samal ajal viitavad teadlased sellele nähtusele paljulubavalt. Rumeenia teadlane ja ühiskonnategelane D. Dumitrescu väidab, et harude meetodid tegid erakordselt lühikese ajaga oma sügavuselt ja ulatuselt imetlusväärsed avastused, mis ühtlasi olid ka erakordselt viljakad oma praktiliste tagajärgede poolest.³⁴ Teadlane viitab bioloogia suurtele avastustele lühikese aja vältel.³⁵

. Samu väiteid kinnitavad ka Nõukogude Liidu tuntud akadeemikud S. G. Strumilin, V. A. Trapeznikov ja V. S. Nenetšinov oma intervjuus ajakirja «Проблемы мира и социализма» toimetusele.³⁶

Seega sõltub pedagoogika edasise arengu edukus olulisel määral sellest, kuivõrd ta suudab oma endiste traditsiooniliste meetodite juurest siirduda teiste teaduste meetodite juurde.

Kokku võttes kaasaegse teaduslik-tehnilise revolutsiooni mõju pedagoogikale, võime teha järgmised olulisemad järeldused:

— pedagoogika peab arenema kaasajal tihedas seoses loodusteaduste ja teiste ühiskonnateadustega.

— loodusteaduste ja ühiskonnateaduste teiste harude meetodite baasil tuleb välja arendada pedagoogika spetsiifilised uurimismeetodid, need teaduse arendamise nõuded aga eeldavad paratamatult kollektiivseid töövorme,

— erinevate teadlaste kollektiivne töö eeldab aga spetsiaalsete koöperatsioonivormide väljaarendamist teaduses, koostöövormide uurimist.

Viimased kaks järeldust on ühteviisi olulised nii pedagoogika kui kõigi kaasaegsete teaduste jaoks.

³³ On teada, et juba 18.—19. saj. suured avastused kasvasid välja teadlaste koostöö tulemusena. Tol ajal arenesid koos füüsika, matemaatika ja astronoomia. Kaasajal on aga enamik täppisteadusi tihedalt koos arenema hakanud, samuti nende meetodid põimunud. On tekkinud rida uusi teadusharusid, nagu biofüüsika, füüsiline biokeemia, moiekulaarne bioloogia, astrobotaanika, paleobotaanika jne. Selles auväärses teaduste perekonnas kuulub tähtis koht matemaatikale ja matemaatikele meetoditele.

Sealjuures on iseloomulik ka, et teadus tungib tehnikasse, luues seega tehnikat ka teaduse enda arendamise jaoks. Ta on kaasaja teaduse üks iseloomulikumaid jooni.

Nõukogude Liidus väljaantav teaduse aastaraamat «Наука и человечество» (1962) märgib selle protsessi tähtsust järgmiselt, öeldes, et tööstuse tehnika muutub praegu teaduse organismi struktuurseks osaks sedavõrd, kuidas teadus muutub vahetuks tootlikuks jõuks.

³⁴ Vt. Д. Думитреску. Современная наука на службе человечества. — «Проблемы мира и социализма», 1963, № 12, стр. 93.

³⁵ Sealsamas, lk. 92 ja 93.

³⁶ Роль науки в современном обществе. — «Проблемы мира и социализма», 1963, стр. 42—43, 45—46 и 46—49.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ НА ПЕДАГОГИКУ

З. Лепик

Резюме

В данной статье рассматривается влияние современной научно-технической революции на педагогику, подвергается анализу место и уровень педагогики с ссылкой на направление ее дальнейшего развития, исходя из достижений других отраслей науки и техники.

В качестве одного из основных вопросов автор выделяет переплетение методов исследования различных отраслей наук.

В последней части статьи говорится о мерах, направленных на более эффективное развитие педагогической науки.

UBER DEN EINFLUSS DER GEGENWÄRTIGEN WISSENSCHAFTLICHEN TECHNISCHEN REVOLUTION AUF DIE PÄDAGOGIK

Zusammenfassung

S. Lepik

Der Artikel behandelt den Einfluß der gegenwärtigen wissenschaftlich-technischen Revolution auf die Pädagogik. Die Rolle und der Stand der Pädagogik werden untersucht. Es wird auf die Richtungen der weiteren Entwicklung der Pädagogik hingewiesen, die sich aus dem Stand der anderen Zweige der Wissenschaft und Technik ergeben. Als ein wichtiges Moment werden von der Autorin die engen Wechselbeziehungen zwischen den verschiedenen Gebieten der Wissenschaft unterstrichen. Im letzten Teil des Artikels spricht man von den Maßnahmen zur wirkungsvolleren Weiterentwicklung der pädagogischen Wissenschaft.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

V. Toom. EKP Tallinna Komitee täidesaatev büroo (orgbüroo)	3
B. То о м. Исполнительное бюро (оргбюро) Таллинского комитета КПЭ. <i>Резюме</i>	8
V. То о м. The Executive Bureau (Organisation Bureau) of the Tallinn Committee of the CPE. <i>Summary</i>	8
K. Tammistu. Legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse toimetuse parteilisest juhtimisest kodanlikus Eestis aastail 1920—1924	9
K. Та м м и с т у. О партийном руководстве редакцией легальной револю- ционной рабочей печати в буржуазной Эстонии в 1920—1924 гг. <i>Резюме</i>	34
K. Та м м и с т у. Die parteiliche Leitung der Redaktion der legalen revolutionären Arbeiterpresse im bürgerlichen Estland in den Jahren 1920—1924. <i>Zusammenfassung</i>	35
J. Ant. EKP tegevus legaalse revolutsioonilise töölisajakirjanduse välja- andmisel aastail 1928—1930	38
Ю. А н т. Деятельность КП Эстонии по изданию революционной легаль- ной рабочей печати (1928—1930). <i>Резюме</i>	54
J. Ant. The Activity of Legal Revolutionary Working-Class Journalism of the Estonian Communist Party During the Years 1928—1930. <i>Summary</i>	54
V. Ruus. EKP tegevus arvestuse ja kontrolli sisseeadmisel kaubandusse (1940—1941)	56
B. Ру у с. Деятельность КПЭ по внедрению контроля и учета в торговлю (1940—1941). <i>Резюме</i>	66
V. Ruus. Activities of the CP of Estonia in the Introduction of Account- ing and Control in Trade (1940—1941). <i>Summary</i>	66
L. Raid. Eestimaa Kommunistliku Partei ateistliku kasvatustöö kogemus- test aastail 1940—1941	67
Л. Ра й д. Научно-атеистическая разъяснительная работа Коммунисти- ческой партии Эстонии в 1940—1941 гг. <i>Резюме</i>	84
L. Raid. The Anti-Religious Explanatory Work of the Communist Party of Estonia in 1940—1941. <i>Summary</i>	85

E. Kivimaa. Parteioorganisatsioonide loomine ja kindlustamine Eesti külas aastail 1944—1947	86
Е. Кивимаа. Создание и укрепление сельских партийных организаций в Эстонии в 1944—1947 гг. <i>Резюме</i>	105
E. Kivimaa. The Creation and Consolidation of Rural Primary Party Organizations in Estonia in 1944—1947. <i>Summary</i>	105
I. Sorokin. EKP algorganisatsioonide kontrolikomisjonide töökogemustest aastail 1959—1963. <i>Resüme</i>	117
И. Сорокин. Из опыта работы комиссий контроля первичных партийных организаций КП Эстонии (1959—1963 гг.)	106
I. Sorokin. Zur Arbeitserfahrung der Kontrollkommissionen der primären Parteioorganisationen der Kommunistischen Partei Estlands (1959—1963). <i>Zusammenfassung</i>	117
S. Lepik. Kaasaja teaduslik-tehnilise revolutsiooni mõjust pedagoogikale	118
З. Лепик. Влияние современной научно-технической революции на педагогику. <i>Резюме</i>	133
S. Lepik. Ueber den Einfluß der gegenwärtigen wissenschaftlichen-technischen Revolution auf die Pädagogik. <i>Zusammenfassung</i> . .	133

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

VI

На эстонском, русском, английском и немецком языках

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

Toimetaja F. Kinkar

Korrektorid A. Norberg, L. Aboldujeva, O. Mutt ja F. Kibbermann

Ladumisele antud 20. IX 1968. Trükkimisele antud 22. V 1969. Kohila Paberivabriku trüki-
paber nr. 2. 60×90, 1/16. Trükipoognaid 8,5. Arvestuspoognaid 10,1. Trükiarv 500. MB 04063.
Tell. nr. 5451. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli tn. 17/19. III

Hind rbl. 1.—